ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταδιοδρομίες Φοιτητών Μεταναστών Δεύτερης Γενιάς. Η σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
Ανίλα Αλιάι (Α.Μ.: 163)

Επιβλέπων Καθηγητής:
Γιώργος Τσιώλης

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής:
Άγγελος Μουζακίτης
Μανόλης Τζανάκης

Ρέθυμνο, 2023

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΛΛΑΔΑ 2008
Ανάπτυξη παντού. Ανάπτυξη για όλους.
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταδιοδρομίες Φοιτητών Μεταναστών Δεύτερης Γενιάς.
Η σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
Ανίλα Αλιάι (Α.Μ.: 163)

Επιβλέπων Καθηγητής:
Γιώργος Τσιώλης

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής:
Άγγελος Μουζακίτης
Μανόλης Τζανάκης

Ρέθυμνο, 2023

Το πρόγραμμα είναι συγχρηματοδοτούμενο από
το Ευρωπαϊκό Ταμείο και Εθνικούς Πόρους

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΔΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΛΛΑΔΑ 2008
Ανάπτυξη παντού. Ανάπτυξη για όλους.
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Διατηρούμε όλα τα δικαιώματα συγγραφής και δημοσίευσης της παρούσας εργασίας. Κανένα μέρος της δεν μπορεί να αναπαραχθεί, να αποθηκευτεί και να μεταδοθεί με οποιονδήποτε τρόπο, σε οποιοδήποτε μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοαντιγραφικό ή οτιδήποτε άλλο) και σε οποιαδήποτε μορφή χωρίς την προηγούμενη άδεια της συγγραφέως και του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης (Ρέθυμνο).

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ[1]

«Επιλέγεις αυτό που σ' επιλέγει!».
Αν και (προ-)διατίθεμαι ως κοινωνιολόγος,
ακόμη και το κοινωνιο-λογικό καθορίζεται από το κοινωνικό.
Αδύνατο να ξεφύγεις από το «πεδίο βολής» του κοινωνικού δομείν,
αλλά όχι και αδύνατο να το ετεροκαθορίσεις.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω την εκτίμηση και τον σεβασμό μου στα άτομα εκείνα που συνέβαλαν στην εκπόνηση της *Μεταπτυχιακής Διπλωματικής* μου *Εργασίας*.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κυρίους[2] Γ. Τσιώλη, Μ. Τζανάκη και Α. Μουζακίτη για το παράδειγμα που μου έδωσαν ως επιστήμονες και ως άνθρωποι. Τόσο για την απρόσκοπτη επιτέλεση της επιστημονικής τους δράσης, ερευνητικής και διδακτικής, όσο και για την κατανόηση και την πίστη που επέδειξαν στο πρόσωπό μου. Γεγονός, που ενδυνάμωσε την «πίστη μου στο πράγμα». Δηλαδή, σ' αυτό που είμαι ως «είναι», αλλά και σ' αυτό που δεν παύω να προσπαθώ να γίνω.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν στην εύρεση των υπό μελέτη περιπτώσεων του δείγματος της έρευνάς μου και λειτούργησαν ως συνδετικοί κρίκοι στη μεταξύ μας γνωριμία. Όπως και τα ίδια τα υποκείμενα που αποδέχτηκαν –παρά τους όποιους ενδοιασμούς και τα όποια προσκόμματα της καθημερινότητας– να μου αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους και να μου παραχωρήσουν το σχετικό υλικό για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας και όχι μόνο. Διότι διέθεσαν στη διάθεσή μου –μαζί με την ευθύνη που τα συνοδεύει– σημαντικό μέρος του προσωπικού τους χώρου και χρόνου, των προσωπικών τους γνωριμιών και βιωμάτων.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω αυτούς που «μου έκαναν χώρο για να περάσω απέναντι», αλλά κι εκείνους που «μου έκλεισαν την πόρτα» και με ανάγκασαν «να μπω απ' το παράθυρο». Γιατί με έμαθαν «να μη φυλάω απλά τα κλειδιά» και μου φανέρωσαν νέες οπτικές και τρόπους διαχείρισης των πραγμάτων.

Χωρίς τους παραπάνω κάποιες από τις βασικότερες προϋποθέσεις της εν λόγω εργασίας δεν θα είχαν πληρωθεί ως έχουν. Κι εγώ θα έχανα και την ευκαιρία να τους γνωρίσω. Κατ' επέκταση την ευκαιρία να γνωρίσω ακόμη καλύτερα τον ίδιο μου τον εαυτό. Την ευκαιρία να μπορώ «να βλέπω τον κόσμο με μάτια καθαρά».

---

[1] Σε κάποιες περιπτώσεις, αποφεύγονται να αποδοθούν ονομαστικά για λόγους ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας και προστασίας των υποκειμένων από οποιαδήποτε ενδεχόμενη βλάβη. Σε άλλες, επειδή η ονομαστική απόδοσή τους είναι ήσσονος σημασίας του γεγονότος που φέρεται να εκπροσωπούν και να αντιπροσωπεύουν. Αυτό καθαυτό υπερτερεί της μνήμης, της λήθης ή της άγνοιας του ονόματος.

[2] Η σειρά της αναφοράς τους στο κείμενο βασίζεται στη χρονολογική σειρά της γνωριμίας μου μαζί τους.

Στις αφηγήτριες των ιστοριών ζωής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο θεωρητικός προϊδεασμός σε σχετικά με το αντικείμενο κοινωνιολογικά πεδία –που άπτονται των ζητημάτων της *1. Κοινωνικής Οργάνωσης και Κοινωνικής Μεταβολής* και του *2. Πολιτισμού:* των *Κοινωνικών Πρακτικών και Συγκρούσεων*– και η βιωματική μας σχέση μ' αυτό στάθηκαν αφορμή για την εκπόνηση της εν λόγω *Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας* με θέμα: *Σταδιοδρομίες Φοιτητών Μεταναστών Δεύτερης Γενιάς. Η σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν».*

Η μελέτη αυτή επιδιώκει να κατανοήσει την κοινωνική σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν» για τους φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς και την εν δυνάμει επιρροή του στις εκπαιδευτικές τους σταδιοδρομίες.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού πραγματοποιούμε μια εν εξελίξει εμπειρική κοινωνική έρευνα, η οποία διεξάγεται μέσα από ποιοτικές μεθόδους έρευνας και, συγκεκριμένα, μέσα από ανοικτού τύπου βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις.

Καθώς ως βασικές προϋποθέσεις μελέτης του αντικειμένου της προκρίνονται η εφαρμογή της θεωρίας της στην εμπειρία και αντιστρόφως, η ερμηνευτική προσέγγιση της θέσης των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς και η βιογραφική αφηγηματική ανάλυση και ολιστική ανακατασκευή του πρωτογενούς μας υλικού.

Στο πλαίσιο αυτό της διερεύνησης του αντικειμένου της, αξιοποιείται ενδεικτικά η μελέτη περίπτωσης της Ζ. Μιας ενεργής φοιτήτριας μετανάστριας δεύτερης γενιάς, η οποία μεταβαίνει μικρή σε μικρή σε ηλικία με την οικογένειά της από την Αλβανία στην Ελλάδα, όπου και διαμένουν μόνιμα από τότε.

Συνοπτικά, μέσα από την ανάλυση της δικής της περίπτωσης παρατηρούμε τα εξής.

Ότι η σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν» είναι κοινωνικά καθορισμένη, ιστορικά προσδιορισμένη και υποκειμενικά ενσωματωμένη.

Ότι με τη μετάβαση της ίδιας και των μελών της οικογένειάς της στην Ελλάδα έρχεται αντιμέτωπη με μια γενική παραγνώριση (σε στέγη, παιδεία, υγεία, εργασία, πολιτεία, θρησκεία, κ.ά.) της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής της αξίας.

Και ότι, εξαιτίας της διαχρονικής αναντιστοιχίας που βιώνει μεταξύ των υποκειμενικών της προδιαθέσεων και των αντικειμενικών της δυνατοτήτων, το αίσθημα υποτίμησης της βίωσης αυτής της παραγνώρισης, αν και λιγότερο αντιληπτό, γίνεται εντονότερο με το πέρασμα των χρόνων.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, κατανοούμε ότι από τη στιγμή που οι αντικειμενικές δομές είναι παντελώς απούσες ή ανεπαρκώς παρούσες, δεν δύνανται να λειτουργήσουν ως σταθερές για τα άτομα αναφορές στον χώρο και στον χρόνο. Και, επομένως, ότι εκπαιδευτικές επενδύσεις αυτού του μεγέθους (δηλ. μεγάλες σε κόπο, χρόνο, χρήμα κ.ά.) δεν μπορούν να προκύψουν άμεσα από αυτές.

Συνεπώς, τέτοιου είδους εκπαιδευτικές επενδύσεις μπορούν να στηριχθούν και να υποστηριχθούν μόνο μέσω των ήδη ενσωματωμένων δομών. Δηλαδή, των μόνων σταθερά ανθεκτικών και ανθεκτικά σταθερών στον χώρο και στον χρόνο. Ως εκ τούτου, χάρις στην ύπαρξη ενός ανώτερου πολιτισμικού κεφαλαίου στην οικογένεια.

Πέραν αυτού, όμως, επενδύει ολοένα και περισσότερο στην εκπαίδευση λόγω και της υποτίμησης που βιώνει ως μετανάστρια.

Αφενός γιατί είναι μη κοινωνικά δυνάμενη να επενδύσει και, μάλιστα, στον ίδιο βαθμό σε άλλες μορφές κεφαλαίου. Όχι μόνο λόγω του κοινωνικού της αποκλεισμού αλλά και λόγω του ίδιου της του αποκλεισμού. Δηλαδή, εξαναγκαζόμενη και από την κοινωνική της αναγκαιότητα, να προκρίνει ως σημαντικότερη όλων την πίστη της στην κουλτούρα.

Αφετέρου επειδή είναι κοινωνικά δυνάμενη να αμύνεται στην υποτίμηση μέσω της πίστης της στην κουλτούρα. Δηλαδή, λόγω της δυνατότητας επικύρωσης των εκπαιδευτικών της γνώσεων και, κατ' επέκταση, του πολιτισμικού της κεφαλαίου όχι μόνο σε θεσμικό επίπεδο αλλά και σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, λόγω της διαρκούς και ολοένα και μεγαλύτερης αναγνώρισης και παραδοχής της συμβολικής τους εξουσίας και, άρα, της αξίας τους τόσο σε επίπεδο δομών όσο και σε επίπεδο καθημερινών πρακτικών και νοημάτων.

Λέξεις – κλειδιά:
σταδιοδρομίες, φοιτητές, μετανάστες δεύτερης γενιάς, κοινωνική σημασία, αίσθημα του (μη) «ανήκειν», υποτίμηση, εκπαίδευση, προδιαθέσεις, πολιτισμικό κεφάλαιο, εμπειρική κοινωνική έρευνα, ποιοτικές μέθοδοι, βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις

SUMMARY

The theoretical pre-ideation in relevant to the object sociological fields –that touch on the issues of *1. Social Organization and Social Change* and 2. *Culture: Social Practices and Conflicts*–and our experiential relationship with it were the reasons for the preparation of this master's Thesis on *Careers of Second-Generation Immigrant Students. The significance of the sentiment of (not) 'belonging'*.

This study seeks to understand the social significance of the sentiment of (not) 'belonging' for second-generation immigrant students and its potential influence on their educational careers.

To achieve this purpose, we conduct ongoing empirical social research using qualitative research methods, specifically open-ended biographical narrative interviews.

Since, the application of theory to experience and vice versa, the interpretive approach to the position of second-generation immigrant students and the biographical narrative analysis and holistic reconstruction of our primary material are qualified as basic conditions for studying its research object.

To provide an example in the investigation of the object, we will use the case study of Z. An active second-generation female immigrant student, who immigrated at a young age with her family from Albania to Greece, where they have resided permanently since then.

In short, through the analysis of her case, we observe the following.

That the significance of the sentiment of (not) 'belonging' is socially determined, historically specified, and subjectively incorporated,

Also, it transpires that as the family moves to Greece she encounters widespread general misrecognition (in housing, education, health, work, politics, religion, etc.) of her subjectively incorporated social value.

Finally, because of the continuous mismatch between her subjective predispositions and her objective capabilities, the sentiment of devaluation she experiences due to misrecognition becomes more intense over time, despite being less noticeable.

In this way, we understand that since objective structures are completely absent or insufficiently present, they cannot function as fixed references for individuals in space and time. And, therefore, educational investments of this size (i.e. large in effort, time, money, etc.), cannot arise directly from them.

Thus, such educational investments can only be supported and sustained through the already incorporated structures –that is the only element, which is permanently durable and permanently fixed in space and time. Therefore, thanks to the existence of a higher cultural capital in the family.

Beyond that, however, she invests more and more in education because of the devaluation she experiences as an immigrant.

On the one hand, she is socially impeded from investing and, indeed, to the same extent in other forms of capital. Not only due to her social exclusion but because she also excludes herself. That is, forced by the social necessity to prioritize her faith in culture as the most important of all the spheres.

On the other hand, she is socially able to defend herself against devaluation through her faith in culture. That is, because of the possibility of validating her educational knowledge and, by extension, her cultural capital not only at an institutional level but also at a wider social level. In other words, because of the ongoing and increasing recognition and acceptance of their symbolic authority, and, therefore, of their value both at the level of structures and the level of everyday practices and meanings.

Keywords:

careers, students, second-generation immigrants, social significance, the sentiment of (not) 'belonging', devaluation, education, predispositions, cultural capital, empirical social research, qualitative method, biographical narrative interviews

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ 11
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 12
2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ 22
2.1 Για μια αναγνώριση της παραγνωρισμένης αναγνώρισης 23
2.1.1 Η αντίσταση στην κυρίαρχη οπτική θέ(α)σης, θεώρησης και εξήγησης των πραγμάτων 24
2.2 Για μια αναγνώριση της παραγνώρισης 33
2.2.1 Μετανάστευση –μεταβολή της κοινωνικής οργάνωσης και οργάνωση της κοινωνικής μεταβολής των μεταναστών (δεύτερης γενιάς) 34
2.2.2 Η βιογραφική προσέγγιση της μετανάστευσης και της σταδιοδρομίας των (φοιτητών) μεταναστών (δεύτερης γενιάς) 36
2.2.3 Ο ρόλος της αφήγησης στη συγκρότηση της βιογραφικής ταυτότητας των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς 39
2.2.4 Η συγκρότηση της ταυτότητας των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς –μια δια βίου μαθησιακή διαδικασία 40
2.3 Τα ερευνητικά ερωτήματα της αναγνώρισης 41
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ 44
3.1 Η Ερευνητική διαδικασία της αναγνώρισης 44
3.1.1 Είδος έρευνας και τύπος έρευνας 44
3.1.2 Μέθοδος έρευνας 45
3.1.3 Εργαλεία συλλογής δεδομένων 46
3.1.4 Πεδίο έρευνας και τρόπος πρόσβασης στο πεδίο 47
3.1.4.α Σχέση ερευνήτριας και ερευνώμενων - διαμεσολαβητών 47
3.1.4.β Κώδικας ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας 48
3.1.5 Επιλογή δείγματος 48
3.1.6 Τόπος και χρόνος έρευνας 49
3.1.7 Εργαλεία επεξεργασίας δεδομένων 50
3.1.7.α Διαδικασία απομαγνητοφώνησης βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων 50
3.1.7.β Διαδικασία ανωνυμοποίησης των συμμετεχόντων στην έρευνα 54
3.1.8 Τρόπος ανάλυσης δεδομένων 55
3.1.8.α Ζητήματα εγκυρότητας και ποιότητας της έρευνας 56
4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ –ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ: «Κυνηγώντας τον ήλιο» –Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.) 57
4.1 Η αναγνώριση της παραγνώρισης 57
4.1.1 Χρονολογική παρουσίαση βιογραφικών δεδομένων: (προ)αναστοχασμός 57

4.1.2 Η ολιστική ανακατασκευή των βιογραφικών δεδομένων: αναστοχαζόμενοι τον (προ)αναστοχασμό και τη σχέση μας με τον αναστοχασμό 62
4.1.2.α Η σχέση ατόμου – κοινωνίας προέλευσης 62
4.1.2.β Η (διάρ-)ρηξη της σχέσης ατόμου – κοινωνίας προέλευσης 62
4.1.2.γ Η σχέση της (διάρ-)ρηξης ατόμου – κοινωνίας υποδοχής 63
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ....93
5.1 Τα συμπεράσματα της αναγνώρισης 93
5.2. Η αναγνώριση των συμπερασμάτων 95
5.2. Η περί της αναγνώρισης συζήτηση 96
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ....98
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης....102
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Οδηγός Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων....107
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων: Η περίπτωση της Ζ....118
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων: Η περίπτωση της Ζ. 125

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Σύμβολα απομαγνητοφώνησης.....51

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα *Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία* (Μ.Δ.Ε.), με θέμα *Σταδιοδρομίες Φοιτητών Μεταναστών*[3] *Δεύτερης Γενιάς. Η σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»*, εκπονείται στα πλαίσια του *Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών* (Π.Μ.Σ.) *«Κοινωνιολογία»* ως αντικείμενο μελέτης μιας εν εξελίξει εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, της οποίας τα στάδια υποστηρίζονται από την εκάστοτε σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση.

Σκοπός της έρευνας είναι να κατανοήσουμε την κοινωνική σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν» για τους φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς και την εν δυνάμει επιρροή[4] του στις εκπαιδευτικές σταδιοδρομίες τους. Αφενός, από τον τρόπο[5] που προσλαμβάνεται και νοηματοδοτείται από τα ίδια τα υποκείμενα εντός των κοινωνικο-ιστορικών τους πλαισίων (της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής) και, αφετέρου, από τον τρόπο με τον οποίο καταδεικνύεται μέσα από τα αυτοβιογραφικά τους στοιχεία.

Η επιλογή της διερεύνησης του εν λόγω αντικειμένου:

Πρώτον, συνδέεται με την ευρύτερη κοινωνιολογική γνώση και εξειδίκευση που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μας πάνω σε ζητήματα: 1. *Κοινωνικής Οργάνωσης και Κοινωνικής Μεταβολής* και 2. *Πολιτισμού: Κοινωνικών Πρακτικών και Συγκρούσεων*, τα οποία ενδείκνυνται ως ευρύτερα πεδία μελέτης του κοινωνικού φαινομένου της μετανάστευσης και μας εφοδιάζουν με τα απαιτούμενα για την έρευνά μας (θεωρητικά και μεθοδολογικά) εργαλεία.

---

[3] Αν και επρόκειτο για μια συνθήκη ιστορικής αυθαιρεσίας, η κοινωνική συνήθεια της εκπροσώπησης του θηλυκού γένους από το αρσενικό και η επακόλουθη γραφή και ανάγνωσή του διαμέσω αυτού προσλαμβάνεται εσφαλμένα από τον κοινό νου ως φυσικά αυτονόητη, γίνεται ως έχειν κοινωνικά αποδεκτή και εκφράζεται ως είναι κοινωνικά αποδεχόμενη. Με αποτέλεσμα να καθιστά «άβολη» την εκπροσώπησή του αρσενικού γένους από το θηλυκό και ακολούθως γλωσσικά δυσχερή τη γραφή και ανάγνωσή του διαμέσω αυτού (π.χ. λόγω της αντίθεσης μεταξύ γενικού και ειδικού, δηλ. της οικονομίας που προσφέρει ο αρσενικός όρος έναντι του θηλυκού, δηλ. της δυνατότητας κάλυψης όλων των σχετικών βιβλιογραφικών αναφορών και όχι κάποιων μεμονωμένων ή ανύπαρκτων κ.ά.). Επίσης, καθιστά δυσχερή την ταυτόχρονη γραφή και ανάγνωση και των δύο τύπων στο κείμενο (π.χ. λόγω του όγκου και της αναγνωστικής του δυσχέρειας). Παρόλο που η αναφορά του θηλυκού γένους είναι κοινωνιολογικά ορθή και κρίσιμης σημασίας για μια κοινωνία με λόγο για την κοινωνία της και τα κοινωνικά της μέλη, συνιστά από μόνο του ένα κοινωνιολογικά προς μελέτη ζήτημα, το οποίο δεν έχουμε τα ουσιαστικά περιθώρια (περιεχομενικά, χωρικά και χρονικά) να αναπτύξουμε περαιτέρω εδώ.

[4] Δηλαδή, το κατά πόσο και με ποιον τρόπο τις προσδιορίζει.

[5] Η αλλιώς από το πώς (διαδικασία) εσωτερικεύεται, ενσωματώνεται, εξωτερικεύεται, αντικειμενοποιείται (θεσμοποιείται – νομιμοποιείται) κ.ο.κ.

Και, δεύτερον, ταυτίζεται με τα προσωπικά μας ενδιαφέροντα, λόγω της μεταναστευτικής μας εμπειρίας και της βιωματικής μας σχέσης μ' αυτό. Η οποία, σε συνδυασμό με άλλα κοινωνικά γνωρίσματα (τάξη, φύλο, ηλικία κ.ο.κ.), δύναται να εξομαλύνει τη σχέση εξουσίας μεταξύ ερευνητή και ερευνώμενου και να διευκολύνει την ερευνητική διαδικασία. Η σχέση αυτή, ιδωμένη ως κοινωνική και, άρα, ως μια σχέση σύγκρουσης και κυριαρχίας, θα μπορούσε, υπό άλλες συνθήκες (π.χ. αν δε ληφθεί υπόψη, αν δε συνδυαστεί με άλλα κοινωνικά γνωρίσματα κ.ά.), να προσβάλλει την αντικειμενικότητα του ερευνητή και, συνεπώς, την ίδια την αντικειμενικότητα της έρευνας.

Εν αντιθέσει με άλλες έρευνες, η ιδιαιτερότητά της έγκειται τόσο στο ίδιο της το αντικείμενο όσο και στη(ν) θεωρητική και μεθοδολογική του προσέγγιση –ερμηνευτική προσέγγιση των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων.

Συγκεκριμένα, στην ενασχόλησή της με σταδιοδρομίες φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς. Δηλαδή, με μια κατηγορία φοιτητών (μεταναστών δεύτερης γενιάς) και μεταναστών (φοιτητών) για τους οποίους σπάνια γίνεται λόγος («σαν να μην υπάρχουν»), πόσο μάλλον για τις κοινωνικές και θεσμικές τους παροχές, (από-)στερήσεις, διεκδικήσεις και κατακτήσεις στην κοινωνία (π.χ. σε στέγη, παιδεία, υγεία, εργασία, πολιτεία, θρησκεία κ.ά.). Όπως και στη διερεύνηση του αντικειμένου της από τη θέση των ίδιων των μεταναστών. Έτσι, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα να αναγνωσθεί και να κατανοηθεί σύμφωνα με τους όρους της δικής τους ύπαρξης και του δικού τους τρόπου σκέψης, δράσης και αίσθησης.

Γι' αυτό και αναμένεται να δώσει λόγο και φωνή σε όσους στερούνται αυτών – μετανάστες, ως συνέπεια των πολλαπλών στερήσεων που βιώνουν στον χώρο και στον χρόνο, και να συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση του υπάρχοντος κοινωνικο-πολιτισμικού, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για μια εφαρμοσμένη έρευνα - δράση, η οποία παρεμβαίνει κοινωνικά[6] και έχει μια διπλή, θα λέγαμε, σπουδαιότητα, τόσο για τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας όσο και για τους «άλλους» στο επίπεδο των σχέσεων και των δομών που δομούνται μεταξύ τους. Εφόσον, συντείνει στην (αλληλο-)κατανόηση αυτών από τους μεν και (για) τους δε.

[6] Εφόσον παρεμβαίνει και επιστημονικά. Λόγω της κοινωνικής επιρροής που ασκεί η επιστημονική δράση στα μέλη μιας κοινωνίας και της (επιστημονικής) επίδρασης που ασκούν (κάποια από) τα κοινωνικά αυτά μέλη στις κοινωνικές επιστήμες ή πιο ορθά σε όλες τις επιστήμες μιας κοινωνίας, οι οποίες είναι πρωτίστως κοινωνικές (δηλ. κοινωνικά προϊόντα).

Πιο συγκεκριμένα, η εμπειρική κοινωνική έρευνα και ανάλυση καθοδηγούνται από τις εξής υποθέσεις εργασίας[7].

Το *αίσθημα του (μη) «ανήκειν»* είναι κοινωνικά καθορισμένο, ιστορικά προσδιορισμένο και υποκειμενικά ενσωματωμένο.

Η *σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»* για τα υποκείμενα, ως τρόπος έκφρασης[8] της σχέσης τους με τον κόσμο και με τον ίδιο τους τον εαυτό –αναφορικά με την κοινωνική αναγνώριση ή παραγνώριση της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής τους αξίας, δύναται να αναδείξει («φέρει στην επιφάνεια») και, κατ' επέκταση, να καταδείξει τις αντιστοιχίες και αναντιστοιχίες αυτής της σχέσης. Δηλαδή, μεταξύ υποκειμενικών «προδιαθέσεων»[9] (άρα, και προσδοκιών) και αντικειμενικών δυνατοτήτων (δηλ. συνθηκών ύπαρξης, βίωσης, δράσης και αίσθησης). [10]

Η *σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»* περισσότερο μπορεί να καταδείξει τις αντιστοιχίες και αναντιστοιχίες αυτές σε περιπτώσεις μεταβολής της κοινωνικής οργάνωσης και οργάνωσης της κοινωνικής μεταβολής. Όπως και στην περίπτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς, όπου αναδεικνύονται και οι υποκειμενικά ενδεικτικοί και κοινωνικά λειτουργικοί τρόποι διαχείρισής τους. Καθώς, η μελέτη των εκάστοτε κάθε φορά πρακτικών[11] –μέσω των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων– δύναται να υποδηλώσει με ευκρίνεια την προαναφερθείσα σχέση. Πόσο μάλλον, από τη στιγμή που διαμορφώνονται και μετασχηματίζονται εντός, αλλά και εκτός των εντός, συγκεκριμένων χωρο-χρονικών πλαισίων, περιστάσεων και συνδιαλλαγών ως απόρροια των σχέσεων εξουσίας, σύγκρουσης και κυριαρχίας που ασκούνται μεταξύ της χώρας προέλευσης (κυριαρχούμενης) και της χώρας υποδοχής (κυρίαρχης) των μεταναστών αυτών.

---

[7] Σύμφωνα με τον Bourdieu (2006: 16) «(πρέπει να είναι) ικανές να κατευθύνουν την παρατήρηση και την έρευνα».

[8] Όπως υποστηρίζουν άλλωστε και οι Μπέργκερ και Λούκμαν (2003[5]: 75,79), «ο ανθρώπινος τρόπος έκφρασης έχει τη δυνατότητα να αντικειμενοποιείται, δηλαδή να εκδηλώνεται μέσα από προϊόντα της ανθρώπινης δραστηριότητας (…)», με σημαντικότερο αυτό της γλώσσας.

[9] Βλ. αναλυτικά τον ορισμό του Bourdieu (2006: 88) για την έννοια του «habitus» (έξεις). Όπως δίνεται και παρακάτω στα πλαίσια της *Βιβλιογραφικής επισκόπησης* της παρούσας εργασίας.

[10] Ή αλλιώς μεταξύ των ενσωματωμένων δομών (ατόμου) και των αντικειμενικών δομών (κοινωνίας).

[11] Δηλ. το να μελετήσουμε «τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται διάφορες ακολουθίες δραστηριοτήτων» (De Montlibert, 2003[2]: 198). Για παράδειγμα, Ο Vernier (2001: 7-9, 11, 331-334) στηρίζεται για τη μελέτη τους, πέραν των κεντρικών εννοιών της κατά Πιερ Μπουρντιέ θεωρίας της πρακτικής (π.χ. έθος/ habitus, συμβολικό κεφάλαιο, στρατηγικές αναπαραγωγής κτλ.) και της διενέργειας συνεντεύξεων, σε συγκεκριμένες «αντικειμενικές ενδείξεις» (π.χ. τρόπος παραγωγής ποιημάτων τοπικής εφημερίδας). Ενώ εμείς με τη σειρά μας στηριζόμαστε σε ερευνητικά κατασκευασμένα αντικείμενα – βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις που αφορούν το σύνολο της ιστορίας ζωής.

Η *σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»* πολύ περισσότερο δύναται να τις αποδείξει στην περίπτωση των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς, όπου η υποκειμενικά ενσωματωμένη κοινωνική αξία του ατόμου έρχεται να καθορίσει την και να καθοριστεί από την εκπαιδευτικά θεσμοποιημένη του αξία (π.χ. πτυχίο). Συνακόλουθη της πρόσβασης και φοίτησής του στην ανώτατη εκπαίδευση και της αποφοίτησής του από αυτήν (ποσοτικής και ποιοτικής)[12].

Ως εκ τούτου, στην περίπτωση των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς, η πρόσβαση και φοίτηση στην ανώτατη εκπαίδευση δεν εξαρτάται άμεσα από τη *σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν»* αλλά έμμεσα. Με άλλα λόγια, δεν καθορίζεται αλλά προσδιορίζεται ή, ακόμη πιο ορθά, ετερο-καθορίζεται[13] από αυτή.

Κατ' επέκταση, η πρόσβαση και φοίτησή τους στην ανώτατη εκπαίδευση καθορίζεται από το «(κοινωνικο-)πολιτισμικό κεφάλαιο»[14] των μαθητών – φοιτητών αυτών σε συνάρτηση με το οικονομικό, πολιτικό και «συναισθηματικό»[15] τους κεφάλαιο στο πέρας των κοινωνικο-ιστορικών μεταβάσεων και μεταβολών που τα ετερο-καθορίζουν και τα ετερο-προσδιορίζουν αντίστοιχα.

Η υπό αυτό το πρίσμα μελέτη του αντικειμένου της προϋποθέτει ένα ευέλικτο σχέδιο έρευνας, που πραγματώνεται μέσα από τη λήψη των κατάλληλων θεωρητικών και μεθοδολογικών επιλογών.

Βασική επιστημονική επιδίωξη είναι η εφαρμογή της θεωρίας –των θεωρητικών και μεθοδολογικών αυτών επιλογών– σε εμπειρικό επίπεδο και αντιστρόφως. Επιδίωξη, που συμβαδίζει με τον κεντρικό στόχο του προγράμματος σπουδών. Καθώς, από τη μία προάγει την ανάπτυξη του ερευνητικού πεδίου της *Κοινωνιολογίας της Μετανάστευσης* στην Ελλάδα του σήμερα. Όπου, βάσει της ιστορικής της εμπειρίας ως χώρας υποδοχής μεταναστών, βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο.[16] Δεδομένο, που εξάγεται και από την κοινωνική και πολιτική της πραγματικότητα, οι οποίες παραγνωρίζουν διαρκώς τη σημασία της. Και, από την άλλη προάγει

---

[12] Π.χ. σχολή – τμήμα πρόσβασης, χρονική διάρκεια φοίτησης, τίτλος σπουδών, βαθμός αποφοίτησης κ.ά.

[13] Λόγω της κοινωνικής μετάβασης και της συνεπαγόμενης ρήξης τους (ως ήδη αντικειμενοποιημένα υποκείμενα) με το κοινωνικό.

[14] Ο Μπουρντιέ (1994:75-84) διακρίνει την «ενσωματωμένη», «αντικειμενοποιημένη» και «θεσμοποιημένη» κατάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου.

[15] Παρομοίως, Ο Vernier (2001: 9, 11, 334) στηρίζεται στην «αρχή της σχετικής μετατρεψιμότητας των διαφορετικών τύπων κεφαλαίου» του Μπουρντιέ με επίκεντρο τη «μελέτη των συναισθηματικών ανταλλαγών».

[16] Η Ελλάδα μετασχηματίζεται σε χώρα υποδοχής νέων μεταναστών τη δεκαετία του ΄90 και η βιβλιογραφική παραγωγή γι' αυτούς ξεκινά μετά το 2001. Βλ. αναλυτικά: Κεσίσογλου (χ.χ.: 1-2, 35-38).

την προώθηση της έρευνας στην κοινωνιολογία και, γενικότερα, στις κοινωνικές επιστήμες. Ενώ, ταυτόχρονα, επικυρώνει και νομιμοποιεί τον κύριο λόγο της ύπαρξής τους. Και, συνεπώς, ανταποκρίνεται στην πίστη μας όσον αφορά, όχι μόνο την ειδικότερη, αλλά και την ευρύτερη προσφορά της κοινωνιολογικής επιστήμης.

Αναλυτικά, όσον αφορά τις θεωρητικές επιλογές:

Επισημαίνεται η χρήση των βασικών για το αντικείμενο της έρευνας εννοιών και η σημασία της χρήσης τους. Αυτών που ανταποκρίνονται όχι μόνο στις «εξωτερικές ιδιότητες των πραγμάτων» (Ντυρκάιμ, 2000: 106) στα οποία αναφερόμαστε αλλά και στις «προϊδεάσεις» (Ντυρκάιμ, 2000: 95) που έχουμε γι' αυτά. Πράγμα το οποίο επανεισάγει ο Bourdieu (2006: 219), αναστοχαζόμενος πάνω στον Durkheim[17], στην προσπάθειά του να έρθει σε ρήξη με αυτές και να υιοθετήσει όρους κατάλληλους για το εκάστοτε αντικείμενο της έρευνάς του και αυτό της κοινωνιολογικής επιστήμης ευρύτερα, και το οποίο λαμβάνεται υπόψη εδώ. Με άλλα λόγια, ως βασικό προαπαιτούμενο της διάκρισης του αντικειμένου τίθεται η παραδοχή της προσπάθειας αναγνώρισης της παραγνωρισμένης αναγνώρισης μεταξύ των εν λόγω ορθο-λογικών εννοιών[18] και της κοινωνιο-λογικής (σκέψης) των εννοιών.

Βάσει αυτής της λογικής, ως *αίσθημα*[19] ορίζεται ο κοινωνικά καθορισμένος, ιστορικά προσδιορισμένος και υποκειμενικά ενσωματωμένος πρακτικός τρόπος αίσθησης της έκφρασης και έκφρασης της αίσθησης των σχετικών με αυτό πρακτικών.

Ακολούθως, ως *αίσθημα του (μη) «ανήκειν»* ορίζεται ο κοινωνικά καθορισμένος, ιστορικά προσδιορισμένος και υποκειμενικά ενσωματωμένος πρακτικός τρόπος αίσθησης της έκφρασης και έκφρασης της αίσθησης των πρακτικών εκείνων που σχετίζονται με την κοινωνική (άρα, και θεσμική) αναγνώριση[20] ή παραγνώριση (δηλ. την αποδοχή ή μη) της

---

[17] Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. τους *Κανόνες για την παρατήρηση των κοινωνικών γεγονότων* του Ντυρκάιμ (2000: 78-110). Η καινοτομία του οποίου συνίσταται στο ότι δεν μας λέει μόνο τι να κάνουμε, αλλά μας εξηγεί και το πώς (τον τρόπο για) να το κάνουμε.

[18] Όπως και των εννοιών της κοινής λογικής - του κοινού νου. Σχετικά με τη συνεισφορά του κοινού νου στην επιστήμη και το παράδειγμα μιας παραγνωρισμένης αναγνώρισης αυτής της συνεισφοράς βλ. Vernier (2001:319).

[19] Σύμφωνα με τον Vernier (2001: 10), «(…) η πηγή των αισθημάτων είναι κοινωνική, (…) τα αισθήματα μπορεί να επιτελούν πρακτικές λειτουργίες και να βρίσκονται στη βάση κανονικών συμπεριφορών.».

[20] Οι Dusi, Messeti and Gonzalez – Falcon (2015: 563), αν και επισημαίνουν στο πλαίσιο της ανάλυσης των διαλογικών συνεντεύξεων που πραγματοποίησαν με μετανάστες δεύτερης γενιάς (οι οποίοι, σύμφωνα με το δείγμα τους, γεννήθηκαν στην Ιταλία από γονείς μετανάστες) συγκεκριμένα χαρακτηριστικά – προϋποθέσεις του ανήκειν, όπως αυτά της αναγνώρισης και της αποδοχής, τα οποία

υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής αξίας του ατόμου (π.χ. υπερεκτίμηση, εκτίμηση ή υποτίμηση αυτής).

Επίσης, ως *μετανάστες δεύτερης γενιάς* ορίζονται τα παιδιά των (κοινωνικο-οικονομικών)[21] μεταναστών τρίτων χωρών, που είτε γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής είτε μετανάστευσαν σε αυτή σε μικρή ηλικία[22], διαμένουν νόμιμα και μόνιμα και παρακολουθούν[23] το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

αναφέρονται από τους ίδιους τους συνεντευξιαζόμενους, δεν προβαίνουν ή μάλλον αδυνατούν να προβούν σε έναν ορισμό του αισθήματος αυτού.

[21]Εν αντιθέσει με τους συγγραφείς της κυρίαρχης οπτικής των πραγμάτων, οι οποίοι κάνουν λόγο μόνο για οικονομικούς μετανάστες. Δηλαδή, αναγνωρίζουν σ' αυτούς την οικονομική δολιότητα, την οποία οι ίδιοι βλέπουν ότι έχουν οι κυριαρχούμενοι ως προς τους κυρίαρχους. Δολιότητα, την οποία –με το να συνιστούν την πλειοψηφία και να έχουν τον κυρίαρχο λόγο για τα πράγματα– επαναλαμβανόμενα αποδίδουν σ' αυτούς. Έτσι, ώστε με το να την καταστήσουν πιστευτή, να την πιστέψουν. Και, άρα, να δύναται να έχουν το άλλοθι να προστατέψουν για να κατοχυρώσουν το δικαίωμα προστατευθούν από την δόλια αυτή δολιότητα που οι ίδιοι προς εξαργύρωση δόλιων σκοπών με ακόμα πιο δόλιο τρόπο, λίγο μόλις νωρίτερα, εκ νέου κατασκεύασαν. Με άλλα λόγια, με το να παραβλέπουν διαρκώς να αναγνωρίζουν, παραγνωρίζουν την κοινωνική αναγκαιότητα των μεταναστών αυτών. Η οποία σαφώς και έχει ως προϋπόθεσή της και την οικονομική αποκατάσταση των πραγμάτων στο μέτρο που δεν δύνανται να υπάρξουν χωρίς αυτή και στο βαθμό που αυτή δύναται να επανορθώσει την κοινωνική ζημία που υπέστησαν και να επαναφέρει την κοινωνική τους αξία. Ζημία, που όχι μόνο υπέστησαν αλλά και συνεχίζουν αδιάκοπα σε μεγαλύτερο μέγεθος, με μεγαλύτερη ένταση και σε μεγαλύτερο βαθμό να υφίσταντο στην και από την, αν μη τι άλλο, «άδολα φιλεύσπλαχνη» χώρα υποδοχής.

[22] Ο Κεσίσογλου (χ.χ.: 1), έπειτα από μια *Ανασκόπηση της αγγλόφωνης βιβλιογραφίας για τη 2η γενιά μεταναστών,* επισημαίνει την απόκλιση που υφίσταται μεταξύ των δύο κατηγοριών (δηλ. ανάμεσα στη γενιά 2 και την 1,5) σε εννοιολογικό επίπεδο και, ταυτόχρονα, αναγνωρίζει τη σύγκλιση αυτών σε πρακτικό επίπεδο. Σύγκλιση, που στην περίπτωση της Ελλάδας νομιμοποιείται και σε πολιτειακό επίπεδο (Μαρβάκης, 2006 στο Κεσίσογλου, χ.χ.: 1· Dimitri, κ.ά., 2006: 3). Κατανοούμε, λοιπόν, ότι μια τέτοια είδους (δηλ. προς τα κάτω) σύγκλιση της απόκλισης των διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών, δύναται να τις αποκλείει όλες ακόμη πιο αποτελεσματικά. Εφόσον με το να λειτουργεί σε βάρος της 2ης γενιάς μεταναστών αποκλείει πιο πολύ τη γενιά 1,5 και, κατ' επέκταση, ακόμη πιο πολύ ή και εξολοκλήρου την 1η γενιά. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που κατ' αυτόν τον τρόπο και οι ίδιες οι κοινωνικές κατηγορίες (ιδίως οι δύο τελευταίες) πείθονται ακόμη περισσότερο για τον αποκλεισμό τους και, ταυτόχρονα, μέσω της πίστης τους συμβάλλουν σ' αυτόν. Δηλ. με το να τον δέχονται ως «φυσικό» παρεπόμενο των σχέσεων που τις συνδέουν με τις προηγούμενες ή τις επόμενες κατηγορίες και που, ταυτόχρονα, τις χωρίζουν από την κυρίαρχη κατηγορία, αυτήν της χώρας υποδοχής. Επομένως, επιλέγουμε τον όρο *μετανάστες δεύτερης γενιάς* και ως ενδεικτικού της διάκρισης της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας των μεταναστών αυτών. Με άλλα λόγια, ως ενδεικτικού του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν.

Και ως *φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς* ορίζονται οι μετανάστες δεύτερης γενιάς που μέσα από τη συμμετοχή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχουν εισαχθεί σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) της χώρας και φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εν κατακλείδι, γενικά με τον όρο *σταδιοδρομίες*[24] εννοούμε την παλινδρομική κίνηση[25] των κοινωνικών σωμάτων στον χώρο, στον χρόνο και στα πράγματα, λόγω των κοινωνικών μεταβάσεων που βιώνουν και της συνεπαγόμενης μεταβολής της κοινωνικής τους οργάνωσης και της οργάνωσης της κοινωνικής τους μεταβολής.

Και ειδικά με τον όρο *σταδιοδρομίες*[26] εννοούμε την παλινδρομική κίνηση των κοινωνικών σωμάτων των *(φοιτητών) μεταναστών δεύτερης γενιάς* στον χώρο, στον χρόνο και στα πράγματα, λόγω της κοινωνικής μετάβασής που βιώνουν από την χώρα προέλευσης στην χώρα υποδοχής. Ως επακόλουθο της απόστασης ανάμεσα στο «εδώ» και στο «εκεί». Δηλαδή, των σχέσεων εξουσίας, άρα σύγκρουσης και κυριαρχίας, μεταξύ των χωρών αυτών. Βιωμένης, όχι μόνο ως απόστασης ατόμου – κοινωνίας αλλά και ως (διάρ-)ρηξης της σχέσης του με το κοινωνικό (του σώμα) και προσπάθειας διαχείρισης της εν λόγω ρήξης.

Οι έννοιες αυτές αποσκοπούν στην ερμηνευτική κατανόηση και «εξήγηση» (Ντυρκάιμ, 2000: 106) του ερευνητικού αντικειμένου και όχι σε κάποια χρηστική - θεραπευτική του λειτουργία. Δίχως το μεν αποκλείει το δε (και αντιστρόφως).

Επιπρόσθετα, όσον αφορά τις μεθοδολογικές επιλογές:

---

[23] Εν αντιθέσει με τους Χρυσάκης, Μπαλούρδος και Τραμουντάνης (2012: 125), οι οποίοι δέχονται ως αυταπόδεικτο ότι «έχουν ενταχθεί» σ' αυτό.

[24] Η έννοια αυτή, όπως επεσήμανε ο Goffman (1994: 133), «(…) επιτρέπει σε κάποιον να παλινδρομεί ανάμεσα στο προσωπικό και το δημόσιο, ανάμεσα στον εαυτό και τη σημαίνουσα κοινωνία του (…)». Για αναλυτικές πληροφορίες βλ. *Η Ηθική σταδιοδρομία του ασθενή του ψυχιατρείου* (σσ. 131-169) στο βιβλίο του *Άσυλα* (1994). Όπου μέσω αυτής μελετά την «(…) κανονική ακολουθία των αλλαγών που η σταδιοδρομία συνεπάγεται για τον εαυτό του προσώπου και για το πλαίσιο των παραστάσεων που διαθέτει για να κρίνει τον εαυτό του και τους άλλους.» (1994: 133).

[25] Δηλ. αυτήν «που παρουσιάζει διαδοχική ή και ισόχρονη φορά προς τα εμπρός και προς τα πίσω» (Μπαμπινιώτης, 2002[2]: 1307). Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά το εκκρεμές, δηλ. «το σώμα που κρέμεται από σταθερό σημείο και εκτελεί παλινδρομικές κινήσεις (ταλαντώσεις) ανάμεσα σε δύο ακραία σημεία» (Μπαμπινιώτης, 2002[2]: 571). Όπως και ένα αιωρούμενο κοινωνικό σώμα, που κινείται στον χρόνο ανάμεσα σε δύο κοινωνικούς χώρους (σύστοιχους της διάκρισης αρσενικού – θηλυκού, μπρος – πίσω, δεξιού – αριστερού κ.ο.κ.) με σημείο αναφοράς του μια μη κοινωνικά προοριζόμενη πλέον γι' αυτό θέση. Παρόμοια με τα κοινωνικά σώματα των (φοιτητών) μεταναστών δεύτερης γενιάς.

[26] Εκτός των προαναφερθέντων, η έννοια αυτή επιτρέπει να διερευνηθεί η βιογραφία ενός ατόμου στο σύνολό της μέσω της μελέτης των μερών της ή/ και συγκεκριμένα βιογραφικά της μέρη στο πλαίσιο μια ευρύτερης βιογραφικής θεώρησης.

Αποφασίζεται η διεξαγωγή μιας εν εξελίξει εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, η οποία βασίζεται σε πρωτογενή δεδομένα.

Για τη συλλογή των δεδομένων αυτών αξιοποιείται μια ερμηνευτικού τύπου προσέγγιση που υλοποιείται μέσα από ποιοτικές μεθόδους έρευνας και συγκεκριμένα μέσα από ανοικτού τύπου βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις.[27]

Το πεδίο της έρευνας συναποτελούν τρία Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) της χώρας: *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*, *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης* και *Πανεπιστήμιο Κρήτης*. Η πρόσβαση σ' αυτό επιχειρείται είτε άμεσα (φίλοι) είτε έμμεσα (άτομα παρέας, άνθρωποι-κλειδιά, γνωστοί γνωστών - συνεργατών).

Ακολουθείται μια στρατηγική σκόπιμης δειγματοληψίας. Συγκεκριμένα, αναζητούνται άτομα βάσει κάποιων κοινών τους χαρακτηριστικών στοιχείων: φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς, που εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο μέσω πανελλαδικών εξετάσεων και φοιτούν ενεργά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η τελική, όμως, συγκρότηση του δείγματος οφείλεται σε δειγματοληψία χιονοστιβάδας και αποτελείται από τέσσερις φοιτήτριες μετανάστριες δεύτερης γενιάς, οι οποίες εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο μέσω πανελλαδικών εξετάσεων και φοιτούν ενεργά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εδώ διερευνάται ενδεικτικά η μία εκ των τεσσάρων ατομικών περιπτώσεων (η τρίτη, σε σειρά διενέργειας, συνέντευξη) που έχουμε στη διάθεσή μας. *Η περίπτωση της Ζέττας*. (Δια-)μέσω της οποίας πληρούνται «αβίαστα» βασικές προϋποθέσεις ερευνητικής διαδικασίας και διασφαλίζεται τόσο η δυνατότητα μελέτης του αντικειμένου της έρευνας όσο και επίτευξης του ερευνητικού της σκοπού.

Για την ανάλυση των δεδομένων υιοθετείται η βιογραφική αφηγηματική ανάλυση, η οποία μέσω της ερμηνευτικής προσέγγισης των υπό μελέτη περιπτώσεων επιτρέπει την ολιστική ανακατασκευή των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων που έχουμε στη διάθεσή μας.

Για την επίτευξη του ερευνητικού της σκοπού η εργασία δομείται ως εξής:

Στη *Βιβλιογραφική επισκόπηση*, σ ένα πρώτο επίπεδο παρουσιάζονται οι έρευνες στις οποίες έρχεται να «αντισταθεί» η εργασία μας όσον αφορά τον τρόπο θεώρησης, την «οπτική» θέ(α)σης και τη γλώσσα εξήγησης των πραγμάτων. Προκειμένου να κατανοήσουμε σε τι οφείλεται η αδυναμία κατανόησης των τελευταίων από μέρους τους. Σ' ένα δεύτερο επίπεδο παρουσιάζονται κάποιες βασικές θεωρητικές και μεθοδολογικές μας παραδοχές, οι οποίες

[27] Εφόσον, βασική επιδίωξη είναι η κατανόηση των προσωπικών βιωμάτων των συμμετεχόντων στην έρευνα βάσει της δικής τους σκοπιάς θέ(α)σης των πραγμάτων.

πλαισιώνουν δίχως να περιορίζουν τον τρόπο θεώρησης, τη σκοπιά θέ(α)σης και τη γλώσσα εξήγησης των πραγμάτων από μέρους μας. Έτσι, ώστε και να διακρίνουμε ακόμη περισσότερο τη θέση μας από τους πρώτους. Και σ' ένα τρίτο επίπεδο, εφόσον μέσω της διάκρισής μας από τους άλλους μπορούμε και διακρίνουμε ακόμη καλύτερα το δικό μας αντικείμενο, ο κεντρικός σκοπός της εργασίας μας έρχεται να διακριθεί και να εξειδικευτεί σε ειδικότερα ερευνητικά ερωτήματα. Τα οποία και θα επιδιώξουμε να απαντήσουμε στη συνέχεια της εργασίας μας.

Στη *Μεθοδολογία*, εκτίθενται αναλυτικά υπό μορφή σταδίων εξέλιξης της έρευνας οι προαναφερθείσες μεθοδολογικές επιλογές. Όπως και τα *εργαλεία συλλογής - επεξεργασίας* των *δεδομένων* της μαζί με βασικές αρχές του *κώδικα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας* και τις σχετικές με τον *τόπο* και τον *χρόνο της έρευνας* πληροφορίες, τα οποία συντείνουν στη διαδικασία της τεκμηρίωσης, της ανάλυσης και του αναστοχασμού τους.

Στην *Ανάλυση δεδομένων –βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων*, προβαίνουμε στην βιογραφική αφηγηματική ανάλυση της *περίπτωσης της Ζέττας (Ζ.)*. Μιας ενεργής φοιτήτριας μετανάστριας δεύτερης γενιάς, η οποία μεταναστεύει μικρή σε ηλικία με την οικογένειά της από την Αλβανία στην Ελλάδα, όπου και διαμένουν μόνιμα από τότε.

Ακολούθως, σε ένα πρώτο στάδιο παρατίθενται τα βασικά σημεία της βιογραφικής της σταδιοδρομίας, ώστε να αποκομίσουμε κάποιες πρώτες για την ανάλυση πληροφορίες. Και σε ένα δεύτερο στάδιο, μέσω της ολιστικής ανακατασκευής της βιογραφικής αφηγηματικής της συνέντευξης, εστιάζουμε ολοένα και περισσότερο σ' αυτή. Αναστοχαζόμενοι διαρκώς τόσο πάνω στο αντικείμενο της έρευνάς μας όσο και πάνω στη σχέση μας με το αντικείμενο. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του εκ των υστέρων επιμερισμού της σταδιοδρομίας σε συγκεκριμένα τμήματα, τα οποία υπακούουν σε μια πολυεπίπεδη και συνθετική αναλυτική διαδικασία, ώστε να μελετήσουμε τη σχέση της Ζ, με τον κόσμο και με τον ίδιο της τον εαυτό. Και, συγκεκριμένα, *τη σχέση ατόμου – κοινωνίας προέλευσης, τη (διά-)ρηξη της σχέσης ατόμου – κοινωνίας προέλευσης και, τέλος, τη σχέση της (διά-)ρηξης ατόμου – κοινωνίας υποδοχής*. Για να μπορέσουμε μέσα από αυτή να μελετήσουμε, εν τέλει και το βασικό ερευνητικό μας αντικείμενο.

Στο *Συμπεράσματα και Συζήτηση* αναφέρονται οι γενικές παρατηρήσεις και οι λογικοί συλλογισμοί που οδηγούν, μέσα από την ανάλυση της περίπτωσης της Ζ., στα βασικά συμπεράσματα μελέτης του αντικειμένου της έρευνάς μας. Καθώς, και οι μελλοντικές δυνατότητες και οι ενδεχόμενοι περιορισμοί της. Όπως και ζητήματα αντικειμενικότητας του τρόπου μελέτης του ερευνητικού της αντικειμένου.

Τέλος, στη *Βιβλιογραφία* παρατίθενται με αλφαβητική σειρά τα ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα έργα που αξιοποιούνται για την εκπόνησή της.

Και στο *Παράρτημα 1, 2, 3,* και *4* περιλαμβάνονται αντίστοιχα το *Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης*, ο *Οδηγός Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*, η *Τεκμηρίωση*

Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων για την *περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)* και οι *Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*[28] για την ίδια περίπτωση.

Μαζί συναποτελούν μέρος των θεωρητικών - μεθοδολογικών εργαλείων και των ερευνητικών δεδομένων που αξιοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας. Δε συνιστούν μόνο απόδειξη ερευνητικής εγκυρότητας, αξιοπιστίας και δεοντολογίας αλλά και βασικό προαπαιτούμενο σε περίπτωση δευτερογενούς μελέτης.

[28] Στο συγκεκριμένο Παράρτημα διατηρείται ενδεικτικά μόνο το πρώτο μέρος (*Κύρια Αφήγηση*) της βιογραφικής αφηγηματικής μας συνέντευξης με τη Ζ. Τα υπόλοιπα δύο μέρη (*Ερωτήσεις και Ερωτήσεις Απολογισμού – Ελεύθερες Ερωτήσεις*) αφαιρέθηκαν κατόπιν της δημόσιας υποστήριξης της διπλωματικής μας εργασίας και πριν από τη επίσημη δημοσίευσή της για λόγους ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας και προστασίας των υποκειμένων από οποιαδήποτε ενδεχόμενη βλάβη.

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Η βιβλιογραφική επισκόπηση αφορά το ζήτημα της (μη) ένταξης[29], θεσμικής και μη, των μεταναστών δεύτερης γενιάς στις χώρες διαμονής[30] και τη σταδιοδρομία τους σ' αυτές. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη σταδιοδρομία τους στις εκπαιδευτικές δομές.

Όπου γίνεται εμφανές ότι δεν έχει μελετηθεί επαρκώς η μεταξύ τους σχέση. Πόσο μάλλον, η σχέση μεταξύ (μη) ένταξης και πρόσβασης – φοίτησης των μεταναστών αυτών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εφόσον, ακόμη και όταν μελετάται, προκύπτουν απλοϊκά το ένα ως επακόλουθο[31] (απόδειξη) του άλλου και αντιστρόφως. Με συνέπεια η ευθύνη να αποδίδεται με όρους «επιτυχίας» ή «αποτυχίας»[32] και να βαραίνει το ίδιο το άτομο, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τρόπος διαμεσολάβησης του κοινωνικού σ' αυτό και οι αλλαγές που επιφέρει η διάρρηξη της μεταξύ τους σχέσης σ' αυτή τη διαμεσολάβηση. Και, συνεπώς, στη σχέση του ατόμου με τον κόσμο και με τον ίδιο του τον εαυτό.

Και εφόσον οι περισσότεροι ερευνητές, ακόμη και αν ισχυρίζονται το αντίθετο (βλ. θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις ερευνών), προσεγγίζουν παρόμοια μεταναστευτικά ζητήματα από τη θέση των γηγενών (κυρίαρχη) και όχι από αυτή των μεταναστών (κυριαρχούμενη). Με άλλα λόγια, κάνουν λόγο για μετανάστες δίχως να είναι μετανάστες και χωρίς να αναστοχάζονται τη δική τους (απούσα) θέση. Αφού κάτι τέτοιο προϋποθέτει, πέρα από

---

[29] Η αλλιώς της ενσωμάτωσης. Όρος, που στην Ελληνική Γλώσσα βρίσκεται πιο κοντά στη ρίζα του προβλήματος. Σε αντιπαραβολή με τον όρο ένταξη που βρίσκεται πιο κοντά στην έκφραση της ρίζας του προβλήματος. Γι' αυτό άλλωστε και δύνανται να μας απομακρύνουν εξίσου αποτελεσματικά από τη σύλληψή της. Με τον δεύτερο, βέβαια, να το κατορθώνει αποτελεσματικότερα. Αφού, εκτός από τον μανδύα των σωμάτων επενδύεται και με αυτόν των «καλοπροαίρετα κακοπροαίρετων» αισθημάτων. Με άλλα λόγια, η ρίζα του προβλήματος αποκρύπτεται όχι μόνο υπό τον μανδύα του βιολογικού χωρίς κοινωνία αλλά και του ψυχολογικού που στερείται κοινωνιολογίας. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τον κοινωνικο-ιστορικό καθορισμό και προσδιορισμό αντίστοιχα του βιολογικού και του ψυχολογικού βλ. De Montlibert (2003[2]: 77-82, 91-101).

[30] Όπως υποστηρίζουν οι Χρυσάκης, Μπαλούρδος και Τραμουντάνης (2012: 123), το γεγονός ότι το ζήτημα της ένταξης δεν έχει διερευνηθεί σε βάθος στην ελληνική κοινωνία καταδεικνύεται, εκτός των άλλων, από την ασάφεια των όρων που υιοθετούνται για τους μετανάστες αυτούς, από το περιεχόμενο και τους σκοπούς της ένταξής τους και από το γεγονός ότι είναι άγνωστη η άποψη αυτών των ίδιων.

[31] Επιπλέον, ο Konyali (2014 στο Santagati, 2018: 5) διαπιστώνει ότι «οι διεθνείς μελέτες στα εκπαιδευτικά μονοπάτια των παιδιών των μεταναστών (…) θεωρούν την ενσωμάτωση ως επιτεύξιμο τελικό σημείο δίνοντας έμφαση στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιδόσεις και επιτεύξεις».

[32] Η Santagati (2018: 2) επισημαίνει ότι «οι ερευνητές και οι υπεύθυνοι φορείς πολιτικής – χάραξης έχουν επικεντρωθεί κυρίως στα αίτια της αποτυχίας».

βιωματική σχέση με το αντικείμενο ή ανάλογη μ' αυτό, μια σε βάθος θεωρητική προεργασία γι' αυτό.

Με αποτέλεσμα να εκφέρουν λόγο γι' αυτούς σύμφωνα με τους όρους σκέψης της δικής τους γλώσσας (ύπαρξης) και να υιοθετούν κατάλληλες για τους ίδιους, αλλά ακατάλληλες για το αντικείμενο της έρευνας τους, εννοιολογικές κατηγοριοποιήσεις (βλ. αντικείμενα ερευνών και εννοιολογήσεις αντικειμένων).

Κατά συνέπεια, η σχέση κυριαρχίας νοηματοδοτείται και αντικειμενοποιείται (αποκτά κοινωνική οντότητα - υπόσταση) εκ νέου μέσα από την ίδια τη χρήση των όρων αυτών (γλωσσικών και εννοιολογικών) και τη σημασία της χρήσης τους εντός του επιστημονικού πεδίου (βλ. αναλύσεις και συμπεράσματα ερευνών).

Γι' αυτούς και σ' αυτούς τους (λόγιους) λόγους ερχόμαστε με το δικαίωμά μας στον (κοινωνιολογικό) λόγο, διαμέσω της δικής μας έρευνας –της εφαρμογής της θεωρίας της στην εμπειρία και της εμπειρίας της στη θεωρία, να αντιπροτείνουμε έναν διαφορετικό τρόπο θεώρησης και μελέτης των σχετικών με το ζήτημα (αυτό) της μετανάστευσης και των μεταναστών (αυτών) αντικειμένων.

2.1 Για μια αναγνώριση της παραγνωρισμένης αναγνώρισης

Σ' ένα πρώτο επίπεδο επισκόπησης, λοιπόν, παρουσιάζονται οι βασικές έρευνες στις οποίες έρχεται να «αντισταθεί»[33], μεταξύ άλλων, η εκπόνηση της δικής μας εργασίας. Παράλληλα, υποδεικνύονται σχετικές παραλείψεις και προβληματικές που εντοπίζονται σ' αυτές, αναφορικά με τον τρόπο θεώρησης, την «οπτική»[34] θέ(α)σης και τη γλώσσα εξήγησης των πραγμάτων, και που σε ορισμένες περιπτώσεις αντικειμενοποιούνται ήδη από τον τίτλο

[33] Συγκεκριμένα, έρχεται να αντισταθεί στη διττή εξουσία που αυτές οι έρευνες μας ασκούν. Πρώτον, σ' αυτήν της κυριαρχίας μας από τον κυρίαρχο (π.χ. γηγενή, επιστήμονα κ.ά.). Συνεπώς. στην ευκολία και άρα στην οικονομία του «φυσικά» αυτονόητου και του «μοιρολατρικά» αποδεκτού –όπως επισημαίνουμε και παρακάτω. Και δεύτερον, σ' αυτήν της κυριαρχίας μας από την ίδια μας την κυριαρχία. Συνεπώς, σ' αυτήν της αναγόρευσης των δικαιωμάτων των μεταναστών σε δικαιώματα των λίγων και των «εκλεκτών» –στους οποίους και φαινομενικά (βάσει δείγματος) ανήκουμε. Η οποία το μόνο που εντέλει κάνει είναι να επικυρώνει τον δικό τους εκλεκτικό εκλεκτισμό στην εκλεκτικότητα (των) τέτοιου είδους «εκλεκτών» και να νομιμοποιεί ένα επιστημονισμό που αν μη τι άλλο παρά σε επιστημονικές πρακτικές βασίζεται. Ό οποίος, συνάμα, προσπαθεί διακριτικά και «εκλεπτυσμένα» να διακριθεί απ' όσους (π.χ. επιστήμονες) δεν ασχολούνται μ' αυτόν.

[34] Σύμφωνα με τον Bourdieu (2006: 87), «η οπτική είναι η άποψη που έχει κανείς από τις υψηλότερες θέσεις της κοινωνικής δομής, απ' όπου ο κοινωνικός κόσμος προσφέρεται ως (ανα)παράσταση (…)».

τους. Προκειμένου να καταδείξουμε ότι εργαστήκαμε έχοντας επίγνωση αυτών και να κατανοήσουμε[35] σε τι συνίσταται η αδυναμία κατανόησης των τελευταίων από μέρους τους.

2.1.1 Η αντίσταση στην κυρίαρχη οπτική θέ(α)σης, θεώρησης και εξήγησης των πραγμάτων

Για παράδειγμα, στο άρθρο[36] με τίτλο *Φοιτητές με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο. Βιογραφικές πορείες και αφηγήσεις του "ανήκειν"* οι ερευνήτριες, αναφορικά με τη σταδιοδρομία και ένταξη των φοιτητών αυτών στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, εφόσον δέχονται ως αυταπόδεικτο ότι «οι περιπτώσεις των φοιτητών[37] που μελετήθηκαν (…) ήταν προφανώς "επιτυχημένες" πορείες μαθητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο», δηλαδή «παιδιών οικογενειών που (και) έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία (αλλά) και έχουν στηριχθεί στην προσπάθειά τους να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση», υποθέτουν ότι «η επίτευξη (μιας) "επιτυχημένης" πορείας συνοδεύεται στις περισσότερες περιπτώσεις από προσωπικές διαδρομές κομβικό σημείο των οποίων είναι η διαχείριση μιας παρουσίας[38] και μιας απουσίας[39]» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 339-340).

Όπως παρατηρείται, η αξιολογική κρίση «"επιτυχημένες"», ακόμη κι αν τοποθετείται μέσα σε άγκιστρα, συνοδεύεται από τη βεβαιωτική διαπίστωση «προφανώς». Η οποία τα αναιρεί και, ταυτόχρονα, εντείνει τη σημασία της. Με άλλα λόγια, η γλώσσα προδίδει αυτό που ο λόγιος νους συγκαλύπτει στην προσπάθειά του να λύσει δίχως να έχει λυθεί[40]. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που δεν καθιστούν σαφείς τους όρους ύπαρξης αυτής της κρίσης. Δηλαδή, τα δεδομένα στα οποία στηρίζονται. Καθώς, και το μέτρο σύγκρισης και εκτίμησης των δεδομένων αυτών. Αφού, όχι μόνο την αποδίδουν –έστω και εν μέρει (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 354)– με απλοϊκό τρόπο στο γεγονός της πρόσβασης των φοιτητών αυτών στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και χαρακτηρίζουν το σύνολο της «πορείας» τους βάσει αυτού. Παρόλο που, λίγο νωρίτερα, χωρίς να τη συσχετίζουν με την κοινωνική τους προέλευση, αναγνωρίζουν την πρόσβαση ως «το αποτέλεσμα μιας προσωπικής προσπάθειας στηριζόμενης από το οικογενειακό πλαίσιο» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και

---

[35] Μια τέτοιου τύπου κατανόηση προτείνεται από τον Bourdieu (2006: 16) στον *Πρόλογο* του έργου του, *Η αίσθηση της πρακτικής*.

[36] Αφορά τμήμα έρευνας, η οποία πραγματοποιείται Απρίλιο-Ιούνιο του 2013 (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 327-328, 331).

[37] Αναλυτικά, 5 άνδρες και 14 γυναίκες (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 330).

[38] Ενν., των «εθνοπολιτισμικών χαρακτηριστικών» της χώρας προέλευσης στη χώρα διαμονής (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 340).

[39] Ενν., των ενταξιακών δομών της χώρας διαμονής (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 340).

[40] Δηλαδή, απελευθερωθεί από τα δεσμά της ίδιας του της κυριαρχίας.

Παπαλεξοπούλου, 2014: 340). Και, λίγο αργότερα, εσφαλμένα, διευκρινίζουν ότι η αξιολογική κρίση υιοθετείται σε «περιγραφικό επίπεδο» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 354).

Επιπλέον, η «διαχείριση μιας παρουσίας και μιας απουσίας» έρχεται να παραγνωριστεί από το γεγονός ότι δεν αποδίδεται συγκεκριμένη βαρύτητα σε κάποια από τις δύο. Αν και, όπως υποδηλώνεται από τον Παναγιωτόπουλο (2013: 97-104) σε σχετική έρευνά του, βαραίνει την περίπτωση της Ιωάννας. Μιας αλλοδαπής φοιτήτριας – μετανάστριας, «*η απούσα παρουσία*» (βλ. Παναγιωτόπουλος, 2013: 97-98) της οποίας "γέρνει τη ζυγαριά" και την καθιστά "υπεύθυνη" να διαχειριστεί μια "ανεύθυνη" ως προς την ίδια κοινωνική, οικονομική και πολιτική (πολιτειακή) πραγματικότητα. Η οποία, επειδή ακριβώς υπεκφεύγει της ίδιας της αποποίησης των ευθυνών της, μπορεί και διερευνάται (δια-)μέσω μιας κοινωνιοαναλυτικής μεθόδου έρευνας[41].

Επίσης, έρχεται να παραγνωριστεί μέσα από την ίδια τη χρήση και τη σημασία της χρήσης του όρου «πορεία». Όρος, που αντενδείκνυται σε πρακτικό επίπεδο στον τρόπο βίωσης της μεταναστευτικής εμπειρίας από τους ίδιους τους μετανάστες. Και, λόγω εγγύτητας, δεν αναγνωρίζεται ότι χρήζει κάποιας ενδεικτικής, πόσο μάλλον παραδειγματικής, εννοιολόγησης.

Εννοιολόγηση δεν αποδίδεται ούτε στα ίδια τα υποκείμενα - αντικείμενα της έρευνας, παρόλο που τους αναγνωρίζονται συγκεκριμένα κοινά γνωρίσματα[42]. Περιορίζονται στο να τους κατονομάζουν ως «φοιτητές - μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο». Αν και οι περισσότεροι από αυτούς εξακολουθούν να αναγνωρίζονται από τους Άλλους (π.χ. κοινωνικο-πολιτικά –πολιτειακά) και, συνεπώς, να βιώνουν και να αναγνωρίζουν τον Εαυτό τους και ως μετανάστες. Άλλωστε, όπως και βάσει βιβλιογραφικής επισκόπησης διαπιστώνουν για λογαριασμό δικής τους έρευνας οι Dusi, Messeti και Gonzalez – Falcon (2015: 562), «σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ακόμη και οι τρίτες γενιές μεταναστών εξακολουθούν να θεωρούνται και να χαρακτηρίζονται ως "μετανάστες" ή "νεοεισερχόμενοι"». Πόσο μάλλον οι δεύτερες.

---

[41] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. μια *Εισαγωγή στην Κοινωνιοανάλυση*, που παρατίθεται από τον ίδιο τον Παναγιωτόπουλο (2013: 4-24) στο πλαίσιο της παρουσίασης μέρους των αποτελεσμάτων μιας εν εξελίξει έρευνας για την *Κρίση* στο Περιοδικό *Κοινωνικές Επιστήμες*.

[42] Επρόκειτο για παιδιά οικονομικών μεταναστών, μαθητών του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και αποφοίτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι εισάγονται σε ένα Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα –Πανεπιστήμιο Κρήτης (πεδίο μελέτης)– μέσω πανελλαδικών εξετάσεων (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 328, 330).

Με άλλα λόγια, ως επί το πλείστον, τους κατονομάζουν βάσει της ιδέας που θέλουν[43] να έχουν γι' αυτούς και όχι βάσει των εξωτερικών τους γνωρισμάτων και της ιδέας που αντιστοιχεί σ' αυτούς. Σφάλμα, στο οποίο υποπίπτουν ερευνητές, «των οποίων η πρόθεση να εκπροσωπήσουν αυτό για το οποίο μιλούν είναι ισχυρότερη από το να κατανοήσουν» (Παναγιωτόπουλος, 2013: 6). Καθώς, η μεταναστευτική εμπειρία δεν σηματοδοτεί το υπόβαθρο, δηλαδή τη βάση στην οποία κατασκευάζεται και με βάση την οποία καθορίζεται η κοινωνική ύπαρξη. Συνεπάγεται την κοινωνική μεταβολή και μετάβαση των όρων ύπαρξης αυτής της βάσης και ετεροκαθορίζει τον προγενέστερο κοινωνικό καθορισμό της, ο οποίος συνεχίζει να προβάλλει σθεναρή αντίσταση και να «ενοχλεί».

Γεγονός, που υποδηλώνει ότι δεν διερευνούν απλά το αντικείμενο, αλλά το συνδιαμορφώνουν βάσει τη χρηστικής του λειτουργίας. Δηλαδή, της σχέσης που θέλουν να έχουν με αυτό, στηριζόμενες στην ήδη διαμορφωμένη αντίληψη που έχουν γι' αυτό (βλ. Bourdieu, 2006: 46). Κατά συνέπεια, πλήττουν με διττό τρόπο την αντικειμενικότητα της έρευνας.

Επομένως, αν και νοείται ότι η οπτική της θέ(α)σης των πραγμάτων και, άρα, της ίδιας της αξιολογικής τους κρίσης προκύπτει ως επακόλουθο της «ερμηνευτικής προσέγγισης» (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 354) και «ανάλυσης του Λόγου (Discourse Analysis)» (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 331) των φοιτητών αυτών στα πλαίσια των «ημιδομημένων (τους) συνεντεύξεων»[44] (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 331), οι παρατηρήσεις αυτές μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για ένα ελλιπές μέρος μιας ευρύτερης έρευνας. Γιατί, αφενός, η κατανόηση του Λόγου προϋποθέτει την κατανόηση της θέσης. Και, αφετέρου, ο κεντρικός ρόλος της επιστήμης είναι να κατανοεί και να εξηγεί και όχι να αξιολογεί.

Κατανόηση, που υστερεί και από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται και ορίζουν τις «ρήξεις με τις ταυτοτικές βεβαιότητες» (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 332) που βιώνουν φοιτητές μετανάστες. Αφού τις εκλαμβάνουν ως συνέπεια της «διασποράς των ταυτοτικών υπαγωγών σε πολλαπλούς "τόπους"» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 332) και όχι ως επακόλουθο κάποιου είδους απότομης αναντιστοιχίας. Με άλλα λόγια, δείχνουν να μην κατανοούν το πώς οι ρήξεις προκύπτουν, άρα, και το που ουσιαστικά οφείλονται. Συνεπώς, και το πώς τους επηρεάζουν.

---

[43] Με άλλα λόγια, παραγνωρίζουν ότι η επιθυμία διερεύνησης ενός αντικειμένου δεν συνεπάγεται τη δυνατότητα της κατανόησης και της ανάλυσής του (βλ. Bourdieu, 2006: 16· Παναγιωτόπουλος, 2013: 14).

[44] Διευκρινίζεται ότι, «αν και δεν επρόκειτο για μια αφηγηματική βιογραφική συνέντευξη, προέκυψαν από τους ίδιους τους φοιτητές αφηγηματικά βιογραφικά μέρη» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 331).

Ακολουθώντας την προαναφερθείσα λογική, ισχυρίζονται ότι, βάσει του δείγματος, τις βιώνουν όσοι έχουν παρακολουθήσει σχολικές τάξεις στη χώρα προέλευσης, οι οποίοι δυσκολεύονται στη διαχείριση κάποιων πραγμάτων. Σε αντίθεση με όσους είναι μικρότεροι ηλικιακά και δεν έχουν παρακολουθήσει, οι οποίοι «παρουσιάζ(ουν) μια ομαλή και ισορροπημένη (εκπαιδευτική) πορεία» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 339-340). Ωστόσο, μια τέτοια είδους «πορεία» δεν θα έπρεπε να αποκλείει την ύπαρξη ρήξεων, αλλά ούτε και να χαρακτηριστεί κατ' αυτόν τον τρόπο. Καθώς, δεν διαχωρίζει απλά την περίπτωση των πρώτων από τους δεύτερους, αλλά αφήνει να εννοηθεί ότι η «πορεία» των πρώτων είναι «παθολογική και ανισόρροπη» και όχι ότι οι δεύτεροι δεν αντιμετωπίζουν παρόμοιες δυσκολίες.

Αν και η κατανόηση του «τρόπου πρόσληψης και αποκωδικοποίησης της μεταναστευτικής και εκπαιδευτικής τους πορείας» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 338) τίθεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για την «ανάλυση της αφήγησης του "ανήκειν" και των μελλοντικών (τους) στοχεύσεων» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 338), επαφίενται στο ότι επηρεάζεται από τις «(ενταξιακές) δομές της κοινωνίας διαμονής (…) και τις «διασυνδέσεις (τους) με τη χώρα προέλευσης» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 341). Που σημαίνει, ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον τρόπο διαμεσολάβησης του κοινωνικού στα άτομα και τις αλλαγές που επιφέρει η διάρρηξη της μεταξύ τους σχέσης σ' αυτή τη διαμεσολάβηση.

Γεγονός, που παραβλέπουν να λάβουν υπόψη τους και οι Dusi, Messeti και Gonzalez – Falcon (2015: 560-562) –αν και βάσει θεωρητικού πλαισίου επρόκειτο για μια μη εξίσου αναμενόμενη και, άρα, λιγότερο προφανή παράβλεψη. Οι οποίες στην προσπάθειά τους να διερευνήσουν «τον ρόλο της αίσθησης του ανήκειν στη διαδικασία συγκρότησης ταυτότητας (και) στις προοπτικές της δεύτερης γενιάς μεταναστών (στην Ιταλία)», επαφίενται με τη σειρά τους στο ότι το αίσθημα αυτό επηρεάζεται από τις ενταξιακές δομές (π.χ. νόμοι περί ιθαγένειας) της χώρας διαμονής και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της οικογένειάς τους (ως προς τη δομή, την κοινωνική θέση και τον πολιτισμό προέλευσης).

Για τον λόγο αυτό οι πρώτες (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 355) συμπεραίνουν ότι ο τρόπος που αυτοπροσδιορίζουν τον Εαυτό τους και διαμορφώνουν την αίσθηση του "ανήκειν" αποτελεί ένα είδος τρίτης αφήγησης, που εκπορεύεται από τη «σύζευξη στοιχείων» των συγχρονικών και των διαχρονικών τους εμπειριών βάσει της αντίστοιχης βαρύτητας που τους αποδίδουν και ότι φαίνεται να έχει αποπροσανατόλιστους προσανατολισμούς και ανισόρροπες ισορροπίες. Παρόλο που είναι πιο πιθανό να προκύπτει λόγω της διαρκούς σύγκρουσης και κυριαρχίας των μεν έναντι των δε και αντίστροφα, βάσει της θέσης τους ή/ και της απουσίας αυτής της θέσης στον χώρο και στον χρόνο.

Και, αντίστοιχα, για τον λόγο αυτό οι δεύτερες (βλ. Dusi, Messeti and Gonzalez – Falcon, 2015: 566-567) συμπεραίνουν ότι «η ταυτότητά τους μπορεί να είναι ο καρπός ενός είδους αμοιβαία-διασταυρωμένου εμπλουτισμού μεταξύ των δύο κόσμων, όπου έχουν τις ρίζες τους. Διότι ζουν (αμφιταλαντευόμενοι) μεταξύ των πιέσεων του έξω κόσμου και του εγχώριου κόσμου ή αλλιώς ανάμεσα στην κοινωνική και την οικογενειακή ζωή με την αμφίθυμη επιθυμία να είναι όμοιοι και διαφορετικοί, να ανήκουν και να είναι ο εαυτός τους και, συνεπώς, βιώνουν μια αναγνώριση που φαίνεται να μην γίνεται ποτέ ολοκληρωμένη». Με αποτέλεσμα, ενώ αναδεικνύουν το πρόβλημα, να μην μπορούν να εντοπίσουν τη ρίζα του. Καθώς, όπως επίσης φαίνεται, παραμένουν στη βασική ερμηνεία των ίδιων των συμμετεχόντων στην έρευνα. Η οποία σαφώς και μπορεί να συμπίπτει με την επιστημονική ερμηνεία των πραγμάτων αλλά όχι και να υποκαθιστά την εξηγητική τους σημασία.

Επιπλέον οι πρώτες (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 355-358), αν και καταλήγουν στο αποτέλεσμα ότι ο βαθμός κοινωνικοποίησης και οι στόχοι για το μέλλον των φοιτητών αυτών επηρεάζονται και από την πρόσκτηση ή μη της ελληνικής ιθαγένειας, εφόσον η έλλειψή της προβάλλεται σαν κατεξοχήν εμπόδιο για την εκπλήρωσή τους, συμπεραίνουν ότι στην πλειοψηφία τους οι φοιτητές επιθυμούν να παραμείνουν στην Ελλάδα, παρά την Οικονομική Κρίση, και η επιθυμία μιας νέας μετανάστευσης είναι βραχυπρόθεσμη και οφείλεται, κυρίως, στην προσπάθεια εκπλήρωσης δικών τους στοχεύσεων.

Όντως, η Οικονομική Κρίση δύναται να «αίρει (…) τους λόγους» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 356) της μετανάστευσης. Αν και εφόσον βέβαια λάβουμε υπόψη μας ότι είναι πρωτίστως Κοινωνική. Όμως, όχι την ίδια τη μεταναστευτική εμπειρία και τα κοινά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα. Μπορεί να διευκρινίζεται ότι τα υποκείμενα δηλώνουν πως «έχουν μυηθεί στις δυσκολίες και στις προκλήσεις» (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 356) της Κρίσης, όμως δεν επρόκειτο για μια απλή μύηση. Επίσης, τόσο οι «μελλοντικές στοχεύσεις» όσο και οι «δικές τους στοχεύσεις» είναι τόσο δικές τους όσο και μελλοντικές. Επομένως, όπως δεν γίνεται οι πρώτες να μην επηρεάζονται από τις ενταξιακές δομές, άλλο τόσο δεν γίνεται να μην επηρεάζονται από αυτές και οι δεύτερες. Βέβαια, η ανάγνωση των αποτελεσμάτων της έρευνας με αφετηρία τη δική τους λογική –αυτήν της αποποίησης των ευθυνών, περιορίζει την εξηγητική τους σημασία και καταδεικνύει γι’ άλλη μια φορά ότι τα δεδομένα προσεγγίζονται από τη δική τους οπτική. Και, συνεπώς, ότι τα συμπεράσματα βασίζονται στις «αρχές που διέπουν τη σχέση προς το αντικείμενο» (Bourdieu, 2006: 46, 87) και όχι στο ίδιο το αντικείμενο.

Τα παραπάνω συμπεράσματα, λοιπόν, είναι χρήσιμα στο μέτρο που λαμβάνονται υπόψη οι πραγματικές και όχι οι επιφανειακές διαστάσεις των «περιορισμών» (βλ. ενδεικτικά: Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 354) τους. Δηλαδή, ως παράδειγμα

αξιοποίησης με άλλο τρόπο των συγκεκριμένων αντικειμένων εργασίας και των αποτελεσμάτων τους.

Παρομοίως, στο άρθρο με τίτλο *Turning Migration Disadvantage into Educational Advantage. Autobiographies of Successful Students with an Immigrant Background* η ερευνήτρια, εφόσον διαπιστώνει ότι «(παρά την Κοινωνικο-οικονομική Κρίση) υπάρχουν στοιχεία[45] που υποδηλώνουν ότι η εκπαιδευτική επιτυχία –η οποία «καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την πιθανότητα της επιτυχούς ενσωμάτωσης κατά την ενηλικίωση»– είναι δυνατή για τους κοινωνικο-οικονομικά μειονεκτούντες μαθητές με μεταναστευτική προέλευση» (Santagati, 2018: 2), υποθέτει εσπευσμένα και, άρα, εσφαλμένα ότι η ύπαρξή τους «θέτει υπό αμφισβήτηση τις παραδοσιακές εξηγήσεις των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, που βασίζονται στο μειονεκτικό οικογενειακό υπόβαθρο και στην κληρονομιά του κοινωνικού μειονεκτήματος από τη μια γενιά μεταναστών στην άλλη» (Bourdieu και Passeron, 1970 στο Santagati, 2018: 2). Καθώς, με την ίδια λογική, θα μπορούσε να τις επικυρώνει ακόμη περισσότερο.

Διότι, πρώτον, συγκρίνει τις «παραδοσιακές εξηγήσεις των εκπαιδευτικών ανισοτήτων» με την περίπτωση των «μεταναστών».

Αν και οι Bourdieu και Passeron (2014) δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένα φαινόμενα μεταβολής της κοινωνικής οργάνωσης και οργάνωσης της κοινωνικής μεταβολής, όπως αυτό της μετανάστευσης. Και, κατά συνέπεια, όταν λέγεται ότι αναφέρονται «στο μειονεκτικό οικογενειακό υπόβαθρο» και στην «κληρονομιά του κοινωνικού μειονεκτήματος», δεν κάνουν λόγο για «μεταναστευτικό υπόβαθρο» αλλά, πρωτίστως, για «αναπαραγωγή (διαμέσω του εκπαιδευτικού συστήματος) της δομής του καταμερισμού του πολιτισμικού κεφαλαίου (…) (και, κατ' επέκταση, για) αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής» (Bourdieu και Passeron, 2014: 38). Όπου δεν βασίζεται σε έναν «αέναο κύκλο του habitus» (Bourdieu, 1990 στο Santagati, 2018: 4), αλλά σε έναν υποκειμενικά ενσωματωμένο, κοινωνικά καθορισμένο και ιστορικά προσδιορισμένο τρόπο μεταβίβασής του (βλ. Bourdieu, 2006: 92, 94, 104).

Και δεύτερον, υιοθετεί εκ των προτέρων ως δεδομένο, βάσει και βιβλιογραφικής ανασκόπησης (βλ. Azzolini και Barone, 2013 στο Santagati, 2018: 3), ότι η δυσχερής «κοινωνικο-οικονομική» κατάσταση των μεταναστών μαθητών λειτουργεί ως ανασταλτικός για την «επιτυχία» παράγοντας.

Παρόλο που ο ίδιος ο Bourdieu –τον οποίο, αυτή τη φορά, παραγνωρίζει να επικαλεστεί– στην *Κρατική Αριστοκρατία* έχει αποδείξει πώς:

[45] Για παράδειγμα, «το 2015, στις χώρες του ΟΟΣΑ, κατά μέσο όρο το 24% των κοινωνικο-οικονομικά μειονεκτούντων μεταναστών μαθητών θεωρούνται ανθεκτικοί (resilient students) –σε σύγκριση με το 30.5% των μη μεταναστών μαθητών» (OECD, 2011: 22, 2016 στο Santagati, 2018: 2).

«οι οικογένειες επενδύουν τόσο περισσότερο στη σχολική εκπαίδευση (σε χρόνο μετάδοσης, σε βοήθεια πάσης φύσεως και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε χρήμα) όσο το πολιτισμικό τους κεφάλαιο είναι σημαντικότερο και το σχετικό βάρος του πολιτισμικού τους κεφαλαίου –σε σχέση με το οικονομικό τους κεφάλαιο– μεγαλύτερο, και επίσης, όσο οι άλλες στρατηγικές αναπαραγωγής (κληρονομικές, κυρίως, που σκοπεύουν στην άμεση μεταβίβαση του οικονομικού κεφαλαίου) είναι σχετικά λιγότερο αποτελεσματικές ή αποδοτικές.» (Bourdieu και Passeron,1996[2]: 30-31).

Και στην *Αίσθηση της Πρακτικής* έχει επισημάνει ότι «(οι) διαρκείς προδιαθέσεις (είναι) ικανές να επιβιώσουν των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών της ίδιας τους της παραγωγής» (Bourdieu, 2006: 104).

Και παρόλο που η ίδια η κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση προσιδιάζει με την κατάσταση της Κοινωνικο-οικονομικής Κρίσης, η οποία προσιδιάζει και ως φαινόμενο με αυτό της Μετανάστευσης.

Με άλλα λόγια, μόνο αυτονόητο δεν είναι ότι η Κοινωνικο-οικονομική Κρίση λειτουργεί εξίσου περιοριστικά σε περιπτώσεις μεταναστών και μη μεταναστών μαθητών. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που δεν λειτουργεί το ίδιο περιοριστικά ούτε για τους τελευταίους.

Κατ' επέκταση, η «εκπαιδευτική επιτυχία» ίσως και να μπορεί να «καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την πιθανότητα της επιτυχούς ενσωμάτωσης». Αν λάβουμε υπόψη και τα όσα έχουν καταδείξει οι Χρυσάκης, Μπαλούρδος και Τραμουντάνης (2012: 150, 152, 153) αναφορικά με τη συμβολή της εκπαίδευσης στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς ευρύτερα στην Ελλάδα και ειδικότερα στην αγορά εργασίας. Όμως, μπορεί –αν όχι να καθορίζεται– να προσδιορίζεται και από το αντίθετο. Δηλαδή, από τη μερική ή μη ένταξη σε κοινωνικές δομές.

Δίχως, βέβαια, αυτό να σημαίνει, όπως πάλι υποστηρίζουν οι Χρυσάκης, Μπαλούρδος και Τραμουντάνης (2012: 128), ότι «στην Ελλάδα (…) οι οικογένειες των μεταναστών τείνουν να αντισταθμίζουν (και) την έλλειψη πολιτισμικών (…) πόρων με μια υπερ-επένδυση στον τομέα της εκπαίδευσης». Χωρίς τους οποίους, μη έχοντας και άλλους πόρους (π.χ. οικονομικούς), εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσαν να επενδύσουν. Εκτός κι αν αναφέρονται μόνο σε πόρους που συνδέονται με τον ελληνικό πολιτισμό και κουλτούρα. Οι οποίοι ναι μεν δύνανται να συνιστούν κίνητρο για κάποιους αλλά όχι την κινητήρια δύναμη και, συνεπώς, την ερμηνεία - εξήγηση της συμμετοχής των μεταναστών αυτών στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Στη συνέχεια, στηριζόμενη στην αρχική διαπίστωση και υπόθεση, η ερευνήτρια διερευνά το «πώς είναι (οι ίδιοι) οι μετανάστες μαθητές ικανοί να μετατρέπουν το κοινωνικό

τους μειονέκτημα που απορρέει από τη μετανάστευση σε εκπαιδευτικό πλεονέκτημα»[46] (Santagati, 2018: 2).

Όντως, η επιλογή της «βιογραφικής προσέγγισης» (βλ. Santagati, 2018: 5) δύναται να παρέχει βασικά εργαλεία διερεύνησης του υπό μελέτη ζητήματος από τη μεριά των «δρώντων» (Santagati, 2018: 2) υποκειμένων. Όμως, η εφαρμογή τους προϋποθέτει την κατανόηση της θέσης των μεταναστών αυτών ή/ και της απουσίας της, βάσει της «κοινωνικής τροχιάς»[47] που έχουν διανύσει. Όχι μόνο στον χώρο και στον χρόνο, αλλά και στο σώμα –μέσω της ενσωμάτωσης των πολιτισμικών πρακτικών μιας άλλης πραγματικότητας, που συγκρούονται με αυτές της τωρινής.

Επιπλέον, ενώ η προσέγγιση αυτή επιτρέπει τη μελέτη της «σχέσης μετανάστευσης – εκπαίδευσης» (Santagati, 2018: 5) και του τρόπου διαμεσολάβησης του κοινωνικού στα άτομα, μέσω και της «βιογραφικής οργάνωσης των εμπειριών ζωής και του χρονικού μετασχηματισμού των κοινωνικών δομών» (Santagati, 2018: 5), δεν την καθιστά αυτονόητη.

Πόσο μάλλον, στην περίπτωση των παιδιών αυτών. Τα οποία, εφόσον βάσει δείγματος[48] έχουν γεννηθεί στη χώρα διαμονής από γονείς μετανάστες ή έχουν μεταναστεύσει σ' αυτή σε μικρή ηλικία, δεν μεταβαίνουν ως ήδη διαμορφωμένες κοινωνικές οντότητες από μια κυριαρχούμενη κοινωνική πραγματικότητα σε μία άλλη, κυρίαρχη. Αλλά, κυρίως, ως πολιτισμικά και πρακτικά προδιατεθειμένες οντότητες. Αυτό τείνει να παραγνωρίζεται. Με αποτέλεσμα, ως κοινωνική τους πραγματικότητα να εκλαμβάνεται αυτή της χώρας διαμονής. Και η μετανάστευση να αντιμετωπίζεται ως αφετηρία γένεσης της «εθνοτικής διαφοράς» (βλ. Santagati, 2018: 5) και όχι ρήξης και αλλαγής της καθημερινής τους ρουτίνας. Η διαχείριση της οποίας καταλήγει να αναζητείται στην «ικανότητα» του εκάστοτε υποκειμένου.

Επίσης, η μέθοδος της «εκπαιδευτικής αυτοβιογραφίας» (βλ. Santagati, 2018: 6-7), αν και διευκολύνει την ερευνητική διαδικασία σε οικονομικο-πρακτικό επίπεδο, την παρεμποδίζει σε ουσιαστικό – αντικειμενικό επίπεδο. Αφού, ως επί τω πλείστον, περιορίζει τη διερεύνηση της κοινωνικής τους τροχιάς στον χώρο και στον χρόνο της εκπαίδευσης. Συνεπώς, δυσχεραίνει την «αναγνώριση της κοινωνικής λογικής στην εργασία μιας μόνο περίπτωσης» (Santagati, 2018: 7), από τη στιγμή που αυτή δεν αντιμετωπίζεται στην ολότητά της. Και, λόγω του

---

[46] Δηλαδή, το «πώς (…) διαπραγματεύονται δομικές και πολιτισμικές ευκαιρίες και περιορισμούς» (Santagati, 2018: 2).

[47] Δηλαδή, της «σειράς των χρονολογικά διατεταγμένων και μη αναγώγιμων μεταξύ τους καθορισμών» (Bourdieu, 2006: 100).

[48] Επιπλέον, αποτελείται από «65 μαθητές μεταναστευτικής προέλευσης, (…) που παρακολουθούν διαφορετικά είδη ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (λύκεια, επαγγελματικά και τεχνικά ιδρύματα), στην επαρχία της Μπρέσια, μια περιοχή της Βόρειας Ιταλίας εμβληματική για τα διαπολιτισμικά σχολεία» (βλ. Santagati, 2018: 6).

γραπτού της χαρακτήρα, ενέχει ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο παρερμηνείας της ήδη υπάρχουσας αυτοερμηνείας της ατομικής αυτοβιογραφίας.

Έτσι, μπορεί σε θεωρητικό επίπεδο –στο πλαίσιο μιας κοινωνιολογικού τύπου διερεύνησης σε Η.Π.Α. και Ευρώπη σχετικής με τον «ρόλο του "μεταναστευτικού οπτιμισμού"[49] στην εκπαιδευτική (τους) επιτυχία» (Santagati, 2018: 2)– να λαμβάνεται υπόψη και η «επιρροή της κοινωνικής προέλευσης» (Schnell και Azzolini, 2015 στο Santagati, 2018: 3) των μαθητών αυτών. Όμως, σε εμπειρικό επίπεδο αυτή δεν εξετάζεται υπό όρους «πολιτισμικού κεφαλαίου» (βλ. Μπουρντιέ, 1994:75-84).

Οι παρατηρήσεις αυτές διαφαίνονται στη «μελέτη περίπτωσης (…) (μιας) δεκαεξάχρονης κοπέλας Μαροκινής προέλευσης» (βλ. Santagati, 2018: 2, 7-14), μέσω της οποίας «ξεκινά[50] να διερευνά τις μετασχηματιστικές δράσεις που οδηγούν δεύτερης γενιάς μαθητές στην εκπαιδευτική επιτυχία» (Santagati, 2018: 2).

Καθώς, με το να αναζητά τη λύση στις δομές εκείνες που μετασχηματίζουν τις δράσεις και στις δράσεις αυτές που μετασχηματίζουν τις δομές, παραβλέπει τον τρόπο αναπροσαρμογής των ήδη ενσωματωμένων δομών (της *βιογραφικής συγκρότησης* και του *πολιτισμικού κεφαλαίου* των υποκειμένων). Εφόσον, σύμφωνα με τον Bourdieu (2006: 88):

> «οι εξωτερικοί καθορισμοί που συνδέονται με μια συγκεκριμένη τάξη συνθηκών ύπαρξης παράγουν έξεις (habitus), συστήματα διαρκών και μεταθέσιμων *προδιαθέσεων*, δομημένες δομές προδιατεθειμένες να λειτουργούν ως δομούσες δομές, ως γενεσιουργές και οργανωτικές δηλαδή αρχές των πρακτικών και των αναπαραστάσεων, οι οποίες μπορούν να προσαρμόζονται αντικειμενικά στον σκοπό τους δίχως να χρειάζεται να στοχεύουν συνειδητά σ' αυτούς και να ελέγχουν ρητά τις αναγκαίες για την επίτευξή τους ενέργειες· συνειδητά "κεκανονισμένες" και "κανονικές" δίχως κατά κανένα τρόπο να είναι αποτέλεσμα υπακοής σε κανόνες, μπορούν, όντας όλα αυτά, να ενορχηστρωθούν συλλογικά δίχως να αποτελούν προϊόν της οργανωτικής δράσης ενός διευθυντή ορχήστρας.».

Με επακόλουθο η «εκπαιδευτική επιτυχία» να αποδίδεται στα εξής. Από τη μία, στο μεταναστευτικό βίωμα, το οποίο προάγει «μη – γνωστικές δεξιότητες»[51] (Santagati, 2018: 14) και συνιστά «εφόδιο» (Santagati, 2018: 14). Και, από την άλλη, στην ατομική «ικανότητα»

---

[49] Δηλ. όσον αφορά «την ώθηση που απορρέει από τις οικογένειες των μεταναστών» και «τη συνεισφορά της "θεωρίας του πλαισίου ενσωμάτωσης"» (βλ. Santagati, 2018: 3-5).

[50] Επρόκειτο για μια «εν εξελίξει ποιοτική έρευνα» (Santagati, 2018: 6).

[51] Π.χ.: επιμονή, θάρρος, αποφασιστικότητα, ισχυρό κίνητρο για μάθηση, υψηλή φιλοδοξία, πρωτοβουλία, προσαρμοστικότητα, κοινωνική και πολιτισμική ευαισθητοποίηση (Santagati, 2018: 6, 11).

(Santagati, 2018: 12) της ερευνώμενης. Δηλαδή, στην υιοθέτηση «(συνειδητών) στρατηγικών που τη βοηθούν να ξεπερνάει τις αντιξοότητες και τις ανισότητες, και στην (εργαλειακή) χρήση της εκπαίδευσης για να διαχειριστεί τους κοινωνικούς περιορισμούς» (Santagati, 2018: 1, 11, 13).

Ως εκ τούτου, η επισήμανση της σημασίας του να «δώσουν μια φωνή» (Santagati, 2018: 14) σ' αυτούς, δεν δύναται να σημασιοδοτηθεί μέσα από τη χρήση του παραπάνω τρόπου θεώρησης και, άρα, της δικής τους οπτικής θέ(α)σης και γλώσσας εξήγησης των πραγμάτων. Όχι μόνο γιατί παραλείπουν να λάβουν υπόψη τους τον τρόπο διαμεσολάβησης του κοινωνικού στα συγκεκριμένα άτομα και τις αλλαγές που επιφέρει η διάρρηξη της μεταξύ τους σ' αυτή τη διαμεσολάβηση, αλλά κι επειδή κατ' αυτόν τον τρόπο το βιολογικό και το ψυχολογικό (δράση) παύουν να καθορίζονται από το κοινωνικό (δομή) (βλ. De Montlibert, 2003[2]: 77-82, 91-101). Με συνέπεια, η «επιτυχία» να αναγορεύεται ως η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα, δηλ. την «αποτυχία», και όχι ως μια άλλη κανονικότητα.

Τέλος, οι Damigella και Licciardello (2014: 1128-1129, 1131) επίσης δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον τρόπο διαμεσολάβησης του κοινωνικού στα άτομα της έρευνάς τους –αν και εξετάζουν τα κοινωνικο-πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, παρόλο που διερευνούν τις αναπαραστάσεις (π.χ. για τον γονεϊκό και ιταλικό πολιτισμό, τις διαδικασίες ένταξης, τις διαστάσεις της ταυτότητας κ.ά.) μιας ομάδας μαθητών μεταναστών δεύτερης γενιάς και παρόλο που υποθέτουν, όπως και φαίνεται να επαληθεύουν, ότι επηρεάζονται από το πολιτισμικό πλαίσιο εγκατάστασης – διαμονής.

Με αποτέλεσμα, κι αυτοί με τη σειρά τους, να περιορίζονται ως προς την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας. Άρα, και ως προς την εξηγητική τους σημασία.

Έτσι, για παράδειγμα, όταν καταλήγουν στο αποτέλεσμα ότι οι διαμένοντες της Νότιας Ιταλίας, σε σύγκριση με αυτούς της Βόρειας εγκρίνουν περισσότερο την κουλτούρα των γονέων τους και την αναγκαιότητα να ενσωματώσουν και τις δύο κουλτούρες χωρίς την υπεροχή της μιας έναντι της άλλης», πιθανολογούν ότι αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται στο πλαίσιο των θετικών σχέσεων που διατηρούν με τους ντόπιους (Damigella and Licciardello, 2014:1131). Ενώ θα μπορούσε κάλλιστα να οφείλεται σε έναν περιορισμό της σχέσης εξουσίας μεταξύ ενσωματωμένων δομών – αντικειμενικών δυνατοτήτων λόγω της μικρότερης κοινωνικής απόκλισης των μεταναστών από τους γηγενείς στην εν λόγω περιοχή κτλ.

2.2 Για μια αναγνώριση της παραγνώρισης

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο επισκόπησης, παρουσιάζονται βασικές θεωρητικές και μεθοδολογικές παραδοχές εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Οι οποίες πλαισιώνουν, δίχως να εγκλωβίζουν – περιορίζουν, τον τρόπο θεώρησης, τη σκοπιά θέ(α)σης και τη γλώσσα εξήγησης

των πραγμάτων από μέρους μας. Παράλληλα, όπου κρίνεται αναγκαίο, υποδεικνύονται κι εδώ (σε μικρότερο βαθμό) σχετικές παραλείψεις και προβληματικές που εντοπίζονται αναφορικά μ' αυτές από τους προαναφερθέντες ερευνητές. Προκειμένου, εφόσον κατανοούμε σε τι συνίσταται η αδυναμία κατανόησης των πραγμάτων από μέρους τους, μέσω της διάκρισης να διακρίνουμε όπου χρειάζεται ακόμη περισσότερο τη θέση μας από τους τελευταίους.

2.2.1 Μετανάστευση –μεταβολή της κοινωνικής οργάνωσης και οργάνωση της κοινωνικής μεταβολής των μεταναστών (δεύτερης γενιάς)

Η μετανάστευση συνεπάγεται την κοινωνική μετάβαση μιας ομάδας ανθρώπων από μία υποκειμενικά νοηματοδοτημένη και κοινωνικά αντικειμενοποιημένη πραγματικότητα[52] σε μία άλλη με επακόλουθο την κοινωνική τους πτώση.

Η διττή ρήξη που βιώνει το άτομο –μετανάστης, λόγω των σχέσεων σύγκρουσης και κυριαρχίας και των δυναμικών που ασκούνται μεταξύ των δύο κοινωνικών πλαισίων –της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής– και της ταυτόχρονης διεύρυνσης της αναντιστοιχίας[53] μεταξύ των υποκειμενικών του προσδοκιών και των αντικειμενικών του δυνατοτήτων, γίνεται αισθητή υπό μορφή οδύνης. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για μια ρήξη, στα όρια του οριακά διαχειρίσιμου και αντιμετωπίσιμου, του ατόμου με τον κόσμο και με τον ίδιο του τον εαυτό, που εκτονώνεται με αισθήματα πίεσης και δυσφορίας.

Πλέον, αυτό αρχίζει να ζορίζεται στην καθημερινή του ζωή –ρουτίνα. Καθώς, χρειάζεται να διαθέτει παραπάνω χρόνο και να καταβάλλει μεγαλύτερο κόπο ακόμη και για πράγματα που στο παρελθόν του είχαν γίνει συνήθεια και γι' αυτό εκλαμβάνονταν ως φυσικά και αυτονόητα. Στην προσπάθειά του αυτή εξαναγκάζεται να αναπροσαρμόζει διαρκώς στάσεις και συμπεριφορές και να ενεργοποιεί διαφορετικές πρακτικές. Ανακαλύπτει, έτσι, νέους συνδυασμούς πρακτικών και νέους πρακτικούς συνδυασμούς διαχείρισης των πραγμάτων. Σταδιακά, συντελείται μια διαδικασία *απομάγευσης του κόσμου* και των μηχανισμών (θεσμών) αντικειμενοποίησής του. Με αποτέλεσμα να του φανερώνονται αφανέρωτες πτυχές και να εντοπίζει, όντας στο περιθώριο, νέα περιθώρια δράσης.

---

[52] Οι Μπέργκερ και Λούκμαν (2003[5]: 95-335) αναλύουν παραδειγματικά (και μέσα από παραδείγματα) την *Κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας* (δηλ. το πώς αυτή κατασκευάζεται κοινωνικά) και επισημαίνουν τη διαλεκτική σχέση του ατόμου με τον κόσμο και με τον ίδιο του τον εαυτό ή αλλιώς τη «(…)διαλεκτική…σχέση ανάμεσα στο τι κάνει και το τι σκέφτεται ο άνθρωπος.» (2003[5]: 175).

[53] Επίσης, ο Τσιώλης (2006: 165-166) κάνει λόγο για «ασυμμετρίες μεταξύ των ατομικών συστημάτων αναφοράς και των εμπειριών εντός του μεταβαλλόμενου πλαισίου». Για παράδειγμα, ας σκεφτούμε έναν σπόρο, ο οποίος καλλιεργείται σε διαφορετικές/-ά εποχές και εδάφη από αυτά στα οποία ενδείκνυται η καλλιέργειά του.

Κυριαρχούμενος αυτού του κόσμου, αλλά και της ίδιας του της κυριαρχίας, επιδίδεται σε έναν αγώνα δρόμου για να προλάβει να διανύσει και να καλύψει, όχι το υπαρκτό κοινωνικό χάσμα μεταξύ των χωρών[54] –πράγμα ατομικά αδύνατο, αλλά την απαιτούμενη γι' αυτό κοινωνική τροχιά σε μια ξένη κοινωνική πραγματικότητα. Με σκοπό να αποφύγει τη ματαίωση της μέχρι και πρόσφατης –κοινωνικά καθορισμένης και ιστορικά προσδιορισμένης– υποκειμενικής του ύπαρξης.

Με άλλα λόγια, επιδίδεται σε έναν αγώνα δρόμου στην προσπάθεια "εκπλήρωσης μιας (υπό άλλες συνθήκες και, άρα, προϋποθέσεις) αυτοεκπληρούμενης προφητείας". Και όχι στην προσπάθεια «ολοκλήρωσης μιας διαδικασίας κοινωνικής ανόδου, την οποία ξεκινούν οι γονείς και επωμίζονται, στη συνέχεια, οι μετανάστες δεύτερης γενιάς», όπως και συμπεραίνουν οι Dusi, Messeti και Gonzalez – Falcon (2015: 566)[55].

Για να ανταπεξέλθει, όμως, στη νέα αυτή πραγματικότητα και να φανεί αντάξιος των προσδοκιών του, τις περισσότερες φορές, εξαναγκάζεται να θυσιάζει τις προσωπικές του επιδιώξεις, με άλλοθι την φαινομενική προσωρινότητα της δράσης του, με συνέπεια να βγαίνει εκτός τροχιάς. Γεγονός, που καταρρακώνει το άτομο. Πόσο μάλλον, όταν συνειδητοποιεί το αντίθετο. Δηλαδή, τη μονιμότητά της στον χώρο και στον χρόνο.

Ωσάν έκπτωτος ή αλλιώς απόκληρος από τον κλήρο, η κοινωνική του θέση στη νέα πραγματικότητα δεν είναι απλά υποδεέστερη της προηγούμενης που κατείχε, αλλά ανύπαρκτη.

---

[54] Όπως και εσφαλμένα ισχυρίζονται άλλοι επιστήμονες (βλ. Κοντογιάννη, Μιχελακάκη και Παπαλεξοπούλου, 2014: 355).

[55] Οι οποίες, επίσης κυριαρχούμενες από την ίδια τους την κυριαρχία –αυτή των "ανωτέρων" (γηγενών, επιστημόνων κ.ο.κ.) – και, συνεπώς, από την *ανδρική κυριαρχία*, θεωρούν ότι οι κυριαρχούμενοι από τους κυρίαρχους (άρα, και σ' αυτούς) μετανάστες είναι κοινωνικά «φυσικό» να επιδιώκουν την κοινωνική άνοδο, λόγω της «γοητείας» που ασκεί σ' αυτούς. Παραλείπουν, όμως, να σκεφτούν ότι όσοι λογίζονται ως κυριαρχούμενοι στην πραγματική ζωή (δηλ. υπό όρους καθημερινής ζωής και ρουτίνας) θα παρέμεναν γοητευμένοι από τη γοητεία που η εξουσία αυτή τους ασκεί και, άρα, θα «έμεναν ευτυχισμένοι στο όνειρο τους». Συνεπώς, δεν θα «έμπαιναν στον κόπο να ξυπνήσουν». Πόσο μάλλον να αντισταθούν σε μια κυριαρχία που φαίνεται να τους (κατά-)πιέζει. Επομένως, θα το έπρατταν μόνο αν κι εφόσον κυριαρχούνταν κι αυτοί με τη σειρά τους από την ίδια τους την κυριαρχία, η οποία έρχεται σε σύγκρουση με τη τωρινή. Δηλαδή, μόνο στην περίπτωση που είναι διπλά κυριαρχούμενοι (από κυρίαρχες κυριαρχίες που έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους). Πάλι, λοιπόν, εδώ συμπεραίνουμε ότι οι εν λόγω ερευνήτριες, μεταξύ των προαναφερθέντων, δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον τρόπο διαμεσολάβησης του κοινωνικού στα άτομα και τις αλλαγές που επιφέρει η διάρρηξη της μεταξύ τους σχέσης σ' αυτή τη διαμεσολάβηση. Και, επίσης, ότι δεν απαλλάσσονται πλήρως από μια κυρίαρχη οπτική ανάγνωσης των πραγμάτων στο άρθρο τους με τίτλο *Belonging: Growing up between two Worlds* (βλ. αναλυτικά: Dusi, Messeti and Gonzalez – Falcon (2015: 560-568)).

Καθώς, προορίζεται έτσι ώστε να μην έχει μια θέση προορισμού[56] στα κοινωνικά και πολιτικά πράγματα της χώρας. Δηλαδή, να μην έχει δικαιώματα, παρά μόνο υποχρεώσεις. Δεδομένο, που δυσχεραίνει κατά πολύ το έργο που καλείται να φέρει εις πέρας. Αφού, προσπαθεί να καταστήσει εφικτό το ανέφικτα εφικτό ή, όπως θα λέγαμε με ποδοσφαιρικούς όρους, «να βάλει γκολ από τα αποδυτήρια».

Οι (φοιτητές) μετανάστες δεύτερης γενιάς βιώνουν την κοινωνική μετάβαση άμεσα ή/ και έμμεσα (π.χ. μέσω των γονιών τους). Σε κάθε περίπτωση υφίστανται τις επιπτώσεις της. Γι' αυτό και συνιστούν ενδεικτική ομάδα μελέτης των προαναφερθέντων. Επιπλέον, λόγω και της νεότητάς τους, είναι μια γενιά που καλείται να σηκώνει ένα διπλό βάρος. Γιατί, πέρα από τη δική της ευθύνη, επιφορτίζεται και με εκείνη της πρώτης γενιάς μεταναστών[57]. Καθώς, βιώνουν ένα είδος «συμβολικής βίας»[58] και σε επίπεδο οικογένειας, η οποία γίνεται αντιληπτή ως αποστολή (π.χ. ως μια μορφή ανταπόδοσης στην οικογενειακή στήριξη και στους κόπους μιας ζωής).

Μέσα από ποιες πρακτικές[59], λοιπόν, οι (φοιτητές) μετανάστες δεύτερης γενιάς διαχειρίζονται τη «νέα» τους πραγματικότητα και καθιστούν εφικτό το ανέφικτα εφικτό; Αυτές αναμένεται να διερευνήσουμε στη συνέχεια.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κατανόηση του τρόπου και της εκάστοτε κοινωνικής σκοπιάς θεώρησης των πραγμάτων από μέρους τους.

2.2.2 Η βιογραφική προσέγγιση της μετανάστευσης και της σταδιοδρομίας των (φοιτητών) μεταναστών (δεύτερης γενιάς)

Η βιογραφική προσέγγιση ενδείκνυται για τη διερεύνηση του κοινωνικού φαινομένου της μετανάστευσης, όπως και άλλων ζητημάτων[60] κοινωνικής μεταβολής, από τα πρώτα στάδια της αξιοποίησής της στην κοινωνιολογική έρευνα (βλ. Τσιώλης, 2006: 163-164) [61].

---

[56] Σύμφωνα με το P. Bourdieu (2002: 6 στο Dusi, Messeti and Gonzalez – Falcon, 2015: 566), «οι μετανάστες είναι "άτοποι", χωρίς τη δική τους θέση στο κοινωνικό φάσμα και μια θέση προορισμού στις κοινωνικές τάξεις».

[57] Όπως, βάσει βιβλιογραφικής επισκόπησης, διαπιστώνουν οι Dusi, Messeti και Gonzalez – Falcon (2015: 561) «(από τη στιγμή που οι ίδιοι οι μετανάστες δεύτερης γενιάς γεννιούνται στη χώρα υποδοχής) φαίνεται να βρίσκονται σε δυσκολότερη θέση από τους γονείς τους, τους οποίους αναγκάζονται ακόμη και να μοιράζονται, επειδή λογίζονται ως ξένοι στην χώρα (γέννησης)».

[58] Η οποία, όπως υποστηρίζει ο Bourdieu (2015[2]: 91-92) «παραγνωρίζεται ως μορφή βίας, επειδή ασκείται μέσω της συναρμογής των διαθέσεων στις δομές κυριαρχίας των οποίων αποτελούν προϊόν».

[59] Ή αλλιώς πρακτικούς, τυπικούς ή ενδεικτικούς τρόπους.

[60] Όπως η απώλεια της εργασίας, η διακοπή της εργασιακής ζωής, ο εγκλεισμός (π.χ. ιδρύματα ψυχικής υγείας, ιδρύματα αγωγής ανηλίκων, καταστήματα κράτησης) κ.ά.

Όπως γνωρίζουμε, τα δρώντα υποκείμενα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τον κόσμο στον οποίο ζουν διαμέσω της «βιογραφικής τους συγκρότησης» (βλ. Τσιώλης, 2006: 164-165), η οποία δομείται κατά τη διαδικασία προσοικείωσης (ενσωμάτωσης) του κοινωνικού τους γίγνεσθαι (Alheit, 2013: 203).

Με τον όρο *βιογραφική συγκρότηση* αναφερόμαστε στην ήδη σωματοποιημένη δομή πρακτικής γνώσης και γνώσης των πρακτικών ορίων[62] σκέψης και δράσης –μοναδική για κάθε ύπαρξη και περισσότερο ή λιγότερο συμβατή με άλλες, που έχει παγιωθεί, βασιζόμενη σε συγκεκριμένες κοινωνικές σταθερές[63], στα πλαίσια της υποκειμενικά βιωμένης, κοινωνικά καθορισμένης και ιστορικά προσδιορισμένης, καθημερινής τους πραγματικότητας.

Η συγκροτησιακή της λογική καθορίζει το «βιογραφικό habitus»[64] –την πρακτική των πρακτικών[65]. Δηλαδή, λειτουργεί ως «γενεσιουργός αρχή» (Alheit, 2013: 202) *εσωτερίκευσης, ενσωμάτωσης, εξωτερίκευσης, αντικειμενοποίησης* κ.ο.κ. των «νέων» κάθε φορά πρακτικών με οργανικό τρόπο. Με αποτέλεσμα η σκέψη και η δράση να προσανατολίζονται στο μέλλον και να οργανώνονται στο παρόν με βάση το παρελθόν. Η διατήρηση της συνοχής και της συνεκτικότητάς της («αν και αλλάζει μορφή[66], διατηρεί το σχήμα της») αναπαράγει τους όρους της ίδιας της της ύπαρξης. Και, συνεπώς, διασφαλίζει τη συνέχεια του εαυτού και της κοινωνικής του ταυτότητας.

Όμως, σε περίπτωση μετανάστευσης σημειώνεται διάρρηξη των σχέσεων του ατομικού (υποκειμενικού) με το κοινωνικό (αντικειμενικό).

Ξαφνικά, τα δρώντα υποκείμενα –(φοιτητές) μετανάστες (δεύτερης γενιάς)– καλούνται να *προσοικειωθούν* και, άρα, να ενσωματώσουν μια άλλη κοινωνική πραγματικότητα για την οποία είναι –περισσότερο ή λιγότερο– ανέτοιμα βιογραφικά συγκροτημένα και προδιατεθειμένα και στην οποία στερούνται παρόμοιων σταθερών (και) αναφορών.

Με άλλα λόγια, η μετάβαση από το οικείο στο ανοίκειο, οι αντικρουόμενες συνθήκες ύπαρξης μεταξύ του τότε και του τώρα, οι απότομες –και, συνάμα, βίαιες– αλλαγές της κατάστασης του βίου (π.χ. κοινωνική πτώση) από το πριν στο μετά, η απουσία ύπαρξης συγκεκριμένων σταθερών επανοργάνωσής του (π.χ. κοινωνική θέση), η υιοθέτηση πρακτικών και η εφαρμογή στρατηγικών που αποκλίνουν ή/και παρεκκλίνουν από τις παλιές έρχονται να αμφισβητήσουν την ίδια τη βιογραφική τους συγκρότηση.

---

[61] Βλ. στο ίδιο σχετικά με το έργο των Thomas και Znaniecki, *Ο πολωνός χωρικός στην Ευρώπη και στην Αμερική*.

[62] Δηλαδή, των δυνάμει προσβάσιμων και των κοινωνικά επιτρεπόμενων ή μη.

[63] Λειτουργούν ως πυλώνες συγκρότησης του βίου.

[64] Βλ. επίσης, Alheit (2013: 203-205).

[65] Δηλαδή, την τεχνική της θεωρητικής και εμπειρικής συγκρότησης των πρακτικών.

[66] Βλ. επίσης, Alheit (2013: 204-205).

Παρά τις οποίες συνθήκες, τα υποκείμενα «οφείλουν»[67] να διασφαλίσουν τη συνέχεια του εαυτού και της κοινωνικής τους ταυτότητας στον χώρο και στον χρόνο. Προκειμένου να «κερδίσουν τον χαμένο χρόνο» και να καλύψουν την κοινωνική τους διαφορά από τον έναν χώρο στον άλλο προαπαιτείται η επανασυγκρότηση της βιογραφικής τους συγκρότησης και η επανοργάνωση του βίου στο σύνολό του. Ως εκ τούτου, να «χάσουν σε κερδισμένο χρόνο»[68].

Βιώνουν, λοιπόν, μια διαδικασία επανακαθορισμού του προγενέστερου κοινωνικού τους καθορισμού. Πρόκειται για μια δυσανάλογη και επώδυνη για το άτομα «πάλη» με την ίδια τη βιογραφική τους συγκρότηση. (Εκ-)βιάζουν[69] αυτό που είναι, δηλαδή αυτό που αβίαστα έγιναν στο παρελθόν, για να ανταποκριθούν στο παρόν. Με αποτέλεσμα στο μέλλον να γίνουν κάτι άλλο από αυτό που ήταν να είναι (να παρεκκλίνουν από την τροχιά τους) ή να γίνουν με άλλο τρόπο αυτό που ήταν να είναι (να αποκλίνουν από αυτή).

Η ρήξη τους με τον κόσμο και με τον ίδιο τους τον εαυτό επιφέρει, όχι μόνο την αναθεώρηση του προηγούμενου τρόπου θεώρησης των πραγμάτων, αλλά και τη διαρκή και ταυτόχρονη, πλέον, θεώρησή τους από δύο αντικρουόμενες κοινωνικές σκοπιές.

Καθώς ζουν ανάμεσα στο «εδώ» και στο «εκεί» (δηλ. στο μεταίχμιο) με την πάροδο του χρόνου, τους αποκαλύπτονται καινούργιες σκοπιές διαχείρισης των πραγμάτων. Τα άτομα εξαναγκάζονται να προβούν σε μια *απομάγευση του κόσμου* αποκτούν το λεγόμενο «καθαρό βλέμμα». Ανακαλύπτουν, όχι μόνο τη δύναμη των πραγμάτων πάνω τους, αλλά και τη δική του δύναμη πάνω στα πράγματα (αντικειμενοποιώ/-ποίηση) και ενίοτε στους μηχανισμούς νομιμοποίησής (π.χ. εκπαιδευτικός θεσμός) τους. Δυνατότητα που εξαρτάται, εκτός των άλλων[70], από τον στρατηγικό (όχι απαραίτητα συνειδητό) τρόπο αξιοποίησης του βιογραφικού τους αποθέματος. Όπως και των επιμέρους εκείνων δομών[71] του βιογραφικού τους αποθέματος, που έχουν κατηγοριοποιηθεί ή/ και κεφαλαιοποιηθεί (π.χ. κοινωνικο–πολιτισμικό, οικονομικό, πολιτικό και συναισθηματικό κεφάλαιο) και, άρα, έχουν στη διάθεσή τους. Πάντα, στο μέτρο

---

[67] Ενν. πώς νιώθουν ότι το «οφείλουν» στον εαυτό τους και στους (οικείους) άλλους, εξαναγκαζόμενα και παρακινούμενα από τις προδιαθέσεις τους. Χωρίς, βέβαια, να συνειδητοποιούν ότι (εξ-)αναγκάζονται.

[68] Για παράδειγμα σε πρακτικές, βιώματα, γνώσεις, έγγραφα (διπλώματα, πτυχία, ταυτότητες, πιστοποιητικά) κ.ά., τα οποία δεν αναγνωρίζονται πλέον ως έχουν. Πρόκειται για ένα φαινομενικά «χαμένο χρόνο», επειδή προαπαιτείται να καλυφθεί η ανάγκη (να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές συνθήκες) για να αναγνωριστεί, αν κι εφόσον, η πολυτέλειά του.

[69] Ενν. ότι το (εκ-)βιάζουν (εκ-)βιαζόμενοι από τις προδιαθέσεις τους, λόγω της «συμβολικής βίας» (βλ. παραπάνω για ορισμό) που υφίστανται.

[70] Π.χ. συνθήκες ύπαρξης, συγκυρίες, κοινωνικές μεταβολές.

[71] Ο Schütze (1981· 1984 στο Alheit, 2013: 202) τις χαρακτηρίζει ως «βιογραφικές δομές διαδικασίας».

που δύνανται να ανασυρθούν από τη μνήμη (σωματοποιημένη και μη) και να είναι προσβάσιμα από τον κοινό νου[72].

Κατ' επέκταση η βιογραφική προσέγγιση ενδείκνυται για τη μελέτη της σταδιοδρομίας των (φοιτητών) μεταναστών δεύτερης γενιάς. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που δύναται να φέρει στο φως τη σχέση μεταξύ των δύο πλευρών της (έννοιας της σταδιοδρομίας). Εφόσον, όπως υποστηρίζει ο Goffman (1994: 133), «η μια (…) συνδέεται με ενδόμυχα ζητήματα (…), όπως η εικόνα του εαυτού και το αίσθημα ταυτότητας· η άλλη (…) αφορά την επίσημη θέση, τις νομικές σχέσεις και το ύφος ζωής και αποτελεί μέρος ενός δημόσια προσιτού θεσμικού πλέγματος.».

2.2.3 Ο ρόλος της αφήγησης στη συγκρότηση της βιογραφικής ταυτότητας των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς

Ανέκαθεν, το υποκείμενο αποκτά γνώση για τον εαυτό του και τον κόσμο (δια-)μέσω των «διυποκειμενικών σχέσεων» (σχέσεων αλληλόδρασης)[73] που διατηρεί με τους γύρω του και των (αντικειμενοποιημένων) πρακτικών που (εξ-)ασκούν μεταξύ τους. Μία εξ αυτών είναι και η αφηγηματική πρακτική. Η οποία, ως λεκτική πρακτική του γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας, χρησιμοποιείται σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις της καθημερινής του ρουτίνας. Η εξοικείωση μαζί της επιτυγχάνεται καθώς μεγαλώνει. Όταν ακούει τις αφηγήσεις - ιστορίες των άλλων για βιώματα (πρόσωπα) και για πράγματα (τον κόσμο) και καλείται να κατασκευάσει τις δικές του.

Στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας[74] η αναγκαιότητα της αφηγηματικής πρακτικής εντείνεται για τον βίο του. Διότι στις σύγχρονες κοινωνίες δε δύναται να οργανώνει εξολοκλήρου και με βεβαιότητα τον βίο του σε ήδη παγιωμένες σταθερές (π.χ. εργασία). Ούτε να ακολουθεί μια προκαθορισμένη πορεία με συγκεκριμένη αρχή, μέση και τέλος, η οποία θα επιβεβαιώνει με αυτόματο τρόπο αυτό το οποίο είναι και θα αναπαράγει την υπάρχουσα ταυτότητά του. (Τσιώλης, 2014: 201)

Ακολούθως, ανάλογα με την εκάστοτε κοινωνική θέση, σκοπιά και περίσταση –και εντός των συγκεκριμένων κάθε φορά κοινωνικο-ιστορικών πλαισίων– το δρων υποκείμενο, επισκοπώντας τα προσωπικά του βιώματα, επιτηρεί και αναθεωρεί[75] στο παρόν εμπειρίες και συμβάντα και τα αφηγείται με διαφορετικό τρόπο τοποθετώντας τα σε μια «βιογραφική ακολουθία» (Alheit, 2013: 174· Τσιώλης, 2014: 199-200). Κατ' αυτόν τον τρόπο, οικοδομεί (εν

---

[72] Σύμφωνα και με τον Alheit (2013: 206) δεν συνειδητοποιούμε όλους τους εν δυνάμει τρόπους αξιοποίησης και δράσης.

[73] Για την *κοινωνική αλληλόδραση στην καθημερινή ζωή* βλ.: Μπέργκερ και Λούκμαν (2003[5]: 65-74).

[74] Και τη μετάβαση από το κανονιστικό στο ερμηνευτικό παράδειγμα (εξατομίκευση του κοινωνικού).

[75] Ή τροποποιεί.

μέρει) κοινωνικά αντικειμενοποιήσιμες (αναγνωρίσιμες) και αντικειμενοποιημένες (αναγνωρισμένες) «βιογραφικές κατασκευές»[76], οι οποίες υπακούουν στις αρχές των προσβάσιμων στο άτομο κοινωνικά αντικειμενοποιημένων πρότυπων τους.

Πρόκειται για ένα είδος κοινωνικά αναγνωρισμένης και, άρα, αποδεκτής –τουλάχιστον ως προς τους κανόνες δόμησής της– «αυτοπεριγραφής» (Τσιώλης, 2014: 199-200). Μέσω της οποίας το («μορφωμένο») υποκείμενο στηρίζει και εξηγεί (δικαιολογεί) αυτό το οποίο είναι ως το αποτέλεσμα μιας διαδραστικής με το κοινωνικό του πλαίσιο διαδικασίας, η οποία βασίζεται σε παρελθοντικά βιώματα και συμβάντα. Δηλαδή, κατασκευάζει τη «βιογραφική (του) ταυτότητα» (Alheit, 2013: 174).

Επομένως, η πλήρωση της «αίσθησης της ταυτότητας με τον εαυτό (του)» προϋποθέτει την αίσθηση της «συνοχής»[77] και της «συνεκτικότητας»[78] (Τσιώλης, 2014: 200) στον χώρο και στον χρόνο. Η αίσθηση αυτή «σταθερότητας» (Alheit, 2013: 174, 202-204) της ατομικής κοινωνικής ταυτότητας προκύπτει συνειρμικά ως απόρροια της ήδη σωματοποιημένης συγκροτησιακής λογικής του βίου, η οποία συνιστά την κινητήρια και κατευθυντήρια δύναμή του, και νοηματοδοτεί την ίδια του την ύπαρξη.

Ωστόσο, σε περίπτωση μεταβολής της κατάστασης του βίου, προϋποθέτει τη δυνατότητα αναφοράς των υποκειμένων –φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς– σε ρευστές συνθήκες ύπαρξης και οικο-δόμησης ευέλικτων αφηγηματικών σχημάτων και βιογραφικών (ανα-)κατασκευών. Καθώς, μέσω αυτών θα μπορεί να συνθέτει την ιστορία της ζωής του με ποικίλους τρόπους, να συλλαμβάνει τον εαυτό του σε διαφορετικά πλαίσια βίωσης και δράσης (Fischer-Rosenthal, 1995 στο Τσιώλης, 2014: 201) και, συνεπώς, να διευρύνει το κοινωνικό φάσμα (πεδίο) των επιλογών και τον προσανατολισμών του (Τσιώλης, 2014: 201).

2.2.4 Η συγκρότηση της ταυτότητας των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς –μια δια βίου μαθησιακή διαδικασία

Η βιογραφική ταυτότητα προκύπτει ως αποτέλεσμα μιας «διά βίου μαθησιακής διαδικασίας» (Alheit, 2013: 208) μεταξύ ατομικού και κοινωνικού.

Ο ιδιαίτερος για κάθε άτομο τρόπος προσοικείωσης (ενσωμάτωσης) του κοινωνικού συνεπάγεται την ατομική διαμόρφωση της ταυτότητας. Μια, ταυτόχρονα, «αυτοαναφορική

---

[76] Ο Τσιώλης (2014: 198) προσλαμβάνει «τη βιογραφία ως μια κοινωνική κατασκευή, η οποία παράγεται αφηγηματικά».

[77] Η δυνατότητα να αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου ως το ίδιο πρόσωπο, παρά τις κοινωνικο-ιστορικές μεταβολές και ανακατατάξεις που βιώνεις κατά τη διάρκεια της ζωής σου (Τσιώλης, 2014: 200-201).

[78] Η «αίσθηση εσωτερικής ταυτοσημίας», παρά την επιτέλεση διαφορετικών κοινωνικών ρόλων και την συγχρονική κοινωνική κινητικότητα σε διαφορετικά υπο-πεδία (Τσιώλης, 2014: 200-201).

(και) «αυτοποιητική» (Alheit, 2013: 206, 210) διαδικασία, που συγκροτείται στη βάση της κοινωνικά καθορισμένης και ιστορικά προσδιορισμένης βιογραφικής του συγκρότησης.

Η διττή της διάσταση αναδεικνύει, αντίστοιχα: τη «βιογραφικότητα του κοινωνικού» ως τον μοναδικό τρόπο αντίληψης του κόσμου, διαμέσω της αναφοράς στον εαυτό και στην προσωπική βιο-ιστορία· τη δυνατότητα για «βιογραφικότητα» ως ένα κατεξοχήν εμπειρικό και όχι θεωρητικό κεκτημένο (Alheit, 1990· Dausien, 1996 στο Alheit, 2013: 206· Alheit, 2013: 206, 209).

Εφόσον το κεκτημένο αυτό εξασκείται, κυρίως, σε περίπτωση (διάρ-)ρηξης της σχέσης μεταξύ υποκειμενικού και αντικειμενικού. Η οποία επέρχεται, όταν τα άτομα βιώνουν κάποια είδους ρήξη –απότομη αναντιστοιχία μεταξύ των υποκειμενικών προδιαθέσεων και των αντικειμενικών δυνατοτήτων (συνθηκών ύπαρξης)– εξαιτίας των κοινωνικών μεταβάσεων και μεταβολών της κατάστασης του βίου.

Ακόμα και όταν οι υποκειμενικές προσδοκίες βρίσκονται σε αναντιστοιχία με τις αντικειμενικές δυνατότητες, το υποκείμενο έχει περισσότερα περιθώρια δράσης –«βιογραφική άρρητη γνώση» (Alheit, 2013: 208)– απ' όσα αντιλαμβάνεται. Τα οποία, ως έναν βαθμό και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, μπορεί συλλάβει αναστοχαστικά (Alheit, 2013: 207). Γεγονός, που προϋποθέτει ή/ και επέρχεται με τον μετασχηματισμό της βιογραφικής (κοινωνικής) ταυτότητας, ο οποίος δεν λειτουργεί μόνο στερητικά, αλλά και δημιουργικά (Alheit, 2013: 210).

Αναλυτικά, παρέχει στο δρων υποκείμενο τη δυνατότητα να επανερμηνεύει τα προσωπικά του βιώματα, να επαναπροσδιορίζει τη θέση του εντός της νέας πραγματικότητας, να επαναοριοθετεί τα όρια της σχέσης του με τον κόσμο –δηλ. μεταξύ ατομικού – κοινωνικού, υποκειμενικού – αντικειμενικού, δράσεων – δομών, να αντιλαμβάνεται ή/ και να κατανοεί τη δυνατότητα της επίδρασής του στις κοινωνικά αντικειμενοποιημένες και θεσμοποιημένες δομές ύπαρξης και στον τρόπο αναπαραγωγής αυτής της ύπαρξης και να εντοπίζει νέα περιθώρια κοινωνικής δράσης ή/ και παρέμβασης (Alheit, 2013: 208).

Σε βάθος χρόνου, οι νέες «βιογραφικές γνώσεις» (Alheit, 2013: 208-209) δομούν τις δομές μιας άλλης (διαφορετικής) πραγματικότητας μετασχηματίζοντας τις υπάρχουσες και, άρα, την ίδια τη βιογραφική συγκρότηση. Συνεπώς, είτε αποκαθιστούν την τάξη των πραγμάτων και λειτουργούν «θεραπευτικά» (Alheit, 2013: 210), είτε δεν την αποκαθιστούν και απλά συνηθίζουν να «νοσούν».

2.3 Τα ερευνητικά ερωτήματα της αναγνώρισης

Στο επίπεδο αυτό, λοιπόν, μπορούμε μέσω της διάκρισής μας από τους άλλους να διακρίνουμε ακόμη καλύτερα το δικό μας αντικείμενο.

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην *εισαγωγή*, βασικός σκοπός της έρευνας είναι να κατανοήσουμε:

1) Ποια είναι η κοινωνική σημασία του αισθήματος του (μη) «ανήκειν» για τους φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς;
2) Και ποια η εν δυνάμει επιρροή του στις εκπαιδευτικές σταδιοδρομίες τους;

Με βάση το πώς είναι αντιλήψιμο –βάσει των βιωμάτων και των παραστάσεων που έχουν γι' αυτά (βλ. De Montlibert, 2003[2]: 185-187)– και γίνεται αντιληπτό από τα ίδια τα υποκείμενα εντός των κοινωνικο-ιστορικών τους πλαισίων (της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής), και το πώς καθίσταται εκ νέου αντιλήψιμο μέσα από τα αυτοβιογραφικά τους στοιχεία.

Όμως, απαραίτητη προϋπόθεση για τη θεωρητική αποσαφήνιση και την εμπειρική επίτευξη του παραπάνω σκοπού –ως υποκειμενικά ενσωματωμένου τρόπου έκφρασης της σχέσης του ατόμου με τον κόσμο και με τον ίδιο του τον εαυτό αλλά και ως κοινωνικά αντικειμενοποιημένου τρόπου διαχείρισης της εν λόγω σχέσης– είναι η διατύπωση συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων.

Ερωτημάτων, που θα δύνανται να απαντηθούν διαμέσω της ολιστικής ανάλυσης των βιογραφικών αυτοπαρουσιάσεων των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς[79]. Οι οποίες συσχετίζονται, όπως προαναφέραμε, και με την προσπάθεια (επανα-)συγκρότησης μιας συνεκτικής κοινωνικής ταυτότητας.

Αυτά διαμορφώνονται ως εξής:

- Πώς βιώνουν οι φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς το αίσθημα του (μη) «ανήκειν» –τον πρακτικό τρόπο αίσθησης της έκφρασης και έκφρασης της αίσθησης των πρακτικών εκείνων που σχετίζονται με την κοινωνική, άρα και τη θεσμική, αναγνώριση ή παραγνώριση (δηλ. την αποδοχή ή μη) της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής τους αξίας (π.χ. υπερεκτίμηση, εκτίμηση ή υποτίμηση αυτής)– κατά τη διάρκεια της βιογραφικής τους σταδιοδρομίας;
- Κατά πόσο συσχετίζουν τον τρόπο βίωσης του με κοινωνικές και θεσμικές παροχές, (από-)στερήσεις, διεκδικήσεις και κατακτήσεις (π.χ. σε στέγη, παιδεία, υγεία, εργασία, πολιτεία, θρησκεία κ.ά.).
- Ποιες αντιστοιχίες και αναντιστοιχίες παρατηρούνται μεταξύ των υποκειμενικών τους προδιαθέσεων (άρα, και των προσδοκιών) και των αντικειμενικών τους δυνατοτήτων (δηλ. των συνθηκών ύπαρξης, βίωσης, δράσης και αίσθησης); Η αλλιώς, ως προς τη σχέση τους με τον κόσμο και με τον ίδιο τους τον εαυτό;

[79] Βλ. για παράδειγμα την ανάλυση της περίπτωσης της Ζέττας.

- Ποιοι είναι οι υποκειμενικά ενδεικτικοί και κοινωνικά λειτουργικοί πρακτικοί τρόποι διαχείρισής τους. Ή αλλιώς, μέσα από ποιες (μετασχηματιζόμενες) *πρακτικές* διαχειρίζονται τη (διάρ-)ρηξη της σχέσης και τη σχέση της (διάρ-)ρηξης ατόμου – κοινωνίας και τη μεταξύ τους απόσταση;
- Κατά πόσο τις διαχειρίζονται μέσα από σχετικές με την εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία πρακτικές;
- Πώς συσχετίζουν τον τρόπο βίωσης του αισθήματος του (μη) ανήκειν με τις εκπαιδευτικές τους σταδιοδρομίες και, κατ' επέκταση, την πρόσβαση και φοίτηση στην ανώτατη εκπαίδευση και την αποφοίτηση από αυτήν –όπου η υποκειμενικά ενσωματωμένη κοινωνική αξία του ατόμου έρχεται να καθορίσει την και να καθοριστεί από την εκπαιδευτικά θεσμοποιημένη του αξία (π.χ. σχολή – τμήμα πρόσβασης, χρονική διάρκεια φοίτησης, πτυχίο, τίτλος σπουδών, βαθμός αποφοίτησης) και να αντικειμενοποιηθεί.
- Κατά πόσο και με ποιον τρόπο οι εκπαιδευτικές σταδιοδρομίες των μαθητών – φοιτητών αυτών εξαρτώνται (έμμεσα ή άμεσα, προσδιορίζονται ή καθορίζονται) από το αίσθημα του (μη) «ανήκειν» (*συναισθηματικό* κεφάλαιο) σε συνάρτηση με τα υπόλοιπα κεφάλαια (*κοινωνικο-πολιτισμικό –συμβολικό*, οικονομικό, πολιτικό) που φέρουν και έχουν στη διάθεσή τους.
- Και τέλος, ποιες διαφοροποιήσεις[80] παρατηρούνται ανάλογα με την κοινωνική προέλευση και τη σχολή - το τμήμα φοίτησης των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς;

[80] Στην παρούσα μελέτη οι διαφοροποιήσεις αυτές περιορίζονται εντός των πλαισίων μιας και μόνο περίπτωσης. Επιπλέον, στη συνέχεια της εν εξελίξει έρευνας θα μπορούσαν να συσχετιστούν και με το κοινωνικό φύλο (π.χ. σε περίπτωση που πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις και με άνδρες – φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς).

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Αν και ζούμε στη «χρυσή» περίοδο των δευτερογενών ερευνών, της ευκολίας, του χρονικά μετρήσιμου και οικονομικά υπολογίσιμου, αναρωτιόμαστε: «Πώς θα μπορέσουμε να τοποθετηθούμε για (έμψυχα) πράγματα τα οποία, αν και πιάνουν χώρο, δεν έχουν έναν δικό τους τόπο; Πώς θα μπορέσουμε να εκφέρουμε λόγο για αυτά τα οποία, αν και έχουν μιλιά, δεν έχουν φωνή; Πώς θα μπορέσουμε να τα κατανοήσουμε χωρίς να αλλάξουμε τον τρόπο σκέψης και δράσης μας; Πώς θα μπορέσουμε, ενδεχομένως, να φέρουμε κάποια κοινωνική αλλαγή δίχως να παρέμβουμε στον χώρο και στον χρόνο, στο πώς έχουν τα πράγματα;».

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, λοιπόν, «δεν προσφέρεται απλώς προς διερεύνηση αλλά επιβάλλεται να διερευνηθεί» (Ντυρκάιμ: 2000: 91), λόγω της αναγκαιότητας αντίστασης στην (κοινωνική) επιβολή του θεωρούμενου ως «φυσικά» αυτονόητου (μη παρατηρήσιμου) και του αποδεχόμενου ως «μοιρολατρικά» αποδεκτού (μη αμφισβητήσιμου). Ή, αλλιώς, στην επιβολή του: «Έτσι είναι τα πράγματα!».

3.1 Η Ερευνητική διαδικασία[81] της αναγνώρισης

Εγχείρημα, το οποίο προϋποθέτει έναν κατάλληλο ερευνητικό σχεδιασμό και μια πειθαρχημένη ερευνητική στάση ως προς την αξιοποίησή του. Παρακάτω παρατίθενται οι βασικές μεθοδολογικές μας επιλογές υπό μορφή σταδίων εξέλιξης της έρευνας. Η χρησιμότητα αυτών εναπόκειται στο να μας εφοδιάσουν με τη δυνατότητα ενός οργανωμένου αλλά ευέλικτου τρόπου σκέψης και δράσης, που διέπεται από μια λογική συνοχή και συνέπεια, και όχι στο να μας εγκλωβίσουν στη φαινομενικά προδιαγεγραμμένη του πορεία.

Αναλυτικά, όσον αφορά τις μεθοδολογικές επιλογές:

3.1.1 Είδος έρευνας και τύπος έρευνας

Για τη διερεύνηση του αντικειμένου της παρούσας εργασίας επελέγη η διεξαγωγή μιας εν εξελίξει εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, η οποία βασίζεται στην ποιοτική - ερμηνευτική προσέγγιση[82] της συλλογής και ανάλυσης πρωτογενών δεδομένων. Όπως, και της ευρύτερης ερευνητικής διαδικασίας στο σύνολό της.

---

[81] Βλ. ενδεικτικά: Τσιώλης (2014: 23-29, 32, 45-46, 49-51, 269), στον οποίο και στηριζόμαστε όσον αφορά τις βασικές επιλογές του τρόπου διεξαγωγής μιας ποιοτικής κοινωνικής έρευνας προσαρμοζόμενες στην παρούσα.

[82] Βασικές της έννοιες, όπως αυτές «του *νοήματος*, της *εμπειρίας*, της *διάδρασης*, της *κατανόησης* και της *ερμηνείας* (Τσιώλης, 2014: 26) εφαρμόζονται στην πράξη και λαμβάνουν κεντρική θέση στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Καθώς, βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του ερευνητικού της σκοπού και την υλοποίηση των ερευνητικών της στόχων, ως εφαρμοσμένη έρευνα - δράση, είναι η κατανόηση των προσωπικών βιωμάτων των συμμετεχόντων στην έρευνα. Όχι μόνο βάσει της δικής τους κοινωνικής θέσης και σκοπιάς αλλά και εντός των κοινωνικο-ιστορικών τους πλαισίων βίωσης, σκέψης, δράσης και αίσθησης. Δηλαδή, τόσο στην «ενδεχομενική» όσο και στη «δυναμική» τους διάσταση.

Πόσο μάλλον, από τη στιγμή που οι εν λόγω στόχοι απαντούν σε συγκεκριμένες κοινωνικο-πολιτισμικές, πολιτικές και οικονομικές θεσμικές περιστάσεις - καταστάσεις της καθημερινότητας και της επιστημονικότητας του καθημερινού.

3.1.2 Μέθοδος έρευνας

Η συλλογή[83] των δεδομένων πραγματώνεται μέσω ανοικτού τύπου βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων. Διότι, μέσω της «πολυεπίπεδης αναφορικότητάς» (βλ. Τσιώλης, 2006: 166-167) τους, λειτουργούν ως πεδίο παρατήρησης:

- της σταδιοδρομίας των φοιτητών μεταναστών δεύτερης γενιάς στον χώρο και στον χρόνο (κοινωνική τροχιά, κοινωνική θέση, κοινωνική σκοπιά, κοινωνικά γνωρίσματα, κοινωνικές μεταβολές).
- της σημασίας που αποδίδουν στα βιώματα της ζωής τους σχετικά με το αν και κατά πόσο επηρέασαν ή/και επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης, δράσης και αίσθησής τους. Κατ' επέκταση, και κάθε προσπάθεια (επαν-)οργάνωσης του βίου τους.
- των γεγονότων που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη ζωή τους εντός, αλλά και εκτός των εντός, συγκεκριμένων κάθε φορά κοινωνικο-ιστορικών τους πλαισίων.

---

[83] Ο όρος συλλογή προτιμάται του όρου «παραγωγή» που προτείνεται από τη Mason (2002/2011: 73 στο Τσιώλης 2014: 54), παρόλο που κάνουμε λόγο για ποιοτικά και όχι για ποσοτικά δεδομένα έρευνας. Διότι, η αναγνώριση και παραδοχή της σχέσης εξουσίας μεταξύ του ερευνητή και του ερευνητικού του έργου δεν θα πρέπει να συνεπάγεται την αλλαγή του όρου προς την ίδια κατεύθυνση, αλλά προς την αντίθετη. Δηλαδή, της διαρκούς προσπάθειας του ερευνητή να συλλέγει δεδομένα και να στέκεται το κατά δύναμιν αντικειμενικός απέναντι σ' αυτά και στη μεταξύ τους σχέση. Με την ίδια λογική, η παραγνώριση της σχέσης εξουσίας είναι πιθανότερο να πλήξει τις περισσότερο μετρήσιμες μεθόδους έρευνας. Ακριβώς λόγω του ίδιου τους του χαρακτήρα και της αδυναμίας του ερευνητή να στέκεται εξίσου ευέλικτα απέναντι στο κοινωνιολογικό του έργο. Με αποτέλεσμα να λαμβάνει εξαρχής σημαντικές αποφάσεις και, συνεπώς, να δύναται να παράγει είτε εν γνώσει είτε εν αγνοία του το ίδιο του το έργο. Το οποίο τυγχάνει, συνήθως, και μεγαλύτερης σιγουριάς και εκτίμησης. Και, άρα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως περισσότερο κοινωνικά επιβλαβές, αν δε τηρηθούν εξαρχής άλλες δικλείδες ασφαλείας που θα αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

- των όρων ύπαρξης (παραγωγής και αναπαραγωγής) της κοινωνικά καθορισμένης και ιστορικά προσδιορισμένης βιογραφικής τους συγκρότησης (των πραγμάτων). Και, συνεπώς, της ίδιας της (τους) της λογικής. Η οποία, όντας καθορισμένη (αλλά και ετεροκαθοριζόμενη) και προσδιορισμένη (αλλά και ετεροπροσδιοριζόμενη), τους καθορίζει και τους προσδιορίζει (αλλά δύναται και να ετεροκαθοριστεί και να ετεροπροσδιοριστεί) αντίστοιχα.
- του τρόπου που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τον κόσμο διαμέσω αυτής. Άρα, και του τρόπου που σκέφτονται, δρουν και αισθάνονται μέσω αυτής. Σε σχέση και με την ευρύτερη κουλτούρα τους (ήθη, έθιμα, κώδικας λεκτικής και μη επικοινωνίας, στρατηγικές σκέψης, δράσης και αίσθησης κ.ά.).
- της παροντικής κοινωνικής τους σκοπιάς στην ιστορία της ζωής (βιογραφία) τους ή αλλιώς της σκοπιάς θέ(α)σης των πραγμάτων από μέρους τους. Ιδωμένης και ως προοπτικής για το μέλλον τους.
- του ιδιαίτερου τρόπου παρουσίασης του εαυτού τους μπροστά στον ερευνητή εντός του εκάστοτε πλαισίου (χώρου και χρόνου) διενέργειας της συνέντευξης.

3.1.3 Εργαλεία συλλογής δεδομένων

Η αναγκαία για την εφαρμογή της μεθόδου προεργασία περιλαμβάνει, πέραν του σχετικού θεωρητικού προϊδεασμού (θεωρητική και μεθοδολογική βιβλιογραφική επισκόπηση) και του ανάλογου εμπειρικού «πραγματισμού» (βιωματικός έλεγχος των ιδεών στην πράξη), τη δημιουργία ή/ και χρήση συγκεκριμένων εργαλείων συλλογής δεδομένων.

Τέτοιου είδους εργαλεία είναι το *Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης* (βλ. *Παράρτημα 1*), ο *Οδηγός Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων* (βλ. *Παράρτημα 2*) και η συσκευή ηχογράφησης των συνεντεύξεων (δημοσιογραφικό μαγνητόφωνο)[84].

Τα οποία κρίνονται αναγκαία λόγω του μεγάλου κειμενικού και κοινωνικά ευαίσθητου πληροφοριακού όγκου των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων. Ο οποίος δε δύναται να διαφυλαχθεί, να ελεγχθεί και να διερευνηθεί διαφορετικά. Δηλαδή, δίχως κάποιο παρεμφερές εργαλείο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, την προετοιμασία - οργάνωση - παρακολούθηση των συνεντεύξεων αυτών και την ηχογράφηση ή/ και καταγραφή τους.

[84] Η παρουσία του στον χώρο της συνέντευξης μπορεί να επιδράσει ανασταλτικά στον ερευνώμενο (π.χ. να αποφύγει να μιλήσει για πιο προσωπικά και ευαίσθητα θέματα κ.ά.). Ενδεχόμενο που δύναται να αποφευχθεί διαμέσω της προηγούμενης εμπειρίας, των κατάλληλων τεχνικών και των διακριτικών χειρισμών του κάθε ερευνητή. Όπως και διαμέσω των δυνατοτήτων και των περιορισμών της εκάστοτε περίπτωσης.

3.1.4 Πεδίο έρευνας και τρόπος πρόσβασης στο πεδίο

Το πεδίο της έρευνας συναποτελούν τρία Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) της χώρας: *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*, *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης* και *Πανεπιστήμιο Κρήτης*.

Η πρόσβαση σ' αυτό επιχειρείται είτε άμεσα (φίλοι) είτε έμμεσα[85] (άτομα παρέας, άνθρωποι-κλειδιά, γνωστοί γνωστών - συνεργατών).

Άμεσα, όταν ως πιθανοί συμμετέχοντες στην έρευνα λογίζονται γνώριμα και φιλικά διακείμενα από και προς την ερευνήτρια πρόσωπα.

Και έμμεσα, όταν οι πιθανοί για την έρευνα συμμετέχοντες προτείνονται και συστήνονται ή έχουν ήδη συστηθεί στο παρελθόν και έρχονται πάλι σε επικοινωνία στο παρόν από και χάρις σε γνώριμα και φιλικά διακείμενα από και προς την ερευνήτρια πρόσωπα (άτομα παρέας). Ή όταν ο ρόλος ορισμένων εκ των προαναφερθέντων διαμεσολαβητών (άνθρωποι-κλειδιά, γνωστοί γνωστών – συνεργατών) περιορίζεται στην απλή υπόδειξη άλλων γνώριμων και φιλικά διακείμενων από και προς τα πιθανά για την έρευνα πρόσωπα ενδιαμέσων διαμεσολαβητών και στις απαραίτητες συστάσεις μαζί τους. Προκειμένου, με τη σειρά τους, να μας φέρουν σε επαφή μ' αυτά.

3.1.4.α Σχέση ερευνήτριας και ερευνώμενων - διαμεσολαβητών

Σε κάθε περίπτωση πρωταρχική μέριμνα είναι η διατήρηση και ενίσχυση ή η εκ νέου οικοδόμηση και διαφύλαξη μιας αμοιβαίας σχέσης εχεμύθειας, σεβασμού και εμπιστοσύνης. Και με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, και με τους διαφόρους διαμεσολαβητές. Ώστε η σχέση μας, τόσο με τους μεν όσο και με τους δε, να μην επηρεάσει αρνητικά την έρευνα και να μην επηρεαστεί εξαιτίας των δέσμιων εκείνων δεσμών (συνδετικών κρίκων) που μας συνδέουν και μας κρατούν δεσμώτες με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο. Διότι, όπως προαναφέραμε, κάθε κοινωνική σχέση, όπως και η ερευνητική, είναι μια σχέση εξουσίας, σύγκρουσης και κυριαρχίας.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι τα άτομα αυτά δεν έχουν κανένα απολύτως έννομο ή (παρ-)άνομο συμφέρον (π.χ. οικονομικό) όσον αφορά τα πνευματικά δικαιώματα της παρούσας έρευνας. Παρά μόνο όσον αφορά την υποχρέωσή της να σταθεί αντάξια των προσδοκιών και των υποχρεώσεων της κοινωνιολογικής επιστήμης και της επιστημονικότητας του

[85] Η διαμεσολάβηση τρίτων προσώπων μπορεί από τη μία να συντείνει στην οικοδόμηση μιας σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και ερευνώμενου και από την άλλη να καταστείλει την οικοδόμηση μιας τέτοιας σχέσης. Συνεπώς, δύναται και να καταστείλει τη διεξαγωγή μιας έρευνας ή να παρατείνει τη χρονική διάρκεια ολοκλήρωσής της με τις συνέπειες που αυτό συνεπάγεται. Γεγονός, που εναπόκειται στους χειρισμούς του εκάστοτε ερευνητή (π.χ. κοινοποίηση ή απόκρυψη της σχέσης του με τον διαμεσολαβητή, τρόπος παρουσίασης ή μη κ.ά.).

κοινωνιολογικού. Μια επιστήμης που (δια-)τηρεί και (ανα-)προσαρμόζει ανά περίπτωση έναν ορισμένο και δυνάμει οριζόμενο *Κώδικα ηθικής και δεοντολογίας*.

3.1.4.β Κώδικας ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας

Παρόλο που στην περίπτωση των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων – μεταναστών δεύτερης γενιάς υπακούει σε αυστηρότερους και περισσότερο απαιτητικούς κανόνες (αρχές), παρέχει ορισμένα περιθώρια ευελιξίας ανάλογα με το εκάστοτε αντικείμενο. Δηλαδή, τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα που το συνοδεύουν (π.χ. κοινωνική - ατομική ευαισθησία θέματος έρευνας, μέθοδος συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, αναγκαιότητα διαφύλαξης προσωπικών δεδομένων κ.ά.).

3.1.5 Επιλογή δείγματος

Αναφορικά με την επιλογή του δείγματος ακολουθείται μια στρατηγική σκόπιμης δειγματοληψίας, όπου αναζητούνται άτομα βάσει κάποιων κοινών τους χαρακτηριστικών στοιχείων: φοιτητές μετανάστες δεύτερης γενιάς, που εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο μέσω πανελλαδικών εξετάσεων και φοιτούν ενεργά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Όμως, η τελική του συγκρότηση οφείλεται σε δειγματοληψία χιονοστιβάδας και αποτελείται από τέσσερις φοιτήτριες μετανάστριες[86] δεύτερης γενιάς, οι οποίες εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο μέσω πανελλαδικών εξετάσεων και φοιτούν ενεργά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εδώ διερευνάται ενδελεχώς η μία εκ των τεσσάρων ατομικών περιπτώσεων (η τρίτη, σε σειρά διενέργειας, συνέντευξη) που έχουμε στη διάθεσή μας. *Η περίπτωση της Ζέττας* (βλ. *Παράρτημα 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων* και *Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*).

Ενδεικτική, γιατί δε συγκεντρώνει μόνο τα βασικά κοινωνικο-ιστορικά γνωρίσματα του υπό μελέτη δείγματος της έρευνας αλλά και επειδή πληρούνται αβίαστα βασικές προϋποθέσεις

---

[86] Η διενέργεια συνεντεύξεων με περιπτώσεις του ιδίου μπορεί ως κοινωνιολογική πρακτική να μειώσει την απόσταση μεταξύ της ερευνήτριας και των συμμετεχόντων στην έρευνα και να έχει μεγαλύτερη δυνατότητα (αυτό-)ελέγχου πάνω της. Ένα παραδειγματικό τεκμήριο της ερευνητικής σχέσης εξουσίας σε περιπτώσεις του αντίθετου φύλου παρατίθεται στο βιβλίο *Οι Απόκληροι. Τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων* από τον Παναγιωτόπουλο (1998: 45). Το οποίο σε συνάρτηση με τη σχέση εξουσίας άνδρα – γυναίκας και της επακόλουθης *συμβολικής βίας* που ασκείται, όπως αυτή αναλύεται και ορίζεται αντίστοιχα από τον Bourdieu (2015[2]: 91-93, 128-133) στην *Ανδρική Κυριαρχία*, καθίσταται επιπρόσθετο πειστήριο της δικής μας (κοινωνικής) επιλογής. Έτσι, η εφαρμογή στην πράξη κάποιων εκ των ερευνητικών πρακτικών της εμπειρίας δύναται να αντισταθμίσει ότι στερούμαστε σε εμπειρία της ερευνητικής πρακτικής και να περιορίσει τη σχέση εξουσίας της εν λόγω ερευνητικής σχέσης.

ερευνητικής διαδικασίας. Επιπλέον, (δια-)μέσω της δικής της σκοπιάς θέ(α)σης των πραγμάτων διασφαλίζεται τόσο η δυνατότητα μελέτης του αντικειμένου της έρευνας όσο και επίτευξης του ερευνητικού της σκοπού.

3.1.6 Τόπος και χρόνος έρευνας

Ως καταλληλότερος τόπος για τη διενέργεια των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων προκρίνεται αυτός που συγκεντρώνει κάποια βασικά για την ευόδωση της ερευνητικής διαδικασίας χαρακτηριστικά. Όπου παρέχει μια άνεση χώρου και χρόνου, δίχως ιδιαίτερες παρεμβολές και προσκόμματα, και προάγει μια αίσθηση οικειότητας και ελευθερίας στους συμμετέχοντες στην έρευνα.

Η επιλογή του χώρου, ωστόσο, εξαρτάται και από την εκάστοτε περίπτωση, τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της. Έτσι, οι συνεντεύξεις αυτές διενεργούνται άλλοτε σε κάποιον «ουδέτερα φορτισμένο» κοινόχρηστο (δημόσιο) χώρο και άλλοτε σε έναν περισσότερο «αρνητικά ή θετικά φορτισμένο» προσωπικό (ιδιωτικό) χώρο.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινόχρηστου χώρου είναι αυτό της καφετέριας. Ως άμεσα συσχετιζόμενης με την κουλτούρα του καφέ στην Ελλάδα και τις κοινωνικές προεκτάσεις αυτής της κουλτούρας. Άρα, και ως χώρος κοινωνικών συναναστροφών, κουβέντας και «κουτσομπολιού». Επίσης, ένα άλλο παράδειγμα είναι ο δημοτικός κήπος. Ως χώρος «γαλήνης» και ηρεμίας, εγγύτητας με τον εαυτό και τη (-ν κοινωνική του) φύση.

Ενώ ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα προσωπικού χώρου είναι αυτό του σπιτιού. Ως συσχετιζόμενου με την κοινωνική σημασία των εννοιών της οικίας, της φιλοξενίας κ.ά. Όπως και αυτών που διακρίνουν το μέσα από το έξω, το ιδιωτικό από το δημόσιο, το γυναικείο από το ανδρικό κ.ο.κ. και θέτουν τα όρια (σύνορα) μεταξύ τους.

Στην επιλογή του χώρου συνυπολογίζεται η παροχή ή αποστέρηση της δυνατότητας ελέγχου της ερευνητικής διαδικασίας στην ερευνήτρια. Με άλλα λόγια, το εάν θα νιώθει ότι θα συνεχίζει να διατηρεί τον έλεγχο στον εν λόγω κάθε φορά χώρο.

Όπου παρατηρούμε ότι διατηρείται ακόμη και σε «αρνητικά φορτισμένους» προς την ίδια χώρους. Όπως αυτός της ιδιωτικής οικείας των συμμετεχόντων στην έρευνα. Όχι μόνο λόγω της ερευνητικής της εμπειρίας στην θεωρία και στην πράξη, αλλά και λόγω του γυναικείου της φύλου, δηλαδή της κοινωνικής της (προ)διάθεσης στο «μέσα» και στο πώς είναι η ίδια να «φιλοξενεί» τους άλλους στο σπίτι της και αντιστρόφως. Όπως και λόγω του μεταναστευτικού της βιώματος, δηλαδή στο πώς είναι να «φιλοξενείται» από άλλους στο έξω(-τερικό) ή αλλιώς στη χώρα τους και, άρα στο εσω(-τερικό) τους. Συνεπώς, και χάρις στην προ(διάθεση) που έχει στο «να παίζει με τους όρους του παιχνιδιού αυτού». Χωρίς, βέβαια, η (προ)διάθεση αυτή να επρόκειτο για κάποιο δοσμένο από τη φύση «χάρισμα».

Τώρα, όσον αφορά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, αυτή πραγματοποιείται τους μήνες Αύγουστο - Σεπτέμβριο του 2018. Δίμηνο στο οποίο ολοκληρώνεται η διαδικασία της ηχογράφησης των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων και της συνοπτικής καταγραφής άλλων χρήσιμων για τη διαδικασία της ανάλυσης στοιχείων – πληροφοριών (σχ. με το πλαίσιο, τα άτομα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συνεντεύξεων), που δεν «αιχμαλωτίζονται» στο μαγνητόφωνο (βλ. *Παράτημα 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*).

3.1.7 Εργαλεία επεξεργασίας δεδομένων

3.1.7.α Διαδικασία απομαγνητοφώνησης βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων

Με τον όρο απομαγνητοφώνηση νοείται η διαδικασία της μετατροπής των μαγνητοφωνημένων «(συν)ομιλιακών ενεργημάτων»[87] σε μορφή κειμένου[88] (βλ. Lucius-Hoene και Deppermann 2002: 308 στο Τσιώλης 2014: 269· Μπαμπινιώτης, 2002[2]: 248). Διαδικασία, που διαφοροποιείται ανάλογα με το πλαίσιο για το οποίο αξιοποιείται, τους σκοπούς τους οποίους εξυπηρετεί και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του λόγου των (συν)ομιλητών.

Η απομαγνητοφώνηση των ηχογραφημένων βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων της παρούσας έρευνας λοιπόν είναι μια διαδικασία (επαν-)αντικειμενοποίησης και αναγωγής του εμπειρικού της υλικού σε αναλυτικό επίπεδο, η οποία πραγματοποιείται με γνώμονα την ταυτόχρονη διαφύλαξη και ανάδειξη της προφορικότητας (ροή, ρυθμός κ.ά.) του λόγου των συνομιλητών και της από κοινού λεκτικής και μη αναβίωσης των βιωμένων εμπειριών του αφηγητή στον χώρο και στον χρόνο της αφήγησης - συνέντευξης.

Γνώμονας που επαληθεύεται και μέσα από την απομαγνητοφώνηση της βιογραφικής αφηγηματικής μας συνέντευξης με τη Ζέττα. Όπου το κείμενο της δικής της περίπτωσης (βλ. *Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*) αποτελεί πιστή (και, ταυτόχρονα, ανώνυμη) μεταγραφή του λεκτικού και μη υλικού που έχουμε στη διάθεσή μας πλαισιωμένο με χρήσιμες πληροφορίες και σχόλια. Με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να μπορεί κι αυτός με τη σειρά του να μεταφερθεί στο σκηνικό της συνέντευξης και να βιώσει από την οπτική ή τη σκοπιά του θεατή (ερευνητή) ή του ερευνητή (θεατή) το ερευνητικό αυτό έργο. Στο οποίο συμβάλει και το κείμενο τεκμηρίωσης της εν λόγω περίπτωσης (βλ. *Παράτημα 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*) που αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Στην προσπάθειά μας αυτή επωφελούμαστε της ιδιότροπης χρήσης, δηλαδή ενός δικού μας τρόπου χρήσης, και της δημιουργίας –όταν κρίνεται αναγκαίο– ειδικών συμβόλων και σημείων στίξης (βλ. *Πίνακας 1*: *Σύμβολα απομαγνητοφώνησης*).

---

[87] Λεκτικών και μη.

[88] Ο λόγος όντας πλέον γραπτός αποκτά άλλη ισχύ και δυναμική.

Τέλος, θα λέγαμε ότι η απομαγνητοφώνηση ως διαδικασία και ως κείμενο λειτουργεί, εκτός των άλλων, και ως εξωτερικός παρατηρητής, απ' του οποίου την «επιτήρηση» δεν μπορεί να ξεφύγει κανείς. Γεγονός που την καθιστά πολύτιμη ως εργαλείο τεκμηρίωσης, μελέτης, ανάλυσης και αναστοχασμού του ερευνητικού αντικειμένου και του τρόπου αλληλεπίδρασης της σχέσης ερευνητή – ερευνώμενου σ' αυτό το αντικείμενο.

Πίνακας 1 **Σύμβολα απομαγνητοφώνησης**[89]		
Σύμβολο	**Περιγραφή**	**Σημασία**
[γράμματα λέξης] [λέξη] [λέξεις]	γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις ανάμεσα σε αγκύλες	συμβολίζουν ένα τμήμα λόγου του ομιλητή που επικαλύπτεται από ένα άλλο του συνομιλητή του τα σημεία της αρχής και του τέλους της επικάλυψης εντοπίζονται κατά προσέγγιση μέσω της ακουστικής αντιπαραβολής τους η αντιστοίχιση των αλληλεπικαλυπτόμενων τμημάτων λόγου στο κείμενο γίνεται από αριστερά προς τα δεξιά ανά ζεύγη (τμήμα λόγου ομιλητή και τμήμα λόγου συνομιλητή κ.ο.κ.)
γράμματα λέξης– λέξη–	παύλα στο τέλος μιας ανολοκλήρωτης ή ολοκληρωμένης λέξης	συμβολίζει την απότομη διακοπή του λόγου του ομιλητή από αυτόν του συνομιλητή του ή λόγω κάποιας, εξωτερικής ως προς αυτούς, παρεμβολής (π.χ. χτύπος τηλεφώνου, παρέμβαση τρίτου προσώπου κ.ά.)
(.)	τελεία εντός παρενθέσεων	συμβολίζει μια σύντομη αλλά αισθητή παύση, περίπου ενός δευτερολέπτου, στον λόγο του ομιλητή
(2)	αριθμός εντός παρενθέσεων	συμβολίζει τη χρονική διάρκεια μιας παύσης στον λόγο του ομιλητή σε δευτερόλεπτα όταν η παύση οφείλεται σε συγκεκριμένο λόγο – κυρίως οι μεγαλύτερης διάρκειας παύσεις, τότε αυτός αναγράφεται πλησίον της και εντός διπλών παρενθέσεων. [π.χ.: ((πρόκληση θορύβου)) κ.ά.]
( )	κενό ανάμεσα σε παρενθέσεις	συμβολίζει παραλειπόμενη/-ες/-α, από τον ερευνητή γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις που, εξαιτίας της κακής ποιότητας του ήχου στο συγκεκριμένο σημείο της συνέντευξης, καθίσταται αδύνατο να απομαγνητοφωνηθούν
(γράμματα λέξης)	γράμματα λέξης,	συμβολίζουν τη διατήρηση των επιφυλάξεων του

[89] Διαμορφώθηκαν με αφετηρία τους Τσιώλης (2014: 269-271), Schegloff (2007: 265-269) και Jefferson (2004: 24-31) αναθεωρημένα και προσαρμοσμένα στις ανάγκες της απομαγνητοφώνησης και κατ' επέκταση της ανάλυσης του ερευνητικού μας υλικού. Στο απομαγνητοφωνημένο κείμενο εντοπίζονται είτε μόνα τους είτε συνδυασμένα, δύο ή περισσότερα σύμβολα, μεταξύ τους (π.χ. υπογράμμιση και κεφαλαιογράμματη γραφή γραμμάτων λέξης ή/ και λέξεων).

(λέξη) (λέξεις)	λέξη ή/ και λέξεις ανάμεσα σε παρενθέσεις	ερευνητή σχετικά με την ορθότητα της απομαγνητοφωνημένης εκδοχής τους, λόγω της αμφίβολης ποιότητας του ήχου στο συγκεκριμένο σημείο της συνέντευξης όταν προτείνονται περισσότερες του ενός πιθανές εκδοχές τους, αυτές διακρίνονται μεταξύ τους με μία κάθετο [π.χ.: (γράμματα λέξης)/ (γράμματα λέξης) κ.ο.κ.] ενδέχεται να προτείνονται και διαφορετικοί συνδυασμοί αυτών των εκδοχών [π.χ.: (γράμματα λέξης)/ (λέξη) κ.ο.κ.]
γράμματα λέξης… λέξη…	αποσιωπητικά μετά από γράμματα λέξης ή λέξη	συμβολίζουν ανολοκλήρωτες λέξεις ή εκφράσεις, λόγω της αποσιώπησής τους ή της αλλαγής του θέματος από τον ομιλητή
((-γράμματα λέξης))	ενωτικό και γράμματα λέξης εντός διπλών παρενθέσεων	συμβολίζουν υπολειπόμενα γράμματα ανολοκλήρωτης από τον ομιλητή λέξης, τα οποία παρατίθενται από τον ερευνητή έπονται της παράθεσης αποσιωπητικών στο κείμενο και εξυπηρετούν στην κατανόηση του από τον αναγνώστη
((+γράμματα λέξης)) ((+λέξη)) ((+λέξεις))	συν και γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις εντός διπλών παρενθέσεων	συμβολίζουν συμπληρωματική/-ές/-ά από τον ερευνητή γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις σε ανολοκλήρωτη ή ελλιπή έκφραση του ομιλητή, η οποία, συνήθως, αφήνεται να εννοηθεί χρησιμεύουν στην αποκατάσταση του νοήματος του κειμένου και στην κατανόηση των λεχθέντων του ομιλητή από τον αναγνώστη
((λέξη)) ((λέξεις))	λέξη ή λέξεις ανάμεσα σε διπλές παρενθέσεις	συμβολίζουν πληροφορίες του ερευνητή σχετικά με τα λεγόμενα του ομιλητή απαντούν σε ερωτήσεις όπως: τι λέει/ τι εννοεί με αυτό που λέει, σε ποιον ή τι αναφέρεται, γιατί, πώς/ με ποιον τρόπο και υπό ποιες συνθήκες το λέει περιλαμβάνουν: επεξηγήσεις, διευκρινίσεις, αιτιολογήσεις, εξωγλωσσικά επικοινωνιακά στοιχεία[90], παραγλωσσικές ενδείξεις[91]

[90] Αφορούν σωματικές και εκφραστικές κινήσεις του ομιλητή, που λειτουργούν ως στοιχεία ένδειξης και, άρα, μελέτης των ειδικών ή/ και γενικών του προδιαθέσεων. Δηλαδή, ως εκδηλώσεις και, συνεπώς, δηλώσεις των κοινωνικά προκαθορισμένων του διαθέσεων απέναντι σε κάποιον ή/ και σε κάτι. Διαθέσεις, οι οποίες καθορίζουν αφενός τις θέσεις που φέρει μαζί του το άτομο και αφετέρου τόσο τις τοποθετήσεις (λεκτικές και μη) επί των θέσεων όσο και τις εκδηλώσεις (π.χ. έκφραση συναισθημάτων)

		αναπαραστάσεις[92] γεγονότων και περιγραφές[93]
/ ((επαναδιατυπώνει))	κάθετος και γ΄ ενικό πρόσωπο ρήματος επαναδιατυπώνω[94] μέσα σε διπλές παρενθέσεις	συμβολίζουν την εκ νέου διατύπωση, από τον ίδιο τον ομιλητή, της προηγούμενης λεκτικής, γραμματικής ή/ και συντακτικής του διατύπωσης
<u>γράμματα λέξης</u> <u>λέξη</u> <u>λέξεις</u>	υπογράμμιση γραμμάτων λέξης, λέξης ή/ και λέξεων	συμβολίζει την έμφαση που αποδίδεται σ' αυτά μέσω των αυξομειώσεων της έντασης της φωνής, της αλλαγής του τόνου, του χρώματος ή/ και της χροιάς τους
ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΛΕΞΗΣ ΛΕΞΗ ΛΕΞΕΙΣ	γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις σε κεφαλαιογράμματη γραφή[95]	συμβολίζουν την αισθητά υψηλής εντάσεως εκφορά τους σε σχέση με τον υπόλοιπο λόγο του ομιλητή
'γράμματα λέξης' 'λέξη' 'λέξεις'	γράμματα λέξης, λέξη ή/ και λέξεις εντός αποστρόφων	συμβολίζουν την αισθητά πτωτικής εντάσεως εκφορά τους σε σχέση με τον υπόλοιπο λόγο του ομιλητή
λέ-ξη λέ-ξεις	ενωτικό για τον χωρισμό λέξης ή λέξεων σε	συμβολίζει τη συλλαβική εκφορά[96] τους από τον ομιλητή

ανάληψης αυτών των θέσεων. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για εργαλεία μελέτης (μη λεκτικά στοιχεία) των προδιατεθειμένων διαθέσεων επί των εκπεφρασμένων θέσεων (λεκτικών και μη) του ομιλητή.

[91] Συνοδεύουν παραγλωσσικά (μη λεκτικά) επικοινωνιακά στοιχεία του ομιλητή, μέρος των οποίων σημαίνονται με ειδικά σύμβολα στον εν λόγω πίνακα (π.χ. έμφαση, ένταση, εκφορά, παύση) και τα οποία συνεισφέρουν, μαζί με τα εξωγλωσσικά, στη μελέτη των προαναφερθέντων.

[92] Χρησιμοποιούνται για την πληροφόρηση της ενέργειας - διαδοχικής αλλαγής ενός συμβάντος. Σε αντίθεση με άλλους ερευνητές (Τσιώλης, 2014: 271· Schegloff, 2007: 269· Jefferson, 2004: 31), οι οποίοι προτείνουν την παράθεση απλών περιγραφών.

[93] Χρησιμεύουν για την πληροφόρηση του αποτελέσματος της ενέργειας ενός συμβάντος.

[94] Προτιμάται αντί του διορθώνω (ρ. μετβ.), το οποίο θα σήμαινε την αναίρεση (μερική ή ολική) και ορθή επανάληψη των αμέσως προηγούμενων λεχθέντων του ομιλητή. Διότι αυτά δεν προσλαμβάνονται απαραίτητα ως (ορθολογικά) λάθη από την ερευνήτρια, αλλά και ως μια άλλη εκδοχή τους (εξού και η χρήση της καθέτου πριν από αυτό), που μπορεί να οφείλεται και σε παραδρομή της γλώσσας. Η οποία, αν και επρόκειτο για ένα σύνηθες «σύμπτωμα» της προφορικότητας του λόγου του ομιλητή, λειτουργεί και ως στοιχείο μελέτης της γνωστής ρήσης: *«Ἡ γλῶσσ' ἁμαρτάνουσα* (λανθάνουσα) *τἀληθῆ λέγει.»* (Μένανδρος, 2017: 321 –στ. 228) .

[95] Εξαιρούνται αρχικά κύριων και εθνικών ονομάτων, ημερών, μηνών, εορτών, τιμητικών τίτλων (βλ. Τριανταφυλλίδη, χ.χ.: 75), συντομογραφίες πολιτικών κομμάτων (π.χ. ΣΥ.ΡΙΖ.Α) κ.ά..

[96] Υπακούει στις ανάγκες της γραπτής απόδοσης της προφορικότητας του λόγου του ομιλητή κι όχι σε γραμματικούς κανόνες συλλαβισμού των λέξεων (βλ. Τριανταφυλλίδη, χ.χ.: 19-21), δίχως ν' αποκλείεται η ανταπόκρισή της στους τελευταίους.

	συλλαβές	
Αα Εεε Μμ	αύξηση φωνήεντος ή συμφώνου	συμβολίζει την παράταση του ήχου τους από τον ομιλητή η μεγαλύτερης διάρκειας παράταση του ήχου τους συμβολίζεται μέσα από την επανάληψη του αντίστοιχου φωνήεντος ή συμφώνου

3.1.7.β Διαδικασία ανωνυμοποίησης των συμμετεχόντων στην έρευνα

Η διαδικασία της ανωνυμοποίησης, δηλαδή της παραλλαγής και απόκρυψης των προσωπικών στοιχείων ταυτοποίησης των συμμετεχόντων στην έρευνα (βιογραφικών αφηγητών και διαμεσολαβητών) κρίνεται αναγκαία για τη διαφύλαξη και προστασία τους από οποιαδήποτε ενδεχόμενη βλάβη (π.χ. ηθική, κοινωνική, νομική, οικονομική κ.ά.).

Επρόκειτο για μια επίπονη και χρονοβόρα στην πράξη της διαδικασία λόγω του μεγάλου κειμενικού όγκου των ανοικτού τύπου βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων, του κοινωνικά ευαίσθητου θεματικού περιεχομένου τους, του βιωματικού τους χαρακτήρα και της πληθώρας των προσωπικών στοιχείων που παρατίθενται για τους συμμετέχοντες. Όχι μόνο κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αλλά και στα πλαίσια της διαδικασίας της τεκμηρίωσής τους. Πολύ περισσότερο, όταν στόχος είναι από τη μία να αποκρυβούν όλες εκείνες οι πληροφορίες που θα μπορούσαν να προδώσουν την προσωπική τους ταυτότητα και να μαρτυρήσουν τη συμμετοχή τους στην έρευνα και από την άλλη να διατηρηθούν αναλλοίωτα τα κοινωνικο-ιστορικά τους γνωρίσματα.

Όπως διαφαίνεται και στην *περίπτωση της Ζέττας* (βλ. *Παράρτημα 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων* και *Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*), αυτό επιτυγχάνεται μέσα από ενδεικτικές (και συνάμα καταδεικτικές της προέλευσης, του τρόπου εκφοράς, του χώρου, του χρόνου, των κάθε είδους γνωρισμάτων) τεχνικές πλήρους ή μερικής απόκρυψης ονοματεπωνύμων φυσικών προσώπων και άλλου είδους ονομάτων (π.χ. μέσω της χρήσης ψευδωνύμων, αρχικών γραμμάτων ψευδωνύμων ή αρχικών γραμμάτων ονοματεπωνύμων και σχετικών περιγραφών), μέσα από αναγκαίες παραλλαγές εξωτερικών χαρακτηριστικών (π.χ. μέσω της αντικατάστασης των ειδικών από γενικά και της αλλοίωσης αυτών) και αριθμητικών δεδομένων αλλά και μέσα από τεχνικές παράλειψης[97] δηλωτικών της ταυτότητας τμημάτων λόγου.

[97] Οι τεχνικές αυτές αποφεύγονται, χρησιμοποιούνται εξαιρετικά σπάνια και μόνο όταν δεν γίνεται να εφαρμοστούν τεχνικές παραλλαγής ή απόκρυψης στο συγκεκριμένο τμήμα λόγου. Το οποίο, συνήθως, δεν ξεπερνάει σε έκταση τη μία πρόταση και είναι δευτερεύουσας σημασίας για την έρευνα. Όμως, όταν εφαρμόζονται δηλώνονται στο κείμενο με κάτω παύλα και το περιεχόμενό τους λαμβάνεται πάντα υπόψη από την ερευνήτρια κατά τη διαδικασία της ανάλυσης των συνεντεύξεων.

Βέβαια, η εφαρμογή των τεχνικών αυτών προϋποθέτει μια σειρά από ενέργειες. Έτσι, αρχικά διαμορφώνεται ένας σχετικός πίνακας[98] με το πλήθος των πληροφοριών που χρειάζεται να αποκρυβούν. Στη συνέχεια, οι πληροφορίες αυτές χωρίζονται σε κατηγορίες (π.χ. ον/μα φυσικών προσώπων, ον/μα δημοσίων φυσικών προσώπων, περιοχές, αριθμητικά δεδομένα, άλλα ονόματα, χαρακτηριστικά προσώπων, παραλειπόμενα κ.ά.), ώστε να υιοθετηθεί ανάλογα με το είδος τους διαφορετική τεχνική ολικής ή μερικής απόκρυψης, παραλλαγής ή παράλειψης. Επιπρόσθετα, είτε αυτές δίνονται άμεσα (π.χ. μέσω ελαφρώς παραλλαγμένων χρονολογιών) είτε έμμεσα (π.χ. μέσω κατατοπιστικών περιγραφών) στον αναγνώστη, τις περισσότερες φορές, προαπαιτείται η (βιβλιογραφική) αναζήτηση, σύγκριση, αντιπαραβολή και διασταύρωσή τους με σκοπό την έγκυρη ενημέρωσή του και την ταυτόχρονη διατήρηση των σημαντικών για την έρευνα κοινωνικο-ιστορικών γνωρισμάτων της εκάστοτε περίπτωσης.

Ακόμα και όταν «ως δώρον άδωρον» μου παραχωρήθηκαν (βλ. *Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων. Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)*) περισσότερες ελευθερίες και, συνεπώς, θα μπορούσα να είχα μεγαλύτερα περιθώρια ευελιξίας, όχι μόνο συνέχιζε να με ταλανίζει υπό όρους ερευνητικής πειθαρχίας το ηθικό μου χρέος να «προβλέψω τα μη προβλεπόμενα» και να «προνοήσω για τα μη προνοημένα» (της οποιασδήποτε κρατικής και μη «Πρόνοιας»), αλλά και εντάθηκε ακόμη περισσότερο. Επομένως, και επέμεινα σθεναρά σ' αυτή (την ερευνητική πειθαρχία) και υπέμεινα την ίδια μου την έμμονη επιμονή.

3.1.8 Τρόπος ανάλυσης δεδομένων

Για την ανάλυση των δεδομένων υιοθετείται η βιογραφική αφηγηματική ανάλυση, η οποία επιτρέπει την ολιστική ανάλυση των ατομικών περιπτώσεων μέσω της ερμηνευτικής προσέγγισης και ανακατασκευής των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων.

Η ανάλυση επικεντρώνεται στους όρους ύπαρξης (παραγωγής και αναπαραγωγής) και μεταβολής της υποκειμενικά ενσωματωμένης, κοινωνικά καθορισμένης και ιστορικά προσδιορισμένης βιογραφικής τους συγκρότησης. Και, άρα, του εκάστοτε τρόπου σκέψης, δράσης και αίσθησης, όταν τα δρώντα υποκείμενα κινούνται εντός ή/ και εκτός των ορίων της. Συνοπτικά, «(σ)τον τρόπο με τον οποίο διαμεσολαβείται η διαδικασία προσοικείωσης του κοινωνικού από τα άτομα» (Τσιώλης, 2006: 168).

[98] Διατηρείται ανώνυμα στο προσωπικό αρχείο της ερευνήτριας.

3.1.8.α Ζητήματα εγκυρότητας και ποιότητας της έρευνας

Στο σύνολό της η έρευνα εν δράσει υπακούει στους (θεωρητικούς – πρακτικούς) κανόνες και στις (ηθικές) αρχές τις κοινωνιολογικής επιστήμης και της επιστημονικότητας του κοινωνιολογικού.

Κατ' επέκταση, εκπονούμε την παρούσα εργασία διαρκώς αναστοχαζόμενοι τόσο πάνω στο αντικείμενο της έρευνας μας όσο και στη σχέση μας με αυτό. Συνεπώς, και στον ίδιο μας τον εαυτό[99]. Συγκεκριμένα, στη γενεσιουργό αρχή της δικής μας δομής. Δηλαδή, στους όρους ύπαρξης, παραγωγής και αναπαραγωγής της δομής αυτής. Και, άρα, στους όρους συγκρότησης και του δικού μας τρόπου σκέψης, δράσης και αίσθησης.

[99] Βλ. επίσης Τσιώλης (2014: 35-36).

4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ –ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ: «Κυνηγώντας τον ήλιο» –Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)

4.1 Η αναγνώριση της παραγνώρισης

Στο ερευνητικό αυτό στάδιο προβαίνουμε στη βιογραφική αφηγηματική ανάλυση *της περίπτωσης της Ζέττας* (βλ. *Παράρτημα 3: Τεκμηρίωση Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων* και *Παράρτημα 4: Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*).

Μιας ενεργής φοιτήτριας μετανάστριας δεύτερης γενιάς, η οποία μεταναστεύει μικρή σε ηλικία με την οικογένειά της από την Αλβανία στην Ελλάδα, όπου και διαμένουν μόνιμα από τότε.

4.1.1 Χρονολογική παρουσίαση βιογραφικών δεδομένων: (προ)αναστοχασμός

Σε ένα πρώτο στάδιο παρατίθενται τα βασικά σημεία της βιογραφικής της σταδιοδρομίας.

Εφόσον λάβουμε υπόψη μας και σημαντικά κοινωνικό-ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά στοιχεία των πλαισίων αναφοράς τους, αυτά διαμορφώνονται ως εξής:

1997	Γέννηση της Ζ. σε μια ΝΑ πόλη της Αλβανίας ως δεύτερου παιδιού ενός ζευγαριού.
	Ο πατέρας της βρίσκεται ήδη στην Αθήνα - Ελλάδα, όπου φτάνει από τα βουνά, παράτυπα. Μένει στο σπίτι της αδερφής του, αν και έχουν αρκετές προστριβές μεταξύ τους, και εργάζεται περιστασιακά ως εργάτης σε οικοδομές.
	Άσκηση σωματικής βίας –με κλωτσιές– από αστυνομικό στον πατέρα της, έπειτα από σύλληψή του στα σύνορα για παράτυπη είσοδο στη χώρα. Του μένει ένα μικρό, αλλά διακριτό, σημάδι στο κεφάλι.
1998	Έναν χρόνο μετά, ακολουθούν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Στην αρχή μένουν όλοι μαζί, με την οικογένεια της θείας της, σε συνοικία της πρωτεύουσας.
	Η μητέρα της βρίσκει κατευθείαν δουλειά, δεκαοχτώ ώρες την ημέρα, ως μέλος συνεργείου καθαρισμού σε εκθεσιακούς χώρους αεροδρομίου.
	Οι γονείς της καταθέτουν για χορήγηση αδειών διαμονής (εργασίας, οικογενειακής επανένωσης). Η Ζ. με την αδερφή της ανανεώνουν, ανά διετία, ως εξαρτώμενα απ' αυτούς μέλη.
	Ο μισθός τους παρουσιάζεται με όρους φιλανθρωπίας και όχι ως αντάλλαγμα της παρεχόμενης εργασίας. Σαν να τους κάνουν χάρη, επειδή τους λυπούνται.
	Κατά διαστήματα, την πηγαινοφέρνουν από τη μία χώρα στην άλλη. Τα καλοκαίρια, την αφήνουν με την κατά δύο χρόνια μεγαλύτερη αδερφή της στους παππούδες τους στην Αλβανία. Εκεί είναι «*το Ελληνάκι*» κι εδώ «*το Αλβανάκι*».
2000	Τη στέλνουν για μόνιμα στην Αλβανία. Σχεδιάζουν να μαζέψουν κάποια χρήματα και να επιστρέψουν. Όμως, στα μισά της χρονιάς, η μητέρα της τη φέρνει πάλι εδώ.
2001	Δεν έχει χρόνο να την παίρνει από το νηπιαγωγείο. Ορισμένες φορές, καθυστερεί έως και δύο ώρες. Η δασκάλα περιμένει τη Ζ. να σχολάσει, εκνευρίζεται και κάνει παράπονα στη μητέρα της. Συνήθως, την παίρνει μια δεκατριάχρονη ξαδέρφη της.
	Βγαίνει κρυφά από το υπόγειο σπίτι που μένουν για να παίξει έξω. Ενίοτε, πάλι, με την αδερφή της. Μέρος της φροντίδας τους επαφίεται στην έγνοια των γειτόνων τους.

2002	Ξεκινάει την α΄ δημοτικού στην Αλβανία. Στα μέσα της χρονιάς έρχεται εδώ. Αρνείται να ενσωματωθεί. Αν και έχει αρκετά γλωσσικά κενά, ο δάσκαλός της εκτιμάει ότι είναι «*πολύ έξυπνη*». Αποθαρρύνει τη μητέρα της να την πηγαινοφέρνει και την παρακινεί να της βρει έναν καθηγητή. Προθυμοποιείται μόνος του και της βρίσκει μια φοιτήτρια. Επί δύο εβδομάδες, κάνουν ιδιαίτερα στη γλώσσα.
2004	Μετά τον ποδοσφαιρικό αγώνα[100] Αλβανίας – Ελλάδας και τα επεισόδια που προκαλούνται με αφορμή την ήττα της δεύτερης, επιστρέφουν από καλοκαίρι στο χωριό και δεν τους αφήνουν να περάσουν τα σύνορα. Όπου εγκλωβίζονται πολλές ώρες, μαζί με πλήθος μεταναστών, και ακούνε πολλά ρατσιστικά σχόλια.
	Προγραμματισμός βάφτισης της Ζ. την ίδια χρονική περίοδο. Άρνηση του παππά να τελέσει το μυστήριο με δικαιολογία την πιθανότητα πρόκλησης εμφυλίου μεταξύ των χωρών. Βάφτιση σε άλλη εκκλησία.
	Μισό χρόνο μετά, «*χάνονται*» με την (ηλικιωμένη) νονά της. Δεν είναι δεμένες. Σε αντίθεση με την ξαδέρφη της, που είναι γειτόνισσα και νονά της αδερφής της.
	Συνήθως, συστήνεται με το Ζ. και άμα γνωρίσει κάποιον αναφέρει και το Ροβένα.
	Στο εξής η μητέρα της εργάζεται ως μέλος συνεργείου καθαρισμού σε τηλεοπτικό σταθμό. Όπου βλέπει ανθρώπους του χώρου και δημοσιογράφους. Και παρατηρεί ότι είναι περισσότερο εργασιακά ευάλωτη σε σχέση με τους άλλους. Και ότι τη βλέπουν και με κάποια είδους «*καλή λύπηση*», έναν «*ευγενικό οίκτο*».
	Της αρέσουν πολύ τα βιβλία –διαβάζει πολύ λογοτεχνία– και «*ξέρει*» ότι κάτι θέλει να σπουδάσει. Δεν μπορεί να διανοηθεί πως θα κάνει τα ίδια με τη μητέρα της. Όταν φτάσει στην ηλικία της, δεν θέλει να τη βλέπουν έτσι. Θέλει να τη βλέπουν και να τη χαιρετάνε ως «*κυ-ρία*». Να 'ναι ανώτερή τους ή στο ίδιο επίπεδο μαζί τους.
2006	Ο δάσκαλός της λέει στη μητέρα της, ότι μια μέρα θα την κάνει πολύ υπερήφανη.
	Μεσολαβούν δύο – τρία χρόνια ανεργίας του πατέρα της. Εκκίνηση αλκοολισμού. Ορισμένες φορές, έχουν πολλούς και ξαφνικούς καβγάδες στο σπίτι. Μόλις μεγαλώνει λίγο η ίδια, του φωνάζει και υπάρχουν περίοδοι που δεν μιλάει μαζί του.
	Στην α΄ γυμνασίου, αναγκάζονται να φύγουν από το ισόγειο που μένουν στο δημοτικό. Νοικιάζουν ένα μικρό δυάρι. Στα μισά του χρόνου αναγκάζονται να μετακομίσουν ξανά. Πάνε σε ένα πολύ ωραίο τεσσάρι. Όμως, πληρώνουν πολύ υψηλά κοινόχρηστα.
2009	Μετακομίζουν σ' ένα υπόγειο 40 τ.μ.. Για δύο χρόνια βιώνει κάτω από δύσκολες συνθήκες. Βλέπει από κατσαρίδες μέχρι και ποντίκια. Μελετάει στην ταράτσα, ακόμη και με κρύο, ώστε να ανταποκριθεί στα μαθήματα και στις εξετάσεις των Αγγλικών.
	Πολλά παράπονα (γηγενών) παιδιών ηχούν ως παράλογα στ' αυτιά της και ώρες ώρες την εκνευρίζουν. Π.χ. πως οι μητέρες τους εργάζονται πολλές ώρες ή, ιδίως στις αρχές της Κοινωνικοοικονομικής Κρίσης, για τις μειώσεις στους μισθούς των γονιών τους. Κάποιες φορές, όταν γίνονται έντονα, τα απομακρύνει από κοντά της.
	Παρατηρεί παιδιά να διακρίνουν τις παρέες τους βάσει στερεοτυπικών αντιλήψεων - προκαταλήψεων (εμφάνισης, προσωπικών συνηθειών και επιλογών).
	Στην αρχή προβληματίζεται με την άνοδο της Χρυσής Αυγής. Αν και νιώθει σιγουριά για τον εαυτό της, κρατάει σε απόσταση άτομα με παρεμφερείς απόψεις.
	Ρατσιστική - αποστροφική αντίδραση συνεπιβάτισσας σε λεωφορείο. Η οποία πιάνει με την τσάντα της τη διπλανή θέση, ώστε να μην καθίσει η μητέρα της.
2010	Στις εξετάσεις του Proficiency της κακοφαίνεται που δίνει το διαβατήριό της. Της φαίνεται (φέρονται) σαν είναι δύο χρόνια (ξένη) στη χώρα, ενώ είναι όλη της τη ζωή.
	Καταθέτουν για ελληνική ιθαγένεια μόλις προβλέπεται σχετική από τον νόμο δυνατότητα (Ν. 3838/2010)[101]. Δεν τη νοιάζει να αποδείξει το αν είναι Ελληνίδα ή όχι. Απλά, να έχει κάποια βασικά για το μέλλον της πρακτικά δικαιώματα.

[100] Γίνεται αναφορά στον ποδοσφαιρικό αγώνα του 2004 που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των εθνικών ομάδων της Αλβανίας και της Ελλάδας και έληξε με την ήττα της δεύτερης.

[101] Γνωστός και ως «νόμος Ραγκούση».

2011	Στο λύκειο, ανανεώνει ετήσιες άδειες διαμονής, αν και είναι ακόμη εξαρτώμενο μέλος[102]. Βιώνει δύσκολες συνθήκες αναμονής σε μεγάλες ουρές έξω από υπηρεσίες.
	Μετακομίζουν σε ένα πολύ ωραίο τριάρι. Όμως, πληρώνουν υψηλά κοινόχρηστα πάλι.
2012	Ρατσιστική - υποτιμητική αντίδραση διαχειρίστριας (*«Δεν ήρθες εσύ από πάνω ((ενν. από την Αλβανία)) (.) να με μάθεις να άγομαι.»*) σε σχετική με τα καθήκοντά της παρατήρηση της μητέρας της στον χώρο του σπιτιού τους. Η Ζ. εκνευρίζεται και προασπίζεται με (όμορφο) τρόπο τη θέση τους υποδεικνύοντάς της τη δική της.
	Η μητέρα της εργάζεται σε άλλα καθαριστικά σώματα. Ανέκαθεν κάνει δυο – τρεις δουλειές μαζί (π.χ. οικιακή βοηθός, ξενοδοχοϋπάλληλος πλυντηρίου), παρά τα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει κατά καιρούς.
2013	Οι διαδικασίες απόδοσης ιθαγένειας παγώνουν[103]. Οι αιτήσεις τους εκκρεμούν. Το γεγονός ότι ακόμη δεν έχει υπηκοότητα της φαίνεται αδιανόητο και την εκνευρίζει.
	Τη στεναχωρεί που η αδερφή της, μόλις ενηλικιώνεται, δυσκολεύεται να ανανεώσει άδεια διαμονής (ούτε εργάζεται αλλά ούτε και φοιτά σε δημόσιο Α.(Τ.)Ε.Ι.).
	Εντατικοποίηση προσπάθειας εισαγωγής σε μια σχολή υψηλής πρόσβασης στη γ΄ λυκείου. Διότι, αν και επιλέγει θεωρητική, δεν αποδίδει όσο θέλει (έχει πρ. δεκαεφτά Μ.Ο.). Παρακολουθεί φροντιστηριακά ή/ και ιδιαίτερα μαθήματα και τηρεί πρόγραμμα μελέτης (τη βοηθά στη διαχείριση του άγχους). Πιστεύει, ότι αξίζει και ότι θα γράψει παραπάνω από άλλες κοπέλες που τις διακρίνει μια υπεροπτική στάση.
	Μέχρι και το λύκειο το ήμισυ των συμμαθητών της είναι αλβανικής καταγωγής και το άλλο ελληνικής. Έχει ακούσει μόνο κανά «*κωλο-Αλβανάκι*» από ένα – δυο παιδιά.
	Μετά και τις ενδοσχολικές, στα δεκαεφτά της, ξεκινάει από μόνη της δωδεκάωρη εργασία ως εποχική πωλήτρια σε συνοικιακό μαγαζί με αναμνηστικά είδη.
	Στις πανελλαδικές συγκεντρώνει δεκαοχτώμισι χιλιάδες μόρια περίπου. Νιώθει ότι «*δικαιώνεται*» για τις προσπάθειές της –όσο τη «*μείωναν, τόσο ανέβαινε*». Σε σχέση και με άλλα παιδιά που ανέκαθεν είχαν κάθε είδους (οικογενειακή, οικονομική, εκπαιδευτική) ώθηση ή και (βαθμολογική) εύνοια σε ορισμένες περιπτώσεις. Στο εξής, πιστεύει πως, αν πεισμώσει, μπορεί να καταφέρει τα πάντα.
	Συμπλήρωση μηχανογραφικού. Αρχικά, την ενδιαφέρει πολύ το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας στην Κέρκυρα. Αν και η βάση εισαγωγής του παρουσιάζει πτωτική τάση, αποφασίζει να μην το δηλώσει. Στη συνέχεια, είναι ανάμεσα στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές και στην Επικοινωνία/ Δημοσιογραφία και Μ.Μ.Ε.. Επιλέγει το δεύτερο με τη σκέψη ότι, μετά και από ένα καλό μεταπτυχιακό, θα έχει πιο σίγουρη επαγγελματική αποκατάσταση. Εν τέλει, παρόλο που θέλει να είναι ανεξάρτητη, να βιώσει τη «φοιτητική» ζωή και έχει μια ιδιαίτερη προτίμηση στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, δηλώνει πρώτο το Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στην Αθήνα και δεύτερο το Τμήμα Δημοσιογραφίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στη Θεσσαλονίκη.
	Τον Αύγουστο που βγαίνουν οι βάσεις, αν και δεν μετανιώνει που μπαίνει Αθήνα, «*εύχεται*» να ανέβουνε λίγο παραπάνω μήπως και πάει Θεσσαλονίκη.
	Ο δάσκαλος του δημοτικού, όταν μαθαίνει τα νέα, λέει στη μητέρα της πώς αυτά που τότε της έλεγε μπορεί να τα δει και η ίδια στο πρόσωπο της Ζ. (τα έκανε πράξη).
2014	Στο 1ο έτος είναι πολύ ενθουσιασμένη, κοινωνικοποιείται πάρα πολύ στο πανεπιστήμιο και περνάει όλα τα μαθήματα με την πρώτη. Παράλληλα, εργάζεται ως εποχική πωλήτρια σε κοσμηματοπωλείο της Μυκόνου.
	Κάνει αλλαγή σκοπού και ανανεώνει ετήσιες άδειες παραμονής λόγω σπουδών.
	Δυσανασχετεί και εκνευρίζεται που στο Τμήμα Αλλοδαπών τους έχουν όλους «*παραπεταμένους στο ίδιο τσουβάλι*» χωρίς καν καθίσματα. Με συνέπεια να την αντιμετωπίζουν σαν να είναι στην ίδια κατηγορία - κλίμακα με «αλλοδαπούς» (π.χ.

[102] Με τη συμπλήρωση του 14ου έτους της ηλικίας της έναντι παραβόλου των 150 ευρώ.

[103] Ο Νόμος κρίνεται αντισυνταγματικός.

	Πακιστανούς) που έχουν έρθει πρόσφατα, δεν μιλάνε τη γλώσσα και προέρχονται από άλλες κοινωνίες με άλλο πολιτισμό και κουλτούρα. Ενώ διαφέρουν όσον αφορά π.χ. το βαθμό επικινδυνότητας, τη δυνατότητα και τα χρονικά περιθώρια ενσωμάτωσης. Τη θλίβει που εκλείπει η κοινωνική μέριμνα για τέτοιου τύπου κατηγοριοποιήσεις.
	Εκνευρίζεται πολύ έπειτα από αντίδραση εργαζομένης της Διεύθυνσης Ιθαγένειας (*«Άμα δε σ' αρέσει, να πας στη χώρα σου!»*) σε παρατηρήσεις της αναφορικά με την αισθητή αργοπορία της απόδοσής της. Δρα (*«Άμα είναι να γυρίσω εγώ πίσω, θα σε πάρω μαζί μου κυρία μου.»*) στην αντίδρασή της με παρεμφερή τρόπο.
2015	Στο 2ο έτος φοιτά με τα χρήματά της και σε μια ιδιωτική σχολή φωτογραφίας. Το πανεπιστήμιο της περνάει λίγο αδιάφορο και καίει κάποια από τα μαθήματά της. Την εκνευρίζει λίγο που είναι απρόσωπο και ότι δεν έχουν μια ειδίκευση. Παράλληλα, εργάζεται ως εποχική πωλήτρια σε άλλο παράρτημα του ίδιου κοσμηματοπωλείου στην Κρήτη. Όμως, η υπεύθυνή της είναι αρκετά δύστροπη. Γεγονός, που τη δυσκολεύει.
	Παίρνει την ελληνική ιθαγένεια. «*Ανοίγει μεγάλη πόρτα*» για την ίδια. Θεωρεί ότι το εκλογικό δικαίωμα είναι ανούσιο όσον αφορά το υπάρχον πολιτικό πεδίο άσκησής του. Κι ότι η μόνη της επιλογή είναι ο *ΣΥ.ΡΙΖ.Α.*.
2016	Στο 3ο έτος κάνει ιδιαίτερα στη γλώσσα σε δυο παιδιά δημοτικού (ελληνικής καταγωγής). Εγγράφεται στο ταμείο ανεργίας του Ο.Α.Ε.Δ.. Περνάει όλα τα μαθήματα του χειμερινού εξαμήνου και με καλούς βαθμούς. Στο εαρινό πηγαίνει για πέντε μήνες *Erasmus* στη Γερμανία. Περνάει τα μαθήματα που δηλώνει και κρατάει πολλές επαφές με συμφοιτητές. Είναι μια εξαιρετική για την ίδια εμπειρία. Επιπλέον, εργάζεται και πέντε μέρες σε μια πολυεθνική εταιρεία ως μεταφράστρια.
	Ψάχνουν σπίτι να μετακομίσουν και, όταν αναφέρουν την καταγωγή τους, πολλές φορές, τους κλείνουν το τηλέφωνο ή τους λένε ότι θέλουν Έλληνες.
	Νιώθει άσχημα, όταν οι γονείς της της ζητάνε να πάνε να δούνε μαζί σπίτια για να τους αντιμετωπίσουν αλλιώς. Επειδή είναι φοιτήτρια, μιλάει άπταιστα τη γλώσσα κοκ
2017	Στο 4ο έτος δεν παρακολουθεί πολύ μαθήματα. Στο χειμερινό δουλεύει ως πωλήτρια σε ένα μαγαζί. Στο εαρινό κάνει για τρεις μήνες Πρακτική Άσκηση. Και, μετά, ξεκινάει δουλειά ως σερβιτόρα.
	Προσπαθεί να κάνει παρέα και με παιδιά εκτός πανεπιστημίου αλλά την εκνευρίζει όταν το απαξιώνουν και δεν την καταλαβαίνουν. Γιατί από τη μία εργάζεται και έχει άγχος γι' αυτό και από την άλλη αδυνατεί να εργαστεί περισσότερο και θυσιάζει την ανεξαρτησία της γι' αυτό.
	Ρατσιστική - καχύποπτη αντίδραση της διαχειρίστριας για την αποπληρωμή του καθρέφτη του ασανσέρ της πολυκατοικίας, που σπάει κατά τη διάρκεια μετακόμισής τους σε άλλο σπίτι *(και ι έρχεται πάνω_*[104]*, φάση,_ με τον χάρακα, να μετρήσει τις διαστάσεις του καθρέφτη για να τον πληρώσουμε)*. Η οποία, παρά τις διαβεβαιώσεις της Ζ. ότι θα λάβει τα χρήματα άλλη μέρα, συνεχίζει να αντιδρά πιο έντονα και να φωνάζει. Η Ζ. εκνευρίζεται, βγαίνει εκτός εαυτού και αντιδρά με τον δικό της (μορφωμένο) τρόπο. Την επομένη της ζητάει συγνώμη, αλλά δεν τη δέχεται.
	Ο νέος τους σπιτονοικοκύρης τηλεφωνεί σχεδόν πάντα στην ίδια όποτε χρειάζεται, αν και η μητέρα της μιλάει πολύ καλά τα ελληνικά.
	Έχουν αλλάξει πάνω από εφτά σπίτια και δεν ξέρουν πότε θα ξαναμετακομίσουν. Κάνουν μόνοι τους τις μετακομίσεις. Κουράζονται, έχουν νεύρα, γκρίνια κ.ο.κ.
	Βλέπει να υπερηφανεύονται ότι είναι Έλληνας διάσημος καλαθοσφαιριστής αφρικανικής καταγωγής στο οποίο πρόσφατα δίνουν υπηκοότητα.
	Λαμβάνει γνώση περιστατικών εθνικιστικής ιδεολογίας και έντονης λογοκρισίας σε βάρος διασήμων αλβανικής καταγωγής που συμβολίζουν την αλβανική σημαία με τα χέρια για να τιμήσουν τη χώρα καταγωγής τους ή και αποτροπής των Ελβετών φίλων

[104] Με κάτω παύλα συμβολίζεται ένα παραλειπόμενο τμήμα λόγου.

	της να κυκλοφορήσουν με μια αλβανική σημαία για να τιμήσουν παίκτες της εθνικής τους[105]. Περιστατικά, που δεν βιώνει σε ταξίδια της σε ευρωπαϊκές χώρες.
	Τη στεναχωρεί όταν βλέπει παιδιά να αποκρύπτουν την καταγωγή τους. Όμως, σκέφτεται ότι μπορεί να οφείλεται σε βιώματα και το σέβεται.
	Στην Αλβανία πηγαίνει σχεδόν κάθε χρόνο και περνάει πολύ καλά. Είναι δεμένη με τους παππούδες της και έχει πολλούς φίλους. Όμως, ιδίως με τους συγγενείς, αποφεύγει κουβέντες περί στόχων και προσωπικής ζωής.
	Ο πατέρας της περνάει ένα σοβαρό εγκεφαλικό επεισόδιο. Με την πάροδο των χρόνων, οι μεταξύ τους σχέσεις βελτιώνονται. Όμως, τη στεναχωρεί που δε νοιάζεται να μάθει καλά τη γλώσσα και να ενταχθεί περαιτέρω στην κοινότητα.
	Σχέση τους τρεις τελευταίους μήνες με αγόρι ελληνικής καταγωγής. Επισημαίνει τη σημασία ο σύντροφός της να είναι ίσος ή ανώτερός της, να 'χει δυναμισμό και όνειρα, να μην εφησυχάζει και να την παρακινεί να ανελιχθούν μαζί.
2018	Συνέντευξη με τη Ζ. σε ηλικία είκοσι ένα ετών. Τώρα, εργάζεται, βρίσκεται στα τέλη του τέταρτου έτους της σχολής της και χρωστάει πέντε μαθήματα για το πτυχίο. Τα οποία σκοπεύει να δώσει άμεσα, ώστε να αποφοιτήσει το συντομότερο δυνατόν.
	Συμμετοχή, παρά τις όποιες αμφιβολίες, σε ετήσιο πρόγραμμα απασχόλησης - εκπαίδευσης του εξωτερικού με κίνητρο την άριστη εκμάθηση των Γερμανικών.
	Έκφραση επιθυμίας διαμονής στο εξωτερικό. Όπου, θέλει να εργαστεί, ίσως, σε κάποια πολυεθνική εταιρεία. Να ασχοληθεί, κυρίως, με φιλανθρωπικά, κοινωνιολογικά και επικοινωνιακά ζητήματα. Να ακουστεί η φωνή της σε πολύ κόσμο. Και να κάνει ένα καλό μεταπτυχιακό για να αποσαφηνίσει τις επιλογές της
	(Εκ)δήλωση επιθυμίας - ανάγκης (δια)φυγής από την Ελλάδα.
	Πάντα «κυνηγάει τον ήλιο», αλλά αναστοχαζόμενη ότι νοσταλγεί την πατρίδα της, σκέφτεται πρώτα την Ελλάδα. Σ' αυτήν έχει μεγαλώσει.

Η διαδικασία της εύρεσης και της παράθεσης των παραπάνω σημείων χρησιμεύει στην αποκόμιση βασικών για την ανάλυση πληροφοριών. Σχετικών με την κοινωνική της προέλευση και τα κοινωνικο-πολιτισμικά της γνωρίσματα, την κοινωνική της τροχιά στον χώρο, στον χρόνο και στο (κοινωνικό) σώμα και τις κοινωνικές μεταβάσεις - μεταβολές της κατάστασης του βίου της, την κοινωνική της θέση βίωσης, δράσης και αίσθησης και σκοπιά θέ(α)σης των πραγμάτων.

Βάσει αυτών μπορούμε να αναστοχαστούμε πάνω στην κοινωνική σημασία που φαίνεται να (προσ-)λαμβάνει, βάσει των συγκεκριμένων βιωμάτων (γεγονότων) και των παραστάσεών τους, το αίσθημα του (μη) «ανήκειν» για την ίδια. Όπως και το αν και κατά πόσο φαίνεται να (ετερο-)προσδιορίζει ή να (ετερο-)καθορίζει ευρύτερα τη σταδιοδρομία της –με τα διάφορα πεδία και υπο-πεδία της– και ειδικότερα την εκπαιδευτική της σταδιοδρομία.

[105] Στα προκριματικά του μουντιάλ για το παγκόσμιο κύπελλο ποδοσφαίρου του 2018, ο αγώνας Σερβία – Ελβετία έληξε 1-2, έπειτα από γκολ δυο παικτών αλβανικής καταγωγής από το Κόσοβο.

4.1.2 Η ολιστική ανακατασκευή των βιογραφικών δεδομένων: αναστοχαζόμενοι τον (προ)αναστοχασμό και τη σχέση μας με τον αναστοχασμό

Σε ένα δεύτερο στάδιο εστιάζουμε ολοένα και περισσότερο στην ανάλυση της υπό μελέτη περίπτωσης αναστοχαζόμενοι διαρκώς τόσο πάνω στο αντικείμενο της έρευνάς μας όσο και πάνω στη σχέση μας με το αντικείμενο.

Η διαδικασία αυτή δύναται να κατανοηθεί και ερμηνευόμενη να εξηγηθεί μέσω του εκ των υστέρων επιμερισμού της σταδιοδρομίας της στα ακόλουθα τμήματα. Τα οποία υπακούουν σε μια πολυεπίπεδη αλλά συνθετική αναλυτική διαδικασία. Κατά την οποία, πέραν των κοινωνικο-ιστορικών γνωρισμάτων της εκάστοτε περίπτωσης, λαμβάνονται υπόψη και τα δομικά, μορφολογικά και περιεχομενικά της χαρακτηριστικά. Πάντα, προς επίτευξη μελέτης (του τρόπου μελέτης) του ερευνητικού της αντικειμένου.

4.1.2.α Η σχέση ατόμου – κοινωνίας προέλευσης

Η σχέση της Ζ. με τον πολιτισμό και την κουλτούρα της κοινωνίας προέλευσης διακρίνεται για τη σημασία της στο επίπεδο των (προ)διαθέσεων. Αυτών που εγχαράσσονται και μεταβιβάζονται πρωτίστως εντός του οικογενειακού πλαισίου.

Όπου, γεννημένη στην Αλβανία του ’97, διαβιώνει με την οικογένειά της σε μια αστική περιοχή με δικό της πανεπιστήμιο ήδη από την εποχή των παππούδων της. Ιστορική συγκυρία, που αξιοποιείται τόσο από τον παππού από την πλευρά του πατέρα της όσο και από τον παππού από την πλευρά της μητέρας της. Οι οποίοι έχουν και οι δύο ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Εν αντιθέσει με τους γονείς της που δεν προχώρησαν σ’ αυτή. Και μάλιστα, ο πρώτος εργαζόταν ως δάσκαλος.

Η με τέτοιο τρόπο αξιοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος και της ίδιας της δυνατότητας για ανώτατη εκπαίδευση καταδεικνύει την ύπαρξη ενός ανώτερου πολιτισμικού κεφαλαίου στην οικογένεια.

Το κεφάλαιο αυτό συνοδεύεται και από μια κουλτούρα του επιχειρείν, προερχόμενη από τη μεριά της μητέρας της. Από τη στιγμή που η τελευταία διατηρούσε ιδιόκτητη επιχείρηση (αρτοποιείο) στην Αλβανία. Δηλαδή, κατείχε και κάποια από τα αντικείμενα της εν λόγω κουλτούρας. Και πόσο μάλλον από τη στιγμή που και στην Ελλάδα πλέον, τα τελευταία χρόνια, διατηρεί μια γκαρσονιέρα την οποία και αξιοποιούν ως Airbnb.

4.1.2.β Η (διάρ-)ρηξη της σχέσης ατόμου – κοινωνίας προέλευσης

Όπως παρατηρούμε, η φυσική μετάβαση της οικογένειας στην Ελλάδα – Αθήνα πραγματοποιείται σταδιακά και παράτυπα μεταξύ 1997–1998. Έπεται του «σκανδάλου των πυραμίδων» και των αναταραχών που επακολούθησαν στην Αλβανία. Και, παρά τις δυσκολίες

που (αυτό) φέρει, διευκολύνεται μέσω της παροχής προσωρινού και κοινόχρηστου χώρου διαμονής από άτομα του συγγενικού περιβάλλοντος.

> ***Ζ:*** *Δηλαδήη, σκέφτομαι την κατάσταση, τώρα, για τη μάνα μου μ' ένα παιδί, οχτώ μηνών, να περνάει τα βουνά. Δηλαδήη, νομίζω είναι λίγο (.) δυσβάσταχτο ((γέλια)). Εεε αυτό. Μετά με ξαναπήγανε εμένα πίισω. [Δύσκολες] καταστάσεις, μένανεε πολλά άτομα σ' ένα σπίτι, με τη θεία μου δηλαδή όλοι μαζίι.*

Με άλλα λόγια, η φυσική τους μετάβαση από τη μία χώρα στην άλλη έπεται της ρήξης τους με το κοινωνικό και της ίδιας της κοινωνικής τους αναγκαιότητας μετάβασης της κοινωνικής αυτής ρήξης και των πολιτικο-οικονομικών της μεταπτώσεων. Προς ικανοποίηση των υποκειμενικών τους προσδοκιών, λοιπόν, «ανοίγουν μια πόρτα» κοινωνικά αποκλεισμένων προς και για αυτούς αντικειμενικών δυνατοτήτων. Όπου στο εξής, αποκλειόμενοι και διαμέσω του ίδιου τους του αποκλεισμού, αποκλείονται διαρκώς –ως επακόλουθο της κοινωνικής πτώσης που υφίστανται– από σωρεία και σειρά δυνατοτήτων που προηγουμένως είχαν γίνει ρουτίνα και γι' αυτό εκλαμβάνονταν ως «φυσικά» και αυτονόητα.

4.1.2.γ Η σχέση της (διάρ-)ρηξης ατόμου – κοινωνίας υποδοχής

Γενικά, με τη μετάβαση της Ζ. και της οικογένειάς της από μια κυριαρχούμενη κοινωνική πραγματικότητα (χώρα προέλευσης) σε μια άλλη κυρίαρχη (χώρα υποδοχής) σημειώνεται μια ταυτόχρονα απότομη, πολυεπίπεδη και πολλαπλή αλλαγή της καθημερινής της/ τους ρουτίνας (π.χ. σε στέγη, παιδεία, υγεία, εργασία, πολιτεία, θρησκεία κ.ά.). Δηλαδή, μια αναντιστοιχία ως προς τη σχέση της/ τους με τον χώρο, τον χρόνο και τα πράγματα.

Η ρήξη που επέρχεται λόγω της κοινωνικής τους πτώσης και της συνεπαγόμενης απόστασης ατόμου – κοινωνίας εκφράζεται ήδη από τη *φάση της κύριας αφήγησης* της *βιογραφικής αφηγηματικής μας συνέντευξης* μαζί της. Αυτή καθίσταται διακριτή μέσα από τις συνεχόμενες συγκρίσεις - αντιπαραβολές της ίδιας στον χώρο (εκεί – εδώ), στον χρόνο (πριν – μετά), στα πράγματα που βίωνε/ βιώνει (τότε – τώρα) και στον τρόπο με τον οποίο (στο πώς) τα βιώνει (δηλ. ως μορφές αναγνώρισης ή παραγνώρισης της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής της/ τους αξίας). [106]

> ***Ζ:*** *Εε τίποτα, εγώ ήρθα οχτώ μηνών– Ήρθα οχτώ μηνών. Εεε ντάξει, είμαστε εδώ πέραα όλη μου τη ζωή. Είκοσιι…, τώρα είμαι είκοσι ένα. Όλη, όλη τη ζωή. Ντάξει, δεν ήτανε ρόδινα στην αρχή, καθόλου. Εε ντάξει, τώρα είμαστεε…, τελείως, έχουμεε αφομοιωθεί με το πλήθος ρε παιδί μου, [έχουμε] γίνει ένα. Εε*

[106] Για παράδειγμα, στο πώς είχαν (τα πράγματα) και στο πώς είναι (η κατάσταση) ή στο πώς ήταν (η κατάσταση) και στο πώς έχουν (τα πράγματα). Στο πώς είχαν (τα πράγματα) και στο πώς έχουν (τα πράγματα) ή στο πώς ήταν (η κατάσταση) και στο πώς είναι (η κατάσταση) κ.ο.κ..

κυρίως οι γονείς μου, ρε παιδί μου, τι τράβηξαν. Εμείς δεν τα πολύυ-νιώσαμε. Δηλαδή κι οι παρέες μας ήταν Ελληνάκια ήη Αλβανάκια, ή οτιδήποτε. Α! είμαι από Αλβανία. Δεν τοο [είπαμε] στοο συγκεκριμένο. Αλλά, βέβαια, ΕΖΗΣΑ και με τις ιστορίες των γονιών μου, του πώς ήρθανε.

Τέτοιου είδους συγκρίσιμες αντιπαραβολές και αντιπαραβολικές συγκρίσεις είναι χαρακτηριστικές του τρόπου έκφρασής της καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Ταυτόχρονα διαδοχικές ή/ και διαδοχικά ταυτόχρονες του τρόπου σκέψης, δράσης και αίσθησής της δεν δομούν μόνο τη δομική κατασκευή της ήδη κατασκευασμένης δομής της ύπαρξής της, αλλά και έμπρακτα επαληθεύουν τον ισχυρισμό μας περί *σταδιοδρομίας* και όχι για μιας ευθύγραμμης «πορείας» ζωής των (φοιτητών) μεταναστών (δεύτερης γενιάς).

Πιο αναλυτικά, αναφορικά με τον κοινωνικό τρόπο βίωσης των πραγμάτων αυτών από τη Ζ. και, κατ' επέκταση, τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς της κρίνεται σκόπιμο να επισημάνουμε τα εξής.

Αρχικά, παρατηρούμε ότι σημειώνεται μια υπερεπένδυση (π.χ. σε κόπο, σε χρόνο, κ.ά.) των γονιών της –όντας όχι απλώς μη ευνοημένοι αλλά και χρεωμένοι κοινωνικά και οικονομικά– στον εργασιακό τομέα με καταληκτικές συνέπειες ακόμη και στην υγεία τους. Ταυτόχρονα, σημειώνεται μια παραγνώριση αυτής της επένδυσης[107], η οποία βιώνεται ως μια γενική υποτίμηση του κύρους του κόπου και του χρόνου τους. Όχι μόνο επειδή πλέον καταλαμβάνουν κάποιες από τις κατώτερες, πιο ευέλικτες και επισφαλείς θέσεις εργασίας. Τις πιο βαριές και εξαντλητικές[108]. Αλλά και γιατί ο μισθός τους καταλήγει συχνά να προσφέρεται με όρους γενναιοδωρίας και φιλανθρωπίας. Ακόμη και όταν προκύπτει ως ανταμοιβή του προϊόντος μιας ανασφάλιστης εργασίας και, επομένως, μιας προφανούς σχέσης εργασιακής εκμετάλλευσης.

Ζ: *Τς, ξέρεις κάτι; _Υπήρχε και υπάρχει στην Ελλάδα αυτό, τ' ότι, ειδικά σταα…, π.χ. στα χωριά να πας, ότι… _(.) «Δουλεύει και του δίνω κι ένα μεροκάματο, βρε παιδί μου, ((με λύπηση, ειρωνικά, περιπαικτικά)) του καημένου για την ψυχή της μάανας μου.». Δεν είναι έτσι ρε φίλε! Σου παράγει έργο, τον πληρώνεις ή τον [ανταμείβεις] για το έργο σου.*

Για τον πατέρα της, ιδίως, η υποτίμηση αυτή δεν σημειώνεται τόσο ως προς το αντικείμενο της εργασίας του όσο ως προς τον τρόπο αντιμετώπισής της εργασιακής του

---

[107] Σε κοινωνικο-πολιτισμικό, πολιτειακό και οικονομικό επίπεδο.

[108] Ως προς τις εργάσιμες ώρες (πολλές, ευέλικτες, νυκτερινές) και τη φυσική - ψυχική κόπωση (οικοδομικές εργασίες, καθαριστικά σώματα κ.ά.).

θέσης[109] από τους Άλλους. Όπου αναμένονται ολοένα και περισσότερα, ενώ αποδίδονται – δίχως να δίδονται– ολοένα και λιγότερα υπό το κλίμα μιας περιστασιακής νομιμότητας και μιας μόνιμης ανασφάλειας. Με αποκορύφωνα τα τρία περίπου έτη της ανεργίας του (τέλη δημοτικού με μέσα γυμνασίου) σε μια περίοδο που συμπίπτει χρονικά με τις αρχές της Κοινωνικο-οικονομικής Κρίσης. Το διάστημα αυτό της ανεργίας του ο πατέρας της αντιμετωπίζει και πρόβλημα αλκοολισμού. Οι αντιδράσεις της στις αιφνίδιες εντάσεις που προκαλούνται εξαιτίας αυτού –της προσπάθειας αντίστασης στην παραγνώριση που βιώνει– την επιβαρύνουν ηθικά και επηρεάζουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Δηλαδή, τις σχέσεις μέσω των οποίων η ίδια αναγνωρίζεται.

> ***Ζ:*** (Εργαζόταν) *Οικοδομές, κυρίως, _[Από τότε που 'ρθε], αλλάα αυτό, υπήρχανε καιι δύο, τρία χρόνιαα ανεργίας του πατέρα μου. Δηλαδήη, τς, που ασχολήθηκε και με τοο…, δυστυχώς, έπεσε λίγο στον αλκοολισμόο, εκεί τραβήξαμε [λίγαα] θεματάκια. _ Ε μετάαα υπήρχανε οι καβγάδες στο σπίτι. Εεε η μάνα μου, επίσης, δεν πολυμίλαγε τότε, δηλαδή δεχόταν τους καβγάδες. Αφούυ μεγάλωσα λίγο 'γω, δεν τους δεχόμουνα, πλέον, εγώ. Δηλαδή, (.) του φώναζα, [υπήρχανεε…], υπήρχαν περι-όδοι που δε μίλαγα με τον πατέρα μου.*

Μεταξύ άλλων, οι γονείς απουσιάζουν πολλές ώρες από την καθημερινή ρουτίνα των παιδιών τους και εκπληρώνουν με μεγάλη δυσκολία (π.χ. αργοπορημένα) ακόμη και βασικές υποχρεώσεις τους. Με συνέπεια τα παιδιά να βιώνουν το βάρος της απουσίας των γονιών (απουσία αναγνώρισης) και οι τελευταίοι να επιφορτίζονται με το βάρος της απουσίας των ίδιων στην καθημερινότητα των παιδιών τους (απουσία αναγνώρισης).

Γεγονός, που συχνά αναγκάζει τα παιδιά να είναι παρόντα στην εργασιακή ρουτίνα των γονιών τους. Και με τη φυσική τους παρουσία σε αυτήν της μητέρας τους. Με συνέπεια να βιώνουν και με το βάρος της παρουσίας των γονιών τους (παρουσία παραγνώρισης) και οι τελευταίοι να επιφορτίζονται και με το βάρος της παρουσίας των ίδιων στην καθημερινότητα των παιδιών τους (παρουσία παραγνώρισης). Παρουσία (παραγνώριση), που ορισμένες φορές ενισχύει ακόμη περισσότερο το βάρος της απουσίας (αναγνώρισής) τους.

Περιστασιακά, στηρίζονται από άτομα του ευρύτερου συγγενικού δικτύου και περιβάλλοντος (π.χ. μεγαλύτερα ξαδέλφια, γείτονες), που έρχονται να υποστηρίζουν την παιδική κατά τ' άλλα ανεξαρτησία τους. Η οποία προκύπτει ως επί το πλείστον λόγω της αδυναμίας των γονιών να έχουν τον πλήρη έλεγχο των παιδιών ή/ και της ανάγκης ανάληψης και κάλυψης των παιδικών τους αναγκών από και για τα ίδια.

[109] Εργάζεται περιστασιακά ως εργάτης – οικοδόμος.

Συν τοις άλλοις, η Ζ. με την αδερφή της μένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα με τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους στην Αλβανία και μοιράζονται –μέχρι και στις αρχές του δημοτικού– τα πρώτα χρόνια της ζωής τους μεταξύ των δύο χωρών. Εκεί, πέρα από τη διττή παραγνώριση της εθνικής – κοινωνικής τους ταυτότητας, (π.χ. *Εδώ ήμασταν το Αλβανάκι κι εδώ ήμαστε το Ελληνάκι*) βιώνει και μια –από «πρώτο χέρι»– διαδικασία εσωτερίκευσης των οικογενειακών πρακτικών της κοινωνικο-πολιτισμικής τους κουλτούρας.

> ***Ζ:*** *Επίσης, όταν ήμουναα πέντε ετών, με είχανε στείλει για μισό χρόνο πάλι πάνω– Πάλι πάνω για ναα... (.), τς, για να δουλέψουν αυτοί, γιατί δεν μπορούσαν να με στέλνουνε κι εμένα στο νήπιο. Δεν είχανε χρόνο (.) να με βλέπουνε και να μεε... Αλλάα... Κι ήταν να μείνω μόνιμα εγώ πάνω, κι αυτοί ήτανεε απλά να μαζέψουν κάποια χρήματα [και] να ξανάρθουν. [Δεν] έγινε έτσι. Στα μισά της χρονιάς έλειψα πολύ στη μητέρα μου και μ' έφερε πάλι εδώ, με στείλανε νήπιο. Τα μόνα που θυμάμαι απ' το νήπιο χαρακτηριστικά είναι ότιι (.) δεν είχε χρόνο να με πάρει η μαμά μου. Δηλαδή υπήρχανε και φορές πουυ (.) αργούσε ((με δυσαρέσκεια, απορία)) δύο ώρες. Δηλαδή καθόταν ηη δασκάλα στο νηπιαγωγείο καιι ((με δυσαρέσκεια, άβολα)) περίμενε εμένα, και [ε]κνευριζόταν η γυναίκα τις περισσότερες φορές κι έλεγε στη μάνα μου: ((με αγανάκτηση, άβολα)) «Δε γίνεται να περιμένω συνέχεια [εσάς] για να πάρετε το παιδί σας!».*
> *Εεε τις περισσότερες φορές ερχόταν, βέβαια, μια ξαδερφούλα μου, δεκατριών κι αυτή, όχι μεγάαλη, [κι ερχόταν] με 'παιρνε απ' το νήπιο, φαντάσου. Σε..., στο δημοτικό επίσης πηγαίναμε μόνα μας, δεν πήγαμε ποτέ με τους γονείς μας. Δηλαδή, έξι χρονών παιδί, σκέψου, πήγαινε στο δημοτικό μόνο του πάντα, δεν εε... Ντάξειι, αυτό νομίζω ότιι μας ενοχλεί κυρίως τα παιδιά μεταναστών αυτής της γενιάς, ότιι δεν τους είχαμε..., γιατί λόγωω..., ε, η βιοπάλη γενικότερα, το βιοποριστικό κομμάτι έπαιξε μεγάλο ρόλο. [Δηλαδή], ειδικά αν οι γονείς σουυ δεν έχουνε τελειώσει κάποιο πανεπιστήμιο ή οτιδήποτε κι αναγκάζονται να κάνουν χειρωνακτικές εργασίες, λείπουν πολλές ώρες απ' το σπίτι. Εε οπότε σε γιορτές, σε παρελάσεις και τέτοια, δεν ήτανε ποτέ, ποτέ κανένας απ' τους γονείς. Επίσης, σε βαθμούς, ή ερχόταν η ξαδέρφη μου να τους πάαρει, ή κάποια θεία. Δηλαδή, τς, μετά το γυμνάσιο ξεκίνησε να 'ρχεται η μάνα [μου], που έγινε και το δικό της πρόγραμμα πιο ευέλικτο. Εε (.) ντάξειι, (.) υπήρχε μια στεναχώρια, που μου 'χει μείνει κι ακόμα. Δηλαδή έβλεπες τη μάνα σου να κάνει και τρεις δουλειές ξέρω 'γω, και να κοιμάται τρεις ώρες. Και μετά λέει, άκουγες τ' άλλα τα παιδάκια, ξέρεις, να λένε: ((ειρωνικά, περιπαικτικά)) «Ααχ, η μάνα μου δουλεύει τόσες ώρες και κουράαζεταιι!»*

Αν και δεν συμφιλιώνεται εξαρχής με το γεγονός της σχολικής της μεταγραφής στην Ελλάδα στα μέσα της πρώτης δημοτικού, εξοικειώνεται άμεσα με τη γλώσσα της χώρας.

Όπου αξιοσημείωτη είναι η αναγνώριση - εκτίμηση μέρους της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικο-πολιτισμικής της αξίας από τον δάσκαλο του δημοτικού. Ο οποίος φαίνεται να εντοπίζει και να επενδύει σ' αυτήν μέρος της δικής του αξίας. Αναγνώριση και επένδυση, που επικυρώνει σε βάθος χρόνου και ανά διαστήματα. Συγκεκριμένα, ήδη από την αρχή την ενισχύει και την υποχρεώνει ηθικά με το να την ξεχωρίζει, να προτρέπει και να παρακινεί τη μητέρα της και να αναλαμβάνει δραστικές και καίριες για την ίδια πρωτοβουλίες. Στα τέλη του δημοτικού τη δεσμεύει ηθικά και την πεισμώνει με το να προεξοφλεί –όντας πιο σίγουρος γι' αυτήν– την (αυτό-)εκπλήρωση της προφητείας του. Και με την εισαγωγή της στο πανεπιστήμιο την επιβραβεύει και τη δικαιώνει με το να πληροφορείται για την (αυτό-)εκπλήρωσή της. Δηλαδή με το να επαληθεύεται και, άρα, δικαιώνεται για την προφητεία του.

> ***Ζ:*** *Αλλά νωρίτερα όχι, ποτέ, ούτε ρατσισμό από καθηγητή* (βίωσα), *ίσα ίσα με αγκάλιαζαν οι καθηγητές. Και θυμάμαι όταν η μητέρα μου μ' έφερεε, γιατί σου 'πα ότι είχα πάει Αλβανία για κάποιο διάστημα και με ξανάφερε, είχα μεγάλοο κενό στη γλώσσα μου. _Και την πιάνει ο καθ…/ ((επαναδιατυπώνει)) ο δάσκαλός μου τότε τη μάνα μου και της λέει: «Το παιδί είναιι», μου λέει/ ((επαναδιατυπώνει)) της λέει «σβέλτα, είναι πανέξυπνο. Δηλαδή, είναι κρίμα να του το κάνεις αυτό. _[Πρέπει] να του βρεις έναν καθηγητή.». Από μόνος του προθυμοποιήθηκε, μου βρήκε μια φοιτήτρια και ξεκινήσαμε μαθήματα. _[η] οποία εντός δύο εβδομάδων ρε παιδί μου… _είπε στη μάνα μου: «Δε χρειάζεται πια.». Δηλαδή έβλεπε ότι είχαμε και βιοποριστικά προβλήματα, «Δε χρειάζεται να με πληρώνεις.» της λέει, «Πια, το παιδί, [τα 'χει] πιάσει όλα. Δηλαδήη…». _Καιι με τοο δάσκαλό μου τώρα έχω…, έχω πολύ καλές σχέσεις, τοο/ ((επαναδιατυπώνει)) [του δημοτικού]. Κι είχε πει στη μάνα μου… Αυτό το θυμάμαι κι εγώ, [ήμουνα πέμπτη]; Τον είχα σ' όλα τα χρόνια του δημοτικού [αυτόν]. Της λέει: «Αυτό το παιδί μια μέρα θα σε κάνει πολύ υπερήφανο ((+γονιό))!». ((χαμογελώντας, με χαρά)) Και τον βλέπω μια μέρα, τον συναντάμε τυχαία με τη μάνα μου στο δρόμο, (.) και του 'πα ότι μπήκα στο πανεπιστήμιο κι αυτά, και λέει: «Εγώ, αυτά που σου 'λεγα,» λέει, «είδες; Τελικά τα βλέπεις στο πρόσωπό της, τα εννοούσε.». Ε νομίζω, ήταν ότι πιο όμορφο έχω ακούσει. _Κι ήτανεε…, με συγκίνησε αυτός ο άνθρωπος. Με αγκάλιασε, απ' την πρώτη μέρα [πίστεψε] σε μένα, μέχρι σήμερα [ρε] παιδί μου. Εεε ναι! Νομίζω ότι με βοήθησαν πολύυ οι δάσκαλοί μου. _Και θα τον θυμάμαι πάντα σαν [εικόνα] αυτόν τον άνθρωπο, γιατί με [πίεσε] να συνεχίσω και πίστεψε σε μένα. Ποιος πιστεύει σ' ένα παιδί έξι χρονών, ρε παιδί μου, θέλω να σου πω;*

Όμως, προεικάζουσα της εισαγωγής της είναι η ίδια η γνώση της επιθυμίας της να σπουδάσει. Η οποία προσλαμβάνεται ως μια αναμενόμενη και «φυσικά» αυτονόητη επιλογή ήδη πριν την ολοκλήρωση του δημοτικού. Όπου, εκτός των άλλων, απολαμβάνει να διαβάζει και (λογοτεχνικά) βιβλία. Δηλαδή, ως μια επιλογή που δεν χρειάζεται να τεθεί προς συζήτηση ή/ και να συζητηθεί για να υποστηριχθεί και να υπάρξει. Ακριβώς επειδή καθορίζεται κοινωνικά από το *πολιτισμικό* της/ τους *κεφάλαιο*. Το οποίο, ενσωματωμένο διαμέσω της εγχάραξης των οικογενειακών πρακτικών, δεν δύναται να συλληφθεί/ νοηθεί ως αναπόσπαστο από το σώμα που αυτό καθορίζει.

> ***Ζ:*** *((παράλληλα, σκέφτεται, προσπαθεί να θυμηθεί)) Εεε, (3) [όχι δεε], δε με επηρέασε [κανένας άνθρωπος πολύ]. Ήμουνα γενικότερα…, μ' άρεσαν πολύ τα βιβλία από πολύ μικρό. Διάβαζα πολύ λογοτεχνία, [δηλαδή απ'] το δημοτικό σκέπτου/ ((επαναδιατυπώνει)) σκέψου. Ε κι έτσι, μ' άρεσαν και τα γράμματα και ήηηξερα από μικρό ότι κάτ…, [κάπου θέλω να μπω].*

Επίσης, αξιοπρόσεκτος είναι ο κοινωνικός τρόπος επιλογής του αντικειμένου και του τόπου των σπουδών της. Ή αλλιώς ο πρακτικός τρόπος επικύρωσης των πρακτικών αυτών.

Αφού παρατηρείται μια σύνδεση, που εντοπίζεται και από την ίδια, ανάμεσα στο αντικείμενο των σπουδών της στην Επικοινωνία και τα Μ.Μ.Ε. και στον χώρο εργασίας της μητέρας της (από τα μέσα δημοτικού μέχρι τα μέσα του λυκείου) ως καθαρίστρια σε τηλεοπτικό σταθμό. Και η κατηγορηματική αποσύνδεση, που γίνεται ήδη πριν το τέλος του δημοτικού, του μελλοντικού της επαγγέλματος από την ιδιότητα της εργασιακής της θέσης. Και πολύ περισσότερο, από τον τρόπο αντιμετώπισης της μητέρας της ως κατώτερης από τους Άλλους και υποτίμησής της, ακόμη και μέσω ενός βλέμματος ευγενούς συμπόνιας, εξαιτίας αυτής της θέσης.

Γεγονός, που ωθούμενο την ωθεί, μικρή σε ηλικία, να δηλώσει «μεγαλεπήβολα» επιβαλλόμενη στον εαυτό της και επιβαλλόμενη «μεγαλεπήβολα» από τον εαυτό της πως στο μέλλον θέλει οπωσδήποτε να είναι ανώτερή τους ή έστω ίση μαζί τους. Προκειμένου να διαπιστώνουν εξίσου αυτόματα και, ενδεχομένως, πιο έντονα την κοινωνική διαφορά και να μην δύνανται να την υποτιμούν.

> ***Ζ:*** *[Δηλαδή], δεν εεε…, δεν ήθελ…, δεν (.) έμπαινε στονν εγκέφαλό μου, ότι θα μεγαλώσω και (.) θα κάνω τα ίδια πράγματα με τη μάνα [μου]. Η μάνα μου, επίσης, δούλευε στο Ο. {τηλεοπτικός σταθμός}, για μια περίοδο, καθαρίστρια. Κι [έβλεπα] πολύ κόσμο εκεί πέρα, πολλούς δημοσιογράφους και τέτοια. Από 'κει πήρα το μικρόβιο, ότι ήθελα κι εγώ ναα μπω στο [χώρο] της δημοσιογραφίας. _Και ξέρεις, το 'βλεπα…, έβλεπα τη μαμά μου πουν την προ…, όλοι την*

προσέχανε και την [αγαπούσανε], αλλά έβλεπα ότι, πάντα ρε παιδί μου, ήταν η πιο αδύναμη αλυσίδα. [Όπως και να το κάνεις], ήτανε στο καθαριστικό σώμα, δεν [έκανε] κάτι. Κι έλεγα… Την βλέπανε, ίσως, και με κάποιοο…, με κάποια λύυπηση, καλή βέβαια, [έναν (εε) τς], έναν ευγενικό [οίκτο], ας [το πω] έτσι. ΔΕΝ ΗΘΕΛΑ. Εγώ (.) έλεγα ότι: «Όταν, εγώ, θα φτάσω στην ηλικία της μάνας μου, δε θέλω να με βλέπουνε μ' αυτό, θέλωω (.) να με βλέπουν και να με χαιρετάνε ως κυ-ρία.», κατάλαβες; [Δηλαδή], να 'μαι [εγώ] πάνω απ' αυτούς, όχι να 'ναι… ή να 'μαστε ίσοι. [Αυτό]. Ή ίσοι. Ποτέ δεν [είσαι ίσος], αλλάα…, έχει πολλές πτυχές. Έτσι.

Βούληση, που αποσαφηνίζεται παρατηρώντας τη διαχρονικά σταθερή υπερεπένδυση για και από την ίδια στην εκπαίδευση. Η οποία φαίνεται να οργανώνεται ολοένα και πιο στοχευμένα πριν από την τρίτη λυκείου (βλ. επίσης τρόπος επιλογής και αλλαγής φροντιστηρίων/ ιδιαίτερων μαθημάτων - καθηγητών). Πόσο μάλλον από τη στιγμή που δεν επιδιώκει μόνο να εισαχθεί σε μια ανώτατη σχολή που της αρέσει αλλά και σε μια υψηλή σε μόρια πρόσβασης ανώτατη σχολή.

Ζ: *Δεν μου ζητήθηκε ποτέ να εργαστώ. Δηλαδήη, η μάνα μου μέχρι σήμερα μου λέει να μην εργάζομαι. Δηλαδή, και γι' αυτόο εννοείται πως νιώθω πολύ περήφανη, κι ότιι, τς, μένουμε στο σπίτι κανονικά, κι ότιι θέλει να τελειώσω τη σχολή μου κι ούτω καθεξής. Από μόνη μου εγώ στα δεκαεφτά μου αποφάσισα με το που τελεί…/ ((επαναδιατυπώνει)) μπήκα στη σχολή μου ναα εργαστώ. Εεε αυτά. Επίισης, δεν είχαμε φροντιστήρια καιι…, εεε φροντιστήρια στο σχολείο θέλω να πω. Είχα κι εγώ τις δυσκολίες μου, αλλά υπήρχε πολύς κόσμος που με βοήθαγε. Δηλαδή, τς, νομίζω ότι είχαμε ένα περιβάλλον ανθρώπων που σε βοήθησε πάρα πολύ από την αρχή. [Εεε] αυτό. Ε τ' Αγγλικά μου, τα Γερμανικά μου. Μου άρεσαν πολύ οι γλώσσες, κι ασχολήθηκα με Αγγλικά, Γερμανικά. Εε τρίτη λυκείου πήγα, επιτέλους, κι εγώ ένα φροντιστήριο (.) γιαα να [μπω] σεε ένα πανεπιστήμιο. Δεν ήμουνα…/ ((επαναδιατυπώνει)) μελετηρό παιδί ήμουνα, αλλά όχι του δεκαεννιά ρε παιδί μου, ποτέ δεν είχα στόχους να τρελ…/ ((επαναδιατυπώνει)) να διαβάζω τρελά. _((διερωτάται)) Δεκαεφτά μέσο όρο; Εκεί. [Δε…, ποτέ δεν επιδίωκα το παραπάνω]. _Εε τέλος πάντων, μπαίνω θεωρητική, λέω «Εντάξει,» γιατί είναι…, «αποστήθιση είναι η θεωρητική, δε θα κάτσω ναα…». Δευτέρα λυκείου δεν ήμουνα τόσο καλή, ε τρίτη λυκείου πείσμωσα, λέω: «Θα μπω σε μια [σχολή] κι εγώ, δεν υπάρχει…», και δεν ήθελα να μπω σε μια σχολή που ήταν τα δεκαπέντε χιλιάδες, ήθελα να [μπω] σε μια σχολή κα-λή. Εεε το διάβασμα ήτανε λίγο δύσκολο, (.) ειδικάα…, έβλεπα (.)*

((παράλληλα, είναι σαν να ξαναβλέπει από το παράθυρο της μνήμης της την εικόνα και να αναβιώνει την πρώτη της αντίδραση, ξαφνιασμένη, απορημένη)) άατομα να διαβάζουν πολλές ώρες, (.) ((παράλληλα, αναβιώνει το συναίσθημα που της προκλήθηκε)) και σε κάποια φάση άρχισα ν' αγχώνομαι, και λέω: ((παράλληλα, προσαρμόζει τη φωνή της στο τότε, απορημένη, σαν να κάνει παρατήρηση στον εαυτό της)) «Βρε [Ζέττα], εσύ, ((χαμογελώντας)) γιατί δε διαβάζεις;». Δεν το 'χα όμως! Δηλαδήη αυτό, δια…, είχα βάλει πρόγραμμα, άμα διάβαζα τρεις, τέσσερις ώρες τη μέρα ήμουνα cool.

Γεγονός, που επαληθεύεται και μέσα από τον τρόπο συμπλήρωσης του μηχανογραφικού της δελτίου. Διότι, αν και φαίνεται ότι δεν δηλώνει ως πρώτη επιλογή ένα (πανεπιστημιακό) τμήμα – ευκαιρία του οποίου η αξία μόνο περιστασιακά υποτιμάται, το απορρίπτει συν τοις άλλοις εξαιτίας αυτής ακριβώς της συγκυριακής υποτίμησης. Επίσης, βασιζόμενη στην ίδια λογική φαίνεται να απορρίπτει και την επόμενη επιλογή της. Της οποίας η αξία έρχεται να υποτιμηθεί (και) λόγω της αβέβαιης για την ίδια μελλοντικής επαγγελματικής του αποκατάστασης. Η ανασφάλεια αυτή φαίνεται να περιορίζεται όσο πλησιάζει προς την τελική της επιλογή. Και, κυρίως, όσο παραμένει στο μέρος της μόνιμης διαμονής της.

Ζ: *Ήμουνα ανάμεσα στο Μεταφραστικό της Κέρκυρας (.), έδωσα δηλαδή και τα Γερμανικά, γιατί ήθελε δύο γλώσσες, εε ήμουνα ανάμεσα στις Διεθνείς Ευρωπαϊκές και στην Επικοινωνία και Μ.Μ.Ε.. Εγώ αυτό που ήθελα ήταν να φύγω απ' το σπίτι, από πολύ μικρό, [μ' αρέσει πολύ η ανεξαρτησία]. Καιιι αφού γράφω τώρα δεκαοχτώ μισό, (.) μ' ε…, ήμουναα… Της Κέρκυρας έπεσε εκείνη τη [χρονιά] η Σχολή ((ενν. το Τμήμα)), αποφάσισα να μη δηλώσω Κέρκυρα [καθόλου]. Κι ήμουνα ανάμεσα Διεθνείς κι Ευρωπαϊκές κι αυτό, και μετά λέωω: «Θα πάς Διεθνείς κι Ευρωπαϊκές* (Σπουδές). *Τι θα βγεις; ((με απορία)) Διπλωμάτης;» Κι απ' ότι ξέρω διπλωματικά σώματα, έπρεπε να δώσεις και άλλες εξετάσεις για διπλωματικό σώμα. (.) Και λέω: «Κάτσε, μπες Επικοινωνία* (και Μ.Μ.Ε.), *(.) και να κάνεις κι ένα καλό μεταπτυχιακό, κάτι θα κάνεις εκεί πέρα.». Γι' αυτό μπήκα. Οπότε το μόνο μου (.) δίλημμα, πλέον, ήταν αν θα πάω στη Θεσσαλονίκη ή αν θα κάτσω Αθήνα. (.) ((σαν να είναι προφανές/ αναμενόμενο)) Εντάξει, έκατσα Αθήνα, για να [δουλέψω]. (.) Αυτά. Δενν [δυσκολεύτηκα] καθόλου.*

Με άλλα λόγια, η ανασφάλεια περιορίζεται, όταν επιλέγει αυτό που την επιλέγει. Και το οποίο με το να επιλέγεται από και για την ίδια της προσφέρει μια αίσθηση σιγουριάς για αυτήν της την επιλογή. Παρόλο που συνεχίζει να «θυσιάζει» την ανεξαρτησία της, την επιθυμία να ζήσει τα «φοιτητικά της χρόνια» και να είναι κάπου αλλού, όπου θα της άρεσε ιδιαίτερα να

είναι. Δηλαδή, παρόλο που και πάλι στερείται όλα αυτά που, έως ότου καλυφθεί η αναγκαιότητα της κοινωνικής της ανάγκης για το κοινωνικο-πολιτισμικά αναγκαίο, εκλαμβάνονται ως πολυτέλεια.

> ***Ζ:*** *Έβαλα* (στο μηχανογραφικό)*_, [δεύτερο] Θεσσαλονίκη, ((χαμογελώντας)) επί [τόπου] ((γέλια)). _Αφού τον Αύγουστο, που 'βγαιναν οι βάσεις, ήξερα πλέον, ότι ντάξει, ((χαμογελώντας)) έχω περάσει Αθήνα, ((χαμογελώντας))* <u>*αλλάα*</u> *(.)* <u>*είχα αρχίσει από μέσα μου να παρακαλάω λίγο ναα ανέβουνε*</u>*, ((χαμογελώντας))* <u>*μήπως και πάω*</u> *((γελώντας))* <u>*Θεσσαλονίκη*</u> *((γέλια)). Αλλά ντάξει, [καλύτερα ((+που πέρασα στην Αθήνα))]. _((χαμογελώντας, με νοσταλγία)) Και το Αριστοτέλειο, δεν ξέρωω… _Ήθελα, ήθελα, (.) [πάντα να (.) φύγω] απ' το σπίτι, (.) [να ζήσω αυτή], αυτή τη φοιτητική ζωή που λένε. Αλλά ντάξει, δε με χάλασε. Δηλαδή, δε…, πλέον δεν έχω μετανιώσει καθόλου, καθόλου.*

Η βούληση της επαληθεύεται και μέσα από μια άλλη σύνδεση. Η οποία, αν και δεν επισημαίνεται ως τέτοια από την ίδια, διαπιστώνεται ανάμεσα στις ιδιωτικές της σπουδές στη φωτογραφία και στον χώρο των εκθέσεων (π.χ. φωτογραφικών) του αεροδρομίου, όπου εργαζόταν –τα προηγούμενα από αυτά χρόνια– και πάλι η μητέρα της ως καθαρίστρια. Όπως και από μια επόμενη αποσύνδεση από την ιδιότητα της εργασιακής της θέσης.

> ***Ζ:*** *Ή στις αρχές, που 'χε έρθει, δούλευε στο αεροδρόμιο, σσ, στις εκθέσεις. Εκεί δουλεύανε δεκαοχτώ ώρες. Ερχόντουσαν, τις παίρναν με βανάκι τα μεσάνυχτα, τη φέρναν πίσω τα ((παράλληλα, τοποθετεί αισθητά το χέρι της στο τραπέζι)) μεσάνυχτα, (.) και μετά από δυο, τρεις ώρες την ξαναπαίρνανε. Δηλαδήηη, έρμαιο του εαυτού του [αυτή] η γυναίκα.*

Διαπίστωση που έρχεται να επικυρωθεί και με μια επιπρόσθετη σύνδεση που υφίσταται ανάμεσα στα ταξίδια που κατά καιρούς πραγματοποιεί (π.χ. σε Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ελβετία και Ολλανδία) και στη σημασία της έννοιας του αεροδρομίου ως χώρου αξιοποίησης των παρεχόμενων υπηρεσιών και όχι ως χώρου προσφοράς των ζητούμενων υπηρεσιών.

Η υπερεπένδυση της Ζ. στην εκπαίδευση υπερισχύει και της υποτίμησης που βιώνει από γηγενείς συμμαθητές της. Η οποία, λόγω και της ισορροπημένης αριθμητικής αναλογίας μεταξύ Αλβανών – Ελλήνων μαθητών, δεν ασκείται τόσο σε επίπεδο εθνικής καταγωγής όσο σε επίπεδο κοινωνικο-πολιτισμικής καταγωγής και κουλτούρας.

> ***Ζ:*** *Ν' άκουσα κάνα κωλο-Αλβανάκι (.) από ένα; Δηλαδή, σ' όλα μου τα χρόνια, από ένα δύο παιδιά [να το 'χω ακούσει. _Εεε βασικά, υπήρχε ο ανταγωνισμός, είχα (.) πολύυ κοπέλες με τουπέ στο λύκειο, οι οποίες, αυτό που σου 'πα, ότι*

[(υπήρχαν…)], (.) και λέω: «Ρε φίλε, από αυτές εγώ, (.) αξίζω περισσότερο, και θα γράψω περισσότερο.», και έγραψα όντως αρκετά [καλά].

Αφού αξίζεις, [γιατί], γιατί να εφησυχάζεις; Η αδράνεια, νομίζω, είναι θάνατος.

Επίσης, η υποτίμηση της σε σχέση με τους τελευταίους βιώνεται και λόγω του γεγονότος ότι ευνοούνται όντας διαχρονικά ευνοημένοι. Εφόσον έχουν ένα σταθερό πλαίσιο (π.χ. οικονομικό) που τους παρακινεί και τους στηρίζει. Κάτι, που δεν ισχύει στη δική της περίπτωση.

Ζ: *Αλλάα,τς, βλέπω και παιδιά, ρε παιδί μου, που δε σκαμπάζουνε. Κακά τα ψέματα. [Κι] επειδή τους…, έχουν τόσο σπρώξιμο από γονείς, κι από βοήθεια, κι από χρήμα, και το ένα και το άλλο, [βλέπεις ότι κάνουνε πράγματα]. Και βλέπεις παιδιά που, που ευτυχώς ή δυστυχώς, δεν ξέρω, σκαμπάζουν τόσο πολύ, και θέλουνε μια μικρή… ((+ώθηση)), ένα μικρό push, δυστυχώς δεν πετυχαίνουνε. Γιατί δεν έχουν αυτό το push, δεν έχουν τα χρήματα ή οτιδήποτε. Γι' αυτό είναι πολύ θλιβερό. Πάαρα πολύ θλιβερό. Αλλά ντάξει, [okay]. Είδα και παιδιά, ρε παιδί μου, που από πρώτη γυμνασίου μέχρι τρίτη λυκείου είχανεε [φροντιστήρια και (.) καθηγητές] πάνω απ' το κεφάλι τους, και δε γράψανε τίποτα εν τέλει. ((αδιάφορα)) Όχι, ότι χάρηκα, προς Θεούν.*

Έτσι, όταν ο στόχος της επιτυγχάνεται, νιώθει ότι κατακλύζεται από ένα αίσθημα δικαίωσης Ότι όσο πιο πολύ την υποτιμούσαν τόσο πιο πολύ προσπαθούσε να (επαν-)ανακτήσει την αξία της. Με άλλα λόγια, η θεσμική αναγνώριση της κοινωνικο-πολιτισμικής της αξίας έρχεται να επικυρώσει την πίστη της στην κουλτούρα και να ενισχύσει την αξία της καταβολής των προσπαθειών από μέρους της για την αναγνώριση της εν λόγω κουλτούρας.

Ζ: *Αλλά θέλω να σου πω ότι (.) κάποια στιγμή δικαιώνεσαι._Τς, δε σου λέω ότιι εμείς εε γίναμεεε [λαμπρ…], λαμπροί εγκέφαλοι. [Αλλάα], τς, νομίζω με σκληραγωγήθηκα κάπως και (.) με το να με μειώνουνε, [τόσο ανέβαινα εγώ]. Έτσι το είδα, τουλάχιστον. _Καιι από 'κειι… Ναι, μετά την τρίτη λυκείου είπα: «Αφού κατάφερες αυτό, (.) άμα πεισμώσεις, καταφέρνεις τα πάντα (.) στη ζωή σου.». Καιι το πιστεύω αυτό.*

Προσπαθειών, που συνεχίζονται και κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών της σπουδών. Όπου ανέκαθεν «τρέχει πιο γρήγορα για να καλύψει τον χαμένο χρόνο». Ακόμη και όταν ανά διαστήματα δεν ανταποκρίνεται με το ίδιο αμείωτο ενδιαφέρον στις ακαδημαϊκές της υποχρεώσεις και παρουσιάζει κάποια πτώση στις επιδόσεις της. Η οποία αποδίδεται άλλοτε στην εργασία της, άλλοτε στην ενασχόλησή της με άλλου είδους δραστηριότητες και άλλοτε στην έλλειψη σταθερών δομών και αναφορών σε κοινωνικό – θεσμικό επίπεδο.

Αφού, όχι μόνο φροντίζει το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα να επανακάμπτει και για το προηγούμενο αλλά και να αξιοποιεί επιπρόσθετες δυνατότητες, που τις δίνονται εντός αλλά και εκτός του προγράμματος των σπουδών της. Τόσο για να διευρύνει τις γνωσιακές – (δια-)πολιτισμικές της εμπειρίες όσο και για να επιβεβαιώσει την αισθητική της αίσθηση ή αλλιώς την αίσθηση για το κοινωνικό της γούστο. Δηλαδή, για αυτό που της αρέσει να χρειάζεται, επειδή το χρειάζεται κοινωνικά να της αρέσει.

Όπως είναι το πρόγραμμα Erasmus:

Ζ: *Ε ήθελα να πάω Erasmus πολύ, τη γλώσσα κυρίως ήθελα να [φτιάξω], δεν τη βελτίωσα, (.) καθόλου [βέβαια]. _((γαλήνια, με νοσταλγία, χαρά)) Ήταν εξαιρετικόο, ότι πιο όμορφο [τώρα]. _Ήμουνα [πέντε μήνες]. _((γαλήνια)) [Ε-ξαιρετικά], ε-ξαιρετικά (.) με τους [συμφοιτητές], έχουμε κρατήσει πολλές επαφές. _((γαλήνια)) [Εξαιρετικά. Δεν]…, ήτανεε τρέλα. _Και τα μαθήματά μου τα [πέρασα], [τρία], δεν είχα [δηλώσει] παραπάνω, [δεν είχα].*

Και οι ιδιωτικές της σπουδές στη φωτογραφία αντίστοιχα:

Ζ: *Εε [έχω τη φωτογραφική, αλλά]– _Εεε ντάξει, δεν ασχολήθηκα, όμως, περαιτέρω πολύ με τη φωτογραφία. _Την έχω και κάθεται, δυστυχώς. _Μου 'φυγε λίγο.*

Όπως παρατηρούμε, η υπερεπένδυση της Ζ. στην εκπαίδευση (υποχρεωτική και μη, δημόσια και ιδιωτική, διαπολιτισμική) διασχίζει από την αρχή της και φαίνεται να στηρίζει σαν ραχοκοκαλιά όλη τη βιογραφική της σταδιοδρομία. Παρά το κόστος (σε κόπο, χρόνο, χρήμα κ.ά.) που καταβάλλεται για την εκπλήρωσή της.

Ακόμα και όταν σε επίπεδο παρέας βιώνει μια παραγνώριση της σημασίας του γεγονότος ότι σπουδάζει από εκτός πανεπιστημίου άτομα, δηλαδή μια υποτίμηση της ευρύτερης προσπάθειάς που καταβάλλει για να μείνει πιστή σ' αυτό, διακρίνει τη θέση της από αυτά και αποστασιοποιείται προκρίνοντας και πάλι ως σημαντικότερη την πίστη της στην κουλτούρα.

Ζ: *Δηλαδή οι περισσότερες παρέες [μου], δεν ξέρω αν το 'χω κάνει εσκεμμένα, και δε το νομίζω κιόλας, είναι απόο…, κυρίως απ' το πανεπιστήμιο πλέον. _Γιατί προσπαθούσα και με άτομα τα οποία δεν έχουνε μπει, αλλά, ξέρεις, τς, είχα το άγχος εγώ της σχολής μου, είχα το άγχος να εργαστώ παράλληλα, ((απαξιωτικά)) «Έλα μωρέ Ζέττα [πια με τις βλακείες στο πανεπιστήμιο].». Και μ' εκνεύριζε εμένα αυτό, γιατί…, να, όπως τώρα ήρθαμε για τη δικιά σου τη διπλωματική, τς, θέλω να με καταλαβαίνει κάποιος. Γιατί εμένα το πανεπιστήμιο, καλώς ή κακώς, είναι (.) τεράστιο κομμάτι της ζωής μου. [Δηλαδή, (.) με περιορίζει] το ότι δεν μπορώ να εργάζομαι πολλές ώρες στο να μη μπορώ να μείνω μόνη μου. Άμαα δηλαδή δεν [είχα] το πανεπιστήμιο, θα 'χα πιάσει μια*

δουλειά τώρα και θα 'μενα μόνη μου, [δε θα 'μουν ακόμα με τη μάνα μου]. Τς, ευτυχώς ή δυστυχώς.

Όπως επισημαίνει και η ίδια, παράλληλα με τις σπουδές της, παρατηρείται και μια μεγάλη επένδυση του κόπου και του χρόνου της στον εργασιακό τομέα με κόστος στο πανεπιστημιακό επίπεδο και στην ενασχόληση με το εκπαιδευτικό της αντικείμενο, που ξεκινάει με την ολοκλήρωση του λυκείου –όντας ακόμη ανήλικη– και συνεχίζεται στο παρόν σε μια προσπάθεια ολοένα και πιο κοινής μαζί τους κατεύθυνσης. Όμως, αν και η επιθυμία εξασφάλισης της οικονομικής και, άρα προσωπικής της ανεξαρτησίας προκρίνεται ως εξίσου σημαντική, ποτέ δεν υπερέχει της πίστης της στην κουλτούρα. Παρ' ότι ανά διαστήματα δεν την εξασκεί με την ίδια ευλάβεια.

Ζ: *Το μόνο που θα 'θελα απ' τους γονείς μου είναι να 'ναι λίγο πιο, τς, (.) σταθεροί ρε παιδί μου, να 'χουνε μια πιοο [εε] σκληρή χειραγώγηση [πάνω μου], γιατί από πολύ μικρή μ' έχουν αφήσει λίγο λάσκα. _Και θέλω να σου πω ρε παιδί μου ότι, η μάνα μου, θα μπορούσε να μου πει τότε…, γιατί δεν τα χρειαζό…, τα λεφτά εγώ, ότι έπαιρνα, δεν έχω δώσει ποτέ στη μάνα μου να τη βοηθήσω ρε παιδί μου, άμα μόνη μου μου καπνίσει να της (δώσω δηλαδή). Ποοτέ δεν έχει γυρίσει να μου πει: «Δώσε μου για το νοίκι!», ποτέ. Και τα ΧΑΛΑΓΑΑ για μαλακίες. Ας γύρναγε να μου πει ότι: ((κατηγορηματικά)) «Δε θα πας δουλειά ρε παιδί μου ((παράλληλα, τοποθετεί αισθητά το χέρι της ή κάποιο αντικείμενο στο τραπέζι))! Δε γίνεται να πηγαί…». Επήγαινα εννιά το πρωί κι έφευγα εννιά το βράδυ. [Τς], δεν είχε νόημα! Και τη σχολή μου την παραμέλησα κάπως, και ΔΕ ΜΟΥ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΟΥΣΑΝ κι εκείνα τα χρήματα εκείνη την περίοδο. Και πήγα κι έβγαλα φλέβα στο πόδι ρε παιδί μου. (Δε, α…). Θα προτιμούσα να μου πει η μάνα μου ότι: ((κατηγορηματικά)) «Δεν ξαναπάς δουλειά!».*

Συγκεκριμένα, ενώ τα πρώτα δύο ακαδημαϊκά χρόνια η εργασία της είναι εποχική και έντονη μαζί. Τα επόμενα δύο απλώνεται στη διάρκεια του κάθε έτους και καταλαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερο μέρος της καθημερινής της πραγματικότητας.

Και παρόλο που το πρώτο μισό εστιάζει στην εξυπηρέτηση πελατών (κυρίως τουριστών) λιανικού εμπορίου και εστίασης με κόστος στις πανεπιστημιακές της σπουδές, τα έσοδα που αποφέρει επενδύονται και στη λογική μιας ευρύτερης καλλιέργειας εκπαιδευτικών γνώσεων και δεξιοτήτων (π.χ. ιδιωτικές σπουδές στη φωτογραφία).

Επιπρόσθετα, το δεύτερο μισό αξιοποιεί δυνατότητες που τις δίνονται στο πλαίσιο των πανεπιστημιακών της σπουδών (π.χ. μέσω του Erasmus και της Πρακτικής Άσκησης), των ιδιωτικών της σπουδών στη φωτογραφία και χάρις στη γνώση ξένων γλωσσών (Αγγλικών και Γερμανικών) και ασχολείται, αν και περιστασιακά, με περισσότερο σχετικά και πιο

ενδιαφέροντα για την ίδια αντικείμενα (π.χ. φωτογράφος, ιδιαίτερα σε παιδιά δημοτικού, μεταφράστρια).

Επίσης, αξιοσημείωτο είναι ότι η σταδιοδρομία της χαρακτηρίζεται από την απουσία ενός σταθερού χώρου διαμονής εξαιτίας των πολλών και συχνών μετακομίσεων που κάνουν και προκαλούν, εκτός από σωματική και ηθική κόπωση, απότομες εναλλαγές της βιοτικής τους κατάστασης. Εναλλαγές, που σε ορισμένες περιπτώσεις τη φέρνουν αντιμέτωπη με επίπονες για την ίδια συνθήκες διαβίωσης και καταστάσεις. Εφόσον, το ποιοτικό και άνετο δεν δύνανται να υποστηριχθούν οικονομικά σε βάθος χρόνου. Και, όταν δεν γίνεται να συνδυαστούν πρακτικά και να συμπέσουν χρονικά, θυσιάζονται στην ανάγκη της λογικής και στη λογική της ανάγκης του πιο οικονομικού.

Εξαιτίας των τέτοιου είδους συνθηκών, λοιπόν, αναγκάζεται να χάνει μεγάλο μέρος του προσωπικού της χώρου και χρόνου, της προσωπικής της ηρεμίας. Αφού, εκτός των άλλων, έρχεται σε συχνότερη επαφή με καταστάσεις που δεν μπορεί να αποφύγει. Όπως αυτή του αλκοολισμού του πατέρα της. Όμως, η πίστη της στην κουλτούρα (πολιτισμική, εκπαιδευτική) προέχει και πάλι των όποιων δυσκολιών υποτιμούν το επίπεδο διαβίωσής τους. Γι' αυτό και διαρκώς προσπαθεί να βρίσκει πρακτικούς τρόπους (χώρους δράσης) για να υπερκερνά τα εμπόδια που στέκονται στον δρόμο της και να επικυρώνει διαμέσω της εξάσκησής τους την πιστή σ' αυτή.

> ***Ζ:*** *Και ήμασταν εμείς τώρα, μια τετραμελής οικογένεια, έχουμε μείνει και σε υπόγειο, έτσι; Δηλαδή εγώ μέχρι δευτέρα, τρίτη γυμνασίου είχαμε μείνει σε (.) σαράντα τετραγωνικά σπίτι, υπόγειο, με τους γονείς μου, γιατί ήθελε η μάνα μου να κάνει μια αποταμίευση. Μιλάμεε τραγικές καταστάσεις. Να 'χουμε τώρα…, κατσαρίδες έβλεπα,να προσπαθώ να διαβάσω, γιατίι τώρα, πριν μπεις στο λύκειο, έχεις ένα άλφα διάβασμα, έδινα και Proficiency εκείνη την περίοδο. [Θέλω να σου πω]– Και πήγαινα και διάβαζα στην ταράτσα με κρύο, έτσι; _Εεε αυτό κυρίως ρε παιδί μου, αλλά (.) σου λέω έχουμε ζήσει άσχημες συνθήκες, [κακά τα ψέματα]. Επίσης, υπάρχουνεε πε-ρι-όδοι που ο πατέρας μου ήτανε άνεργος δύο [και τρία] χρόνια, που το…/ ((επαναδιατυπώνει)) που είχεε, δυστυχώς, αρχίσει τον αλκοολισμό, γιατίι τον είχε πάρει από κάτω. Οπότε ερχότανε σπίτι 'κι ακούγαμε' (.) πολλά, ειδικά σ' ένα σπίτι σαράντα τετραγωνικών. Δηλαδή, τς,(.) μπορεί (ναι μεν) μερικές φορές να ήτανε πολύ ήσυχος, αλλά (.) και μόνο που τον έβλεπες να 'ναι μεθυσμένος ρε παιδί μου, ((με στεναχώρια, λύπη)) εμένα χάλαγε η ψυχολογία μου, δε σου λέω…, α αυτά έχουνε έναν άλφα αντίκτυπο. Και ξαφνικ'ά'…, 'είχαμε πολλούς καβγάδες μερικές φορές', οπότε (.) άρχιζες να θωρακίζεις κάπως τον εαυτό [σου] και να λες ότι:*

«Okay, <u>δε θέλω εγώ να γίνω έτσι</u>!», εε ήθελες να βοηθήσεις και τους δικούς σου…_, δεν ξέρω ρε παιδί μου, σίγουρα με 'καναν…/ ((επαναδιατυπώνει)) με δυναμώσανε [τέτοιες καταστάσεις]. Εεε αυτό, τι άλλο; Δεν μπορώω, δεν ξέρω τι άλλο θες να σου πω.

Επιπλέον, εκτός από την υποτίμηση του επιπέδου διαβίωσής τους, έρχεται αντιμέτωπη και με συμπεριφορές απαξίωσης - υποτίμησης της εθνικο-πολιτισμικής τους καταγωγής και κουλτούρας από εκμισθωτές. Και κατά τη διάρκεια της αναζήτησης χώρου διαμονής προς ενοικίαση, και κατά τη διάρκεια της ενοικίασης τέτοιου χώρου.

Ζ: *Τώ-ρα, τοο _περσινό καλοκαίρι ψάχναμε σπίτι. Τώρα μετακομίσαμε δηλαδή. _Πολλές φορές παίρναμε τηλέφωνο καιι, _άμα μου λ…/ ((επαναδιατυπώνει)) άμα του λέγαμε ότι ήμασταν _αλβανικής καταγωγής, μας το κλείνανε ή: «Θέλουμε Έλληνες.». _Επίσης, ο σπιτονοικοκύρης μου τώρα, δε…, παίρνει πολύ σπάνια τη μητέρα μου να της μιλήσει, θα πάρει πάντα εμένα να συνεννοηθεί, [ενώ η μητέρα μου τα μιλάει μια χαρά] τα Ελληνικά.*

Όπως και από διαχειριστές.

Ζ: *_[Ήτανε να πληρωθούν] τα κοινόχρηστα, καιι* (η διαχειρίστρια) *δεν είχε βάλει τα παραστατικά ((ενν. τον λογαριασμό)) [κάτω] ((ενν. στον κάτω όροφο/ στην είσοδο της πολυκατοικίας)). Στα κοινόχρηστα πρέπει να βάζεις τον πίνακα του [κάθε μήνα]. _(.) Και της το 'πε η μάνα μου κάποια, σε κάποια φάση, και της είπε: «Δεν ήρθες εσύ» της λέει «από πάνω ((ενν. από την Αλβανία)) να (με) μάθεις.». Και «Ειλικρινά…» της λέω, είχε έρθει στο σπίτι μου, και της λέω: «<u>Ειλικρινά</u>, δε θα…». Ήταν ένα ντερέκι δύο μέτρα, [η μάνα] μου ένα πενήντα. ((χαμογελώντας)) Είναι πολύ [κοντή] γυναίκα. Και της λέω: «<u>Δε θα 'ρχεσαι στο σπίτι μου</u>, <u>πάνω από τη μητέρα μου</u>, <u>να της ορμάς κατ' αυτόν τον τρόπο</u>. <u>Να 'χεις (θέσης) του χώρου που βρίσκεσαι</u>. <u>Ένα, το κρατούμενο</u>. Δεύτερο,» ρε φίλε, «<u>δεν μπορείς να μιλάς έτσι σε κανέναν άνθρωπο</u>, <u>είτε είναι από 'δω» ρε «(ή οτιδήποτε)</u>!». «<u>Δεν το είπα ρατσιστικά</u>» μου λέει «ή οτιδήποτε.». «<u>Δε με νοιάζει πώς το είπες</u>. <u>Ένα, το κρατούμενο</u>. <u>Θέλω να μου βάλεις τον πίνακα κάτω</u>, θα…, <u>εγώ θα πληρώσω</u>. <u>Είτε θα πληρώσω αυτά που μου αναλογούνε</u>, <u>ΚΙ ΑΜΑ ΑΡΚΟΥΝΕ ΘΑ ΦΕΡΩ ΚΑΙ ΕΞΩ…</u>, <u>εξωτερικό διαχειριστή</u>!». [Εκεί την πείραξε αυτήν]. Και το συνέχισε πολύ άσχημα.*

Οι συμπεριφορές αυτές ασκούνται εντονότερα στους γονείς της. Στους οποίους επιβάλλονται ακόμα και με βίαιο και απόλυτο τρόπο. Ιδίως όταν προβαίνουν σε διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Με αποτέλεσμα να αποκτούν ακόμη και διαστάσεις λεκτικού και σωματικού εκφοβισμού.

Κάποιες φορές, αντίστοιχες συμπεριφορές γίνεται προσπάθεια από τους ίδιους τους γονείς να προληφθούν και να αποφευχθούν μέσα από τη διαμεσολάβηση της Ζ.

Ζ: *Ή επίσης, ρε παιδί μου, νιώθω άσχημα γιατί οι γονείς μου, όταν πηγαίναν να δουν ένα σπίτι μου λέγανε: «Έλα μαζί μας, (.) γιατί [άμα] δουν εσένα (.) θα μας (.) μεταχειριστούν αλλιώς. Θα τους [πεις] ότι είσαι σε μια σχολή [και θα τους μιλήσεις τέλεια].».*

Όμως, η κοινωνική στρατηγική της επιλογής ενός φαινομενικά υποτιμημένου ως προς τους ίδιους τρόπου επίλυσης των συμπεριφορών αυτών υποτίμησης την κάνει να βιώνει ακόμη περισσότερο τις συνέπειες αυτής της (ηθικής) (εκ-)πτώσης. Τόσο λόγω της θέσης της στη σχέση συγγένειας όσο και λόγω της ίδιας της κοινωνικής της θέσης. Παρόλο που οι γονείς της εφαρμόζουν μια αποδοτική, εκ του αποτελέσματος κρινόμενη, στρατηγική. Δηλαδή, παρόλο που όντως η διαμεσολάβησή της λειτουργεί κατευναστικά σε παρεμφερείς περιπτώσεις και παρόμοιες συμπεριφορές ελέγχονται έπειτα από αντίδραση και επέμβασή της.

Βέβαια, το γεγονός ότι μπορεί γενικά και αμύνεται απέναντι σε διάφορες μορφές υποτίμησης μέσω της γλωσσικής και εκπαιδευτικής της κουλτούρας, ενισχύει ακόμη περισσότερο την πίστη της σ' αυτή. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που, όντας αμυνόμενη, κερδίζει τον αγώνα με βασικό της όπλο τη γνώση της γλώσσας – κουλτούρας, η νίκη της επενδύεται, εκτός από το κύρος της ανάλογης διαφοράς, και με διαφορά κύρους (γλωσσικού – συμβολικού).

Ζ: *Αλλά θέλω να σου πω, τέτοιοι άνθρωποι, (.) ή τους…/ ((επαναδιατυπώνει)) στη μητέρα μου θα φερόντουσαν ακόμη χειρότερα, θα την κάνανε σκουπίδι. Εμένα, <u>όχι απλά δε με έκανε</u>, <u>αλλά με τον τρόπο μου…</u> Αυτό νομίζω, ότι η μόρφωση είναι δύναμη. Την έκανα την επομένη (.) να κατεβάσει τα μούτρα της και να 'ρθει να μου ζητήσει συγνώμη. Γιατί <u>οφείλει</u> να μου πει συγνώμη. Δεν…, δεν έχεις κανένα δικαίωμα, λόγω… από το που είμαι ή το τι έχω κάνει στη ζωή μου, να μου πεις…, ((παράλληλα, σηκώνει ελαφρώς το ποτήρι της από το τραπέζι)) άμα εσένα <u>δε [σ' έχω</u> ((παράλληλα, τοποθετεί αισθητά το ποτήρι της στο τραπέζι)) <u>βλάψει</u>, <u>δε σ' έχω προσβάλει</u> με τον…], με το τρόπο μου.*

Επιπλέον, σημαντικό είναι ότι παρατηρείται μια αντιστοιχία του τρόπου βίωσης της μεταναστευτικής κοινωνικο-οικονομικής τους εμπειρίας με αυτήν της Κοινωνικο-οικονομικής Κρίσης και των μεταξύ τους επιπτώσεων. Όμως, αν και δεν βιώνει κάποια ουσιαστική μεταβολή της βιοτικής τους κατάστασης, επηρεάζονται οι κοινωνικές της σχέσεις με τους Άλλους.

Ζ: *Α! Ειδικά στο γυμνάσιο που αρχί…, αα εκεί που άρχισε η Κρίση, ακούγαμε για τους μισθούς και, τς… (.) Ξέρεις, εμείς είχαμε μάθει (.) ήδη, από μικρά, να δδ…/*

((επαναδιατυπώνει)) να ζούμε μ' ένα μισθό των πεντακοσίων του πατέρα κι ένα μισόο ανάλογο της μητέρας. Τα περισσότερα παιδάκια εδώ είχανε μάθει να παίρνει η μητέρα ένα χίλια διακόσια κι άλλο ένα τόσο ο πατέρας. [Τς], οπότε εμάς, αυ…, δε μας έπληξε η Κρίση, δηλαδή αυτό. Δηλαδή δεν άλλαξε κάτι εμένα στη ζωή μου ουσιαστικά, όπως άλλαξε πολλών ανθρώπων. Που σε καμίια περίπτωση δεν το κατακρίνω. Εννοείται πώς αν οι άνθρωποι είχαν μάθει έτσι κι είχανε κι άλλα έξοδα… Αλλά σου λέω ότι (.) πλέον εμένα μου ακουγόντουσαν παράλογα [πολλά] που άκουγα, και μου ακούγονται κιόλας, κι έφτασα και σε σημείο να με εκνευρίζουν κι [ώρες] ώρες.

Συγκεκριμένα, επισημαίνεται η αδυναμία κατανόησης των όσων βιώνει ένας μετανάστης από τους γηγενείς. Παρόλο που τα βιώματα αυτά προκύπτουν μέσα από τη σχέση τους με τους τελευταίους. Και παρόλο που οι τελευταίοι προσλαμβάνουν ως αυτονόητα αναμενόμενη την υποχρέωση ή πιο ορθά την «οφειλή» των μεταναστών όχι μόνο στο να τους κατανοήσουν αλλά και στο να τους «συμπαρασταθούν» σε παρεμφερή βιώματα. Όπως αυτά της Κρίσης. Αν και στην προκειμένη δεν προκύπτουν ως αποτέλεσμα της σχέσης τους με τους μετανάστες.

Με συνέπεια όχι μόνο να υποτιμάται αλλά και να καλείται να αποδεχτεί την υποτίμηση που υφίστανται. Αφού της ζητείται ακόμη και να στηρίξει κάποια από τα άτομα εκείνα τα οποία, ενώ δέχονται ως αναμενόμενη την υποτίμηση που αυτή βιώνει, επιδιώκουν μέσα από τη βοήθειά της να αντισταθούν στη δική τους. Δηλαδή, όσους κατ' αυτόν τον τρόπο την υποτιμούν ακόμη περισσότερο. Και με το να υπερβαίνουν τα όρια της κατανόησής της ή πιο ορθά της ανοχής της στην ίδια της την κατανόηση, την οδηγούν στο να κρατήσει αποστάσεις ή/ και στο να απομακρυνθεί οριστικά.

Ζ: *Έχω μια φίλη πολύ στεν…/ ((επαναδιατυπώνει)) είμαστε ακόμη πολύ στενές φίλες, εννοείται. Η μητέρα της ρε παιδί μου είχε πάρει σύνταξη από πολύ νωρίς, έπαιρνε χίλιαα κάτι, ο πατέρας της ήταν επίσης καθηγητής, κάπου το ίδιο ποσό. Ε! Ξαφνικά μειώθηκαν, όπως μειώθηκαν [το εννιά] ((ενν. το 2009 –έτος επίσημης αφετηρίας της ελληνικής Οικονομικής Κρίσης)) οι μισθοί, και ήταν ο…/ ((επαναδιατυπώνει)) καθαρά 'μπαίνανε [στο σπίτι τους ένα χιλιάρικο, αντί για δύο χιλιάρικα], κάτι τέτοιο. Αλλά μιλάμε γι' ανθρώπους, που 'χανε το σπίτι τους, [χωρίς]νοίκιι, που είχαν τ' αυτοκίνητά τους, κι ούτω καθεξής, άλλα σπίτια από δω κι [από κει], και (.) μιλάμε για παράπονα, έτσιι; Δηλαδήη, είχα κουραστεί, πλέον, να μιλάω στο τηλέφωνο μ' αυτή τη φίλη μου. Δηλαδή πολύ κλάψα. Τς. Στην αρχή, okay, κατάλαβα ότι της ήρθε ίσως βουνόο, αλλά από την άλλη λέω: «Κάτσε ρε φίλε, δηλαδή, (.) τόσα χρόνια, όπως και να το κάνεις, παίρνετε τις συντάξεις των γιαγιάδων, που 'χουν πεθάνει πριν μια εικοσα-ετία.».*

Δηλαδή δε νομίζω ότι συμβαίνει σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα αυτό το πράμα. Εεε δηλαδήη, τς, δεν ξέρω, κουλά πράγματα, έτσι; «Παίρνετε τα πόσα νοίκια, ε;». Είχε άλλα τρία σπίτια. Δίνουν, κι έπαιρνε νοίκια. «Δηλαδή, ΠΟΣΑ ΕΞΟΔΑ να 'χεις (β)ρε φίλ(ε)/ (η);». Δηλαδήη, αυτά με εκνεύριζαν. _ Και, ή απομάκρυνες αυτούς τους ανθρώπους από κοντά σου, ή τους έδειχνες τη δικιά σου (.) ιστορία να τους κάνεις λίγο καλύτερους, ήη…

Επίσης, όταν η αναγνώριση της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής της ύπαρξης όχι μόνο δεν δύναται να αναγνωριστεί αλλά δύναται και να παραγνωριστεί εξαιτίας των σχέσεων της με τους άλλους (π.χ. συγγενείς, κοινωνικός περίγυρος) καθίσταται ικανός λόγος για να αποκρύψει ή/ και να διαφυλάξει προσωπικά ή/ και σημαντικά για την ίδια στοιχεία από αυτούς.

Ζ: *Τς, γι' αυτές τις μέρες που 'μαι εκεί* (ενν. στην Αλβανία) *περνάω καλά. Περεταίρω να πιάσω κουβέντα* (με τους συγγενείς) *ή οτιδήποτε για θέμα στόχων κι αυτά, όχι δεν το κάνεις. Δηλαδή εκεί απλά– _Γι' αυτούς εκεί, δυστυχώς, επειδή είχαν το κομμουνιστικό*[110] *καθεστώς, υπάρχει ακόμη το ότι, τελειώνεις το πανεπιστήμιό σου, άντε τελείωσε και το μεταπτυχιακό σου, είκοσι ένα, είκοσι τρία, είκοσι τέσσερα έχεις παντρευτεί. Δηλαδή ο γάμος (.) είναι πολύ στο μυαλό τους εκεί, πολύυ, [δηλαδή] (.) απίστευτο. _Επίσης, τ' ότι δεν έχω πάρει το πτυχίο, τους φαίνεταιιι…, _((με έκπληξη, απορία, σαν να την επιπλήττουν)) «Ακόμα πτυχίο παίρνεις;», (2) εκνευριστικό.*

Ακόμα και για να αποστασιοποιηθεί - διαχωρίσει τη θέση της.

Ζ: *Εε έχω το μότο γενικότερα, ότι (.) όσοι μπορούν κάνουν κι όσοι δεν μπορούν απλά γίνονται ρατσιστές. _[Νομίζω], ειδικά, εδώ πέρα, στην Ελλάδα υπάρχει πολύς ρατσισμός [με] τους Αλβανούς. Δεν ξέρω αν είναι δικαιολογημένος, (.) δεν έχω αιιστανθεί, δεν έχω πο-τέ ρατσιστικά αισθήματα ρε παιδί μου ούτε [γιαα] ανάπηρους, ούτε για gay, ούτε…, ούτε για οτιδήποτε, ποτέ μου. Οπότε δεν μπορώ να μπω σ' αυτή την ιδιοσυγκρασία αυτών των ανθρώπων. (.) Κι ((_)) ούτε θα το κάνω. Απλά τους απομακρύνω [απ' τη ζωή μου]. Νομίζω, ότι απλάα [βλάπτουν] την υγεία μου, τίποτα άλλο. Αλλά, δυστυχώς, το 'χουμε βιώσει στο πετσί μας. Κακά τα ψέματα. Είτε έμμεσα, είτε άμεσα… Από τους γονείς ειδικά, το 'χουμε βιώσει πάαρα πολύ. (2) [Αυτό].*

[110] Ο κομμουνισμός στην Αλβανία καθιερώνεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και διαρκεί έως και το 1991, όπου και επέρχεται η διάλυσή του ως επακόλουθο της γενικής κατάρρευσης των κομμουνιστικών καθεστώτων.

Δίχως αυτό να αποκλείει την (λόγω βιωμάτων και κοινωνικής σκοπιάς θέ-α-σης) κατανόηση της θέσης τους από μέρους της.

Γεγονός, που με άλλο τρόπο επαληθεύεται και στην περίπτωση των οικογενειακών και προσωπικών της σχέσεων με τους άλλους.

Όπου, όταν η δική της υποκειμενικά ενσωματωμένη κοινωνική ύπαρξη δεν δύναται να αναγνωριστεί σε επίπεδο πρακτικών και αντικειμενικών δομών μέσα από τον τρόπο ύπαρξης των γονιών της, εκφράζεται μια αίσθηση στεναχώριας προς αυτούς (και όχι απαραίτητα εξαιτίας τους). Ιδίως σε σχέση με τον πατέρα της. Του οποίου οι πρακτικές έρχονται πιο συχνά σε σύγκρουση με τις δικές της.

> ***Ζ:*** *((με δυσαρέσκεια)) ο πατέρας μου δε νοιάστηκε ποτέ να μάθει τη γλώσσα, ( ), δεν εε…, δεν εντάχθηκε ποτέ σε ελληνική κοινότητα ο πατέρας μου, [πάντα έκανε παρέα] μ' Αλβανούς. Με στεναχωρεί αυτό. _Θα προτιμούσα και μόνος του να 'χει μάθει [λίγο τη γλώσσα και να το θέλει], αλλά αυτός θέλει να γυρίσει. _Νιώθει ελεύθερος εκεί. Και τον καταλαβαίνω. [Μιλάει] τη γλώσσα του, έχει τους φίλους του.*

Αλλά, όταν μεγαλώνει, και η δική της ύπαρξη αναγνωρίζεται εν μέρει κοινωνικά σε αντικειμενικό - θεσμικό επίπεδο φαίνεται να αποκαθίστανται και οι σχέσεις της μαζί τους. Παρόλο που η αποκατάσταση των σχέσεων αυτών αποδίδεται από την ίδια μόνο στην ωριμότητα της ηλικίας των βιωμάτων της και στην οδύνη που βιώνει εξαιτίας συγκεκριμένων εξ αυτών, τα οποία την κάνουν να αναθεωρεί.

> ***Ζ:*** *Τώρα εργάζεται* (ο πατέρας μου). *Είχε πάει σ' ένα νησί κι εργαζότανε. ((παράλληλα, η φωνή της αρχίζει κάπως να τρέμει και το πρόσωπό της σαν να χλομιάζει, με στεναχώρια, θλίψη, συγκίνηση)) Δυστυχώς, πέρασε ένα εγκεφαλικό, με το που γύρισε απ' το νησί, εεε… _Ήταν άσχημο, πολύ άσχημο. Τώρα, ευτυχώς, είναι καλάα. Ελπίζω να συνεχίσει να 'ναι [καλά] ο άνθρωπος. Έχουν φτιάξει πολύ [οι σχέσεις μας]. Αυτόο, όσο μεγαλώνουμε κι εμείς, καταλαβαίνουμε, [καταλαβαίνουνε κι αυτοί, είναιι λίγο διαφορετικά].*

Αναγνώριση που επιδιώκεται και μέσα από την κοινωνική ύπαρξη του εκάστοτε συντρόφου της. Καθώς, τα κοινωνικο-πολιτισμικά του γνωρίσματα αναδεικνύονται ως πρωτεύουσας σημασίας για την ίδια.

> ***Ζ:*** *Δεν είναιι ποτέ η χώρα* (καταγωγής) *_Θέλω να 'χει δυναμισμό και να 'χει όνειρα. [Μ' αρέσουν] οι άνθρωποι με οράματα. Ειδικά το αγόρι μου, ή θα είναι στην ίδια κατάταξη με 'μενα, ή θα είναι λίγο πιο ψηλά. [Δηλαδή] να με τραβάει μαζί του προς τα πάνω. Άμα ο άλλος είναι ναα…,τς, ( ), άμα ο άλλος ρε παιδί μου είναι απλώς ντελίβερι ξέρω 'γω και δεν έχει κανένα στόχο στη ζωή του,*

<u>αυτό</u>: «<u>Θέλω να παίρνω πέντε φράγκ… ((-α))</u>/ ((επαναδιατυπώνει)) <u>χρήματα, πηγαίνω για καφέ και είμαι ευτυχισμένος</u>.», (.) <u>εεννοείται πώς το σέβομαι και μπράβο του</u>, <u>αφού είναι ευτυχισμένος</u>, (.) <u>αλλά εμένα αυτή δεν είναι [η δικιά μου ευτυχία]</u>. ((παράλληλα, χτυπάει μεταξύ τους τα χέρια της –4 φορές)) <u>Εγώ επιδιώκω</u> <u>κάτι άλλο</u>, <u>και</u> ((παράλληλα, χτυπάει μεταξύ τους τα χέρια της –4 φορές)) <u>θέλω ο άλλος να 'ναι συνοιδοπόρος</u> ((ενν. συνοδοιπόρος)) <u>σ' αυτό</u>.

Επιπλέον, βιώνει μια έμμεση υποτίμηση της εθνικής – πολιτισμικής τους καταγωγής και κουλτούρας.

Η οποία, άλλοτε ασκείται σε βάρος των γονιών της και εκδηλώνεται παραδείγματος χάριν ως αποστροφή.

Ζ: *Όχι. Εμένα, ευτυχώς, δεν έχω. Δε θ…, δε θυμάμαι βασικά τέτοια περιστατικά, 'απλώς'. Θυμάμαι απ' τους γονείς μου ρε παιδί μου το ότι έχουν τραβήξει, ότι τράβηξαν τα πάνδεινα οι άνθρωποι, πολύ ρατσισμό. Δηλαδή, θυμάμαι και σεε λεωφορείο ήταν μια φορά η μάνα μου, (.) καιι η άλλη είχε βάλει την τσάντα της για να μην κάτσει η μαμά μου εκεί και αα ήτανε…, τς, κατάλαβες; Δηλα(δή), αυτό είναι κακία.*

Και άλλοτε βιώνεται σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Για παράδειγμα, στον χώρο του αθλητισμού, της ψυχαγωγίας/ διασκέδασης, της ενημέρωσης και των ευρύτερων κοινωνικών συναναστροφών.

Εφόσον, βιώνουν λεκτική βία (π.χ. ρατσιστικά σχόλια) σε βάρος της εθνικής – πολιτισμικής τους καταγωγής, που αποκτά και διαστάσεις σωματικής βίας - περιορισμού. Για παράδειγμα, κατόπιν των αναταραχών που επισυμβαίνουν με αφορμή τα αποτελέσματα του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ Αλβανίας – Ελλάδας του 2004.

Ζ: *Εε εντάξει, εμείς δεν έχουμε τρελές μνήμες. Βέβαια, θυμάμαι ότιι στα σύνορα μία περίοδο…, τς, νομίζω υπήρχεε…, όταν είχανε παίξει ποδόσφαιρο (.) Αλβανία - Ελλάδα, κι είχε χάσει η Ελλάδα; (Ντάξει)/ (Δεν ξ…), δε θυμάμαι αυτό, [τι είχε γίνει ακριβώς], αλλά υπήρχε μια ίντριγκα. Θυμάμαι, εμείς είχαμε πάει για καλοκαίρι στο χωριό καιι δε μας αφήνανε να περάσουμε τα σύνορα εκείνη την περίοδο, είχαμε μείνει <u>πολλές ώρες</u> ρε παιδί μου εγκλωβισμένοι εκεί. Επίισης, θυμάμαι πολλά ρατσιστικά [σχόλια]. Αυτό είναι έντονο στη μν[ήμη μου].*

Επίσης, βιώνει μια έμμεση βία σε βάρος της εθνικής – πολιτισμικής τους καταγωγής μέσω της αποτροπής των Ελβετών φίλων της να κυκλοφορήσουν με μια αλβανική σημαία για να τιμήσουν παίκτες αλβανικής καταγωγής της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου της Ελβετίας το 2018.

Ζ: *((χαμογελώντας)) Είχανε έρθει φίλοι μου από Ελβετία, τώρα, και πάμε στο* Airbnb, *τους είχα νοικιάσει εδώ πέρα* (στη γκαρσονιέρα μας), *και βλέπω στο τραπέζι, να, μια ελληνική σημαία και μια αλβανική. Και λέω: ((με έκπληξη, απορία)) «Ρε παιδιά, είναι κανένας από Αλβανία, καταγωγή, και δεν το 'ξερα;», [από τους Ελβετούς φίλους μου]. «Όχι,» μου λένε «όλοι, όλοι Ελβετοί είμαστε.», «Για ποιο λόγο η σημαία;», ((χαμογελώντας)) «Τους αγαπάμε» λέει «τους Αλβανούς, [γιατίι] έριξε τοο τέτοιο. Καιι θέλαμε ν' αγοράσουμε και μια μεγάλη σημαία να την βάλουμε στην πλάτη μας, έτσι για πλάκα, και μας είπε οο καταστηματάρχης, μην το κάνετε, θα σας πάρουνε μεεε ντομάτες.».*

Όπως και μέσω της έντονης λογοκρισίας που ασκείται στην Ελλάδα σε διάσημους αλβανικής προέλευσης σε περίπτωση που συμβολίσουν την αλβανική σημαία με τα χέρια τους.

Ζ: *Ή επίσης, αυτό που κάνουν τηη…, τον αετό, πολύ συχνά, με τα χέρια. Το 'χεις δει; Που λένε για Μεγάλη Αλβανία ή οτιδήποτε. _Δε νομίζω ότι είναι αυτό. Δηλαδή, (.) απλά έτυχε να μην έχουν σημαία στα χέρια τους εκείνη την ώρα και να κάνουνε τον 'αετό, όπως [τον κάνει] και ο κάθε Έλληνας'. Και γι' αυτό νομίζω ότι έχει γίνει πολύ κακός ντόρος. Και για τη Φ. {Ελληνίδα διεθνής τραγουδίστρια αλβανικής καταγωγής}*[111]*, _((με ψιλή φωνή, σαν να φωνάζει, δίχως ένταση)) Θέλω να σου πω ότι τι…, τιμάνε απλά το/ ((επαναδιατυπώνει)) τη χώρα τους. Για ποιο λόγο να μην το κάνεις; Κάτι που εδώ πέρα, το θεωρούν [παράλογο εδώ].*

Περιστατικά, που και δεν βιώνει σε ταξίδια της σε ευρωπαϊκές χώρες και επικυρώνονται ακόμη περισσότερο, για παράδειγμα, από το γεγονός ότι την ίδια (κοινωνική) στιγμή βλέπει να υπερηφανεύονται ότι είναι Έλληνας διεθνούς αναγνωσιμότητας καλαθοσφαιριστής αφρικανικής καταγωγής στο οποίο, όμως, πρόσφατα δίνουν ελληνική υπηκοότητα.

Ζ: *Π.χχ. _Δες τον Α. {Έλληνας διεθνής καλαθοσφαιριστής παγκοσμίου φήμης αφρικανικής καταγωγής}, ο οποίος είναι [Αφρικανός, δεν είναι Έλληνας]. Επ…, συγνώμη, επειδήη έχει όμως ο άνθρωπος, τώρα έχει κάνει, μπράβο του παιδιού, τόσαα θαύματα και τέτοια, τον λένε: «Ο Έλλη…, ο Έλληνας των εε, των*

[111] Αρχικό/-ά γράμμα/-ατα ονόματος ή/ και επωνύμου και περιγραφή μέσα σε άγκιστρα: χρησιμοποιείται ως τρόπος ψευδωνυμοποίησης για τα φυσικά δημόσια πρόσωπα (καλλιτέχνες, αθλητές κ.ά.). Αυτά εξαιρούνται από τη διαδικασία της πλήρους απόκρυψης των προσωπικών τους στοιχείων, καθώς χρησιμοποιούνται ως πρότυπα (δηλ. παραδείγματα) σχολιασμού και ανάλυσης επιμέρους κοινωνικών συμπεριφορών και όχι με σκοπό την αναγωγή της ολότητας των ατόμων αυτών σε επιμέρους και ενδεικτικά της κοινωνικής τους ταυτότητας στοιχεία.

[γηπέδων].». Δεν είναι φίλε, γιατί ο Έλληνας των γηπέδων πήρε κι αυτός πριν τρία χρόνια υπηκοότητα, τόσα χρόνια δεν του έδινες.

Συν τοις άλλοις, υποτίμηση βιώνεται και σε θρησκευτικό επίπεδο. Αφού, η σχέση της με τη θρησκεία λαμβάνει εξαρχής εθνικές – πολιτισμικές διαστάσεις.

Καθώς, πιστοί της είναι αυτοί που θέλουν ως άλλη μία άπιστη (μη πιστή) να την εντάξουν στους πιστούς της εξαιτίας της εθνικής της προέλευσης.

Ζ: *Η νονά της αδερφής μου έμενε δίπλα μας, ακριβώς δίπλα μας, ήμασταν μια πόρτα, (.) μαγειρεύαμε μαζί, τρώγαμε μαζί. Οπότε ντάξει, για την ίδια ήτανε και (.) ντροπή να το 'χει αβάφτιστο το παιδί, οπότε αναγκάστηκε και το _βάπτισε _να το βάλει στο δρόμο του Θεού. _ [Η νον…]/ ((επαναδιατυπώνει)) ηη ξαδέρφη της [νονάς της αδερφής μου βάφτισε εμένα]. Εε έτσι πήγαινε; Μεγάλη γυναίκα, ήταν ενενήντα πόσο. _είχε την καρδιά της, έμενε Ν. {συνοικία}, έμενε μακριά, χαθήκαμε. Δηλαδή, μετά απ' το μισό χρόνο που με [βάφτισε], ειλικρινά, χαθήκαμε. Ντάξει, δεν ξέρω τί έγινε [με τη γυναίκα], okay, νομίζω πώς όλοι χανόμαστε με τους νονούς μας.*

Και λειτουργοί της εκείνοι που δεν δέχονται να την συμπεριλάβουν στους πιστούς της εξαιτίας αυτής ακριβώς της προέλευσης.

Ζ: *Κι επίσης εγώ ήταν να βαφτιστώ εκείνη την περίοδο* (των αναταραχών του 2004). *_ και δε με βάφτισε ο παππάς, γιατί λέει: «Δεν ξέρω τι γίνεται μ(ε)…, και μπορεί να 'χουμε εμφύλιο,» λέει «και…». Δηλαδή, άνθρωπος της εκκλησίας τώρα, έβαλε τέτοιο διαχωρισμό. Ντάξει, δε…, εγώ… τς. Δεν ξέρω αν χρειάζεται να το πω [αυτό], δεν πιστεύω σε τίποτα (πλέον)/ (που είναι) [εε], δεν πατάω σε εκκλησίες, σιχαίνομαι τους παππάδες. Εεε, ((γελάει)), [ειλικρινά] τους σιχαίνομαι. Εεε αυτό, και βαφτίστηκα σε άλλη εκκλησία ξέρω 'γω. [Δηλαδή], μμ, μου 'κανε τρελή [εντύπωση τώρα]. Άκου, εκεί. Εεε [αυτό]. _Δε βαφτίστηκα [πολύ μικρό]. Και μετάνιωσα που με [βάφτισαν]. Πιστεύω ότι πρέπει να 'χει [την επιλογή το παιδί για να βαφτιστεί]. Τέλος πάντων, άλλο/ άλλη/ ((επαναδιατυπώνει)) άλλοο [θέμα].*

Βέβαια, η υποτίμηση που υφίστανται βρίσκει το αποκορύφωμά της στο πολιτειακό επίπεδο. Όπου, συγκεκριμένα, σ' αυτό παρατηρούνται τα εξής.

Μόλις ολοκληρώνεται η μετάβαση των παιδιών και της μητέρας καταβάλλεται μια μεγάλη προσπάθεια νομιμοποίησης στο ελληνικό κράτος. Μέσω της άμεσης εύρεσης εργασίας και από την τελευταία. Μια εργασίας, όμως, που θα της δίνει το δικαίωμα να ασφαλιστεί και,

επομένως, να υποβάλλει αίτηση χορήγησης άδειας διαμονής για λόγους εργασίας. Ώστε, μέσω της οικογενειακής επανένωσης, να αποκτήσουν δικαίωμα παραμονής και τα υπόλοιπα μέλη.

Μετά και τη ματαίωση –στην πρώτη δημοτικού– του σχεδίου επιστροφής –με την αποταμίευση κάποιων πρώτων χρημάτων– της οικογένειας στην Αλβανία, εντείνεται ολοένα και περισσότερο η προσπάθεια μιας μονιμότερης νομιμοποίησης και σταθεροποίησης στο ελληνικό κράτος. Με αποκορύφωμα την αίτηση για χορήγηση ελληνικής ιθαγένειας –στα τέλη του γυμνασίου– μόλις δημοσιεύεται η σχετική για τα παιδιά από τον Νόμο (2010) δυνατότητα. Με σκοπό, πέρα από υποχρεώσεις, να αποκτήσουν και (πρακτικά) δικαιώματα. Αφού στη δική τους περίπτωση και μόνο η ανάληψη διαφορετικών υποχρεώσεων συνιστά από μόνη της δικαίωμα.

> ***Ζ:*** *Δηλαδή, με το που βγήκε ο νόμος, [οι γονείς μου τρέξανε]. _Οι γονείς μου σ' αυτάα πάντα τρέχανε. _Πάντα, πάντα, πάντα, πάντα. _για την υπηκοότητα, θυμάμαι, είχαμε πάει από τις πέντε το πρωί κι είχαμε [πιάσει ουρά][112], ήτανε πάαρα πολύς ο κόσμος. _((χαμογελώντας)) Δεν ξέρω, δηλαδήη, _(.) νομίζω, άμα δεν είσαι μετανάστης, δεν έχεις…, δεν μπορείς να καταλάβεις τι έχει τραβήξει ένας άλλος [μετανάστης]. _Δηλαδή για, για ένα Ελληνόπαιδοο _φαίνονται (.) κουφά αυτά. Για 'μας δεν ήτανε, καθόλου.*

Παράλληλα, εντείνεται σε νομικό επίπεδο από το πολιτειακό κράτος και τους εκπροσώπους του μια προσπάθεια προσωρινότερης νομιμοποίησης και αποσταθεροποίησης ή, ακόμη πιο ορθά, μια προσπάθεια ολοένα και πιο νόμιμης απονομιμοποίησης και αποπολιτικοποίησης των μεταναστών αυτών που το ίδιο εξαρχής και προσωρινά νομιμοποιεί.

Συγκεκριμένα, με τη συμπλήρωση του 14ου έτους της ηλικίας της –όντας πια στο λύκειο– αναγκάζεται να ανανεώνει έναντι παραβόλου ετήσιες άδειες παραμονής. Αντί για διετείς που ανανέωνε τα προηγούμενα χρόνια. Παρόλο που συνεχίζει να είναι εξαρτώμενο μέλος. Επιπλέον, με τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας της –όντας πλέον στο πανεπιστήμιο, αν και κάνει αλλαγή σκοπού –λόγω σπουδών, εξακολουθεί να ανανεώνει έναντι παραβόλου ετήσιες άδειες παραμονής. Βέβαια, σε περίπτωση που με την ενηλικίωσή της δεν σπούδαζε σε δημόσιο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ή δεν εργαζόταν, δεν θα είχε δικαίωμα ανανέωσης άδειας παραμονής. Όπως και συνέβη στην αδερφή της. Η οποία, μετά από τόσα χρόνια νόμιμης διαμονής και ενώ είχε καταθέσει για ελληνική ιθαγένεια, ξαναέγινε για ένα διάστημα, με την έγκριση της πολιτείας αυτή τη φορά, παράτυπη. Με αποκορύφωμα την υπερψήφιση το 2013 –προς τα τέλη του λυκείου– της «αντισυνταγματικότητας» του Νόμου αυτού περί ιθαγένειας. Γεγονός, που ακινητοποιεί και επιβραδύνει κι άλλο τις διαδικασίες της

[112] Ενν. έξω από το Αλβανικό Προξενείο, όπου έπρεπε αρχικά να θεωρήσουν τα απαραίτητα πιστοποιητικά γέννησης - οικογενειακής κατάστασης.

απόδοσής της. Με συνέπεια να συνεχίζουν να επιφορτίζονται με το βάρος των υποχρεώσεών τους ως μετανάστες. Κατ' επέκταση, να μην αποκτούν (πρακτικά και ουσιαστικά) δικαιώματα, που συνοδεύονται από άλλου τύπου υποχρεώσεις.

Ως εκ τούτου η κτήση της να πραγματοποιείται το 2015. Όταν πια ολοκληρώνει και το δεύτερο έτος των πανεπιστημιακών της σπουδών. Δηλαδή έχοντας συμπληρώσει πάνω από τα διπλάσια, βάσει εξάχρονης εκπαίδευσης, και σχεδόν τα διπλάσια, βάσει εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης, χρόνια στο εκπαιδευτικό σύστημα. Με άλλα λόγια, έχοντας ήδη υπερκαλύψει όχι μόνο τα όσα προβλέπονται από τον νόμο κατάθεσης αλλά και έχοντας αποδείξει στην περίπτωσή της την αντισυνταγματικότητα του ίδιου του κριτήριου που χρησιμοποιήθηκε για την κατάδειξη της αντισυνταγματικότητάς του.

> ***Ζ:*** *Δηλαδή το πήραα πρόσφατα. _Δεύτερο [έτος] _(.) πανεπιστήμιου, σκέψου. Πράγμα που με εκνεύριζε. _Αλλά ήταν απίστευτο, το τι να σπουδάζεις εδώ, το να 'σαι εδώ από οχτώ μηνών, το ναα τέτοιο, και να μην έχεις υπηκοότητα. Δηλαδή ήτανεε…*

Όσον αφορά, τώρα, το επίπεδο της άσκησης και της υλοποίησης των νόμων αυτών και ευρύτερα της μεταναστευτικής πολιτικής από δημόσιες υπηρεσίες, λειτουργούς, γραφειοκρατικούς μηχανισμούς, όργανα προστασίας του πολίτη, κομματικούς εκπροσώπους κ.ά. φαίνεται ότι μαζί με τη νομική εκλείπει και η κοινωνική αναγνώριση της ιδιότητας του πολίτη. Με αποτέλεσμα την πλήρη παραγνώρισή της.

Γενικά, στο σύνολό τους (μετανάστες, πρόσφυγες, μέλη οικογένειας) αντιμετωπίζονται ως μη πολίτες και, άρα, ως κατώτεροι αυτών. Ανεξαρτήτως κοινωνικο-πολιτισμικής καταγωγής, συνολικού χρόνου νόμιμης και μόνιμης παραμονής, εκπαιδευτικού – γλωσσικού επιπέδου κ.ά.. Τόσο ως προς τον χρόνο και τις συνθήκες αναμονής όσο και ως προς τον τρόπο εξυπηρέτησης.

Αφού, συνήθως, περιμένουν πολλές ώρες, όλοι μαζί, όρθιοι, χωρίς καθίσματα, σε μεγάλες ουρές, έξω, στο πόδι κ.ο.κ. μέχρι να έρθει η σειρά τους. Δηλαδή, σαν να τους έχουν (επι-)βάλει κάποια τιμωρία.

> ***Ζ:*** *Εε όχι, αλλά θυμάμαι όταν πηγαίναμε στοο/ στ…/ ((επαναδιατυπώνει)) στο Τμήμα Αλλοδαπών π.χ.,'ήμασταν εμείς', εε άλλοι χίλιοι Πακιστανοί 'ξέρω 'γω', ναι, εμείς άλλοι χίλιοι Πακιστανοί, εε άλλοι χίλιοιι, άλλοι αλλοδαποί… Όχι, δεν είμαι καθόλου ρατσιστή…/ ((επαναδιατυπώνει)) ρατσίστρια, προς Θεού, είμαι… τς. ((με δυσαρέσκεια)) Αλλά θέλω να σου πω ότι έβλεπες ανθρώπους, που έχουνε μισό χρόνο στην Ελλάδα, που δε μιλάνε, ((χαμογελώντας, γελώντας, αυτοσαρκαζόμενη)) κι έβλεπες εσένα που 'σαι γέννημα θρέμμα ξέρω 'γω, είσαι απόο, από οχτώ μηνών ξέρω 'γω, έχεις τελειώσει, [έχεις μπει και πανεπιστήμιο],*

((εκνευρισμένη)) ΚΑΙ ΣΑΣ ΕΧΟΥΝ ΟΛΟΥΣ… ((εκνευρισμένη)) Ούτε παγκάκια δεν είχαμε εκεί πέρα, έτσι; ((εκνευρισμένη)) ΠΑΡΑΠΕΤΑΜΕΝΟΥΣ, ΕΤΣΙ; ((εκνευρισμένη)) Σας είχανε βάλει όλους έτσι, στην ίδιαα/ στον ίδιοο/ ((επαναδιατυπώνει)) στο ίδιο τσουβάλι, κι είμαι σε φάση: ((εκνευρισμένη)) «Όχι, ρε φίλε! Δηλαδή μη με βάζεις στην ίδια κατηγορία μ' αυτόν τον άνθρωπο, γιατί δεν είμαστε στην ίδια κατηγορία. Ό άνθρωπος, άμα τον πιάσεις να μιλήσει,» «δεν ξέρει να μιλήσει.». Που κατ' εμέ για να πάρεις και την 'υπηκοότητα', όχι ότι πρέπει να ξέρεις Ιστορία, αλλά πρέπει να σου κάνουν έναν άλφα έλεγχο: άμα ξέρεις κάποια γλώσσα, πώς έχεις…, πόσο έχεις δουλέψει, πόσο έχεις κάνει ή οτιδήποτε. ((εκνευρισμένη)) ΔΕΝ ΕΙΜΑΣΤΕ όλοι ίδιοι ρε παιδί μου να πάρουμε, δενν αναλογεί σε όλους! Τς, ντάξει… Δεν ξέρω αν το καταλαβαίνεις αυτό που λέω; ((εκνευρισμένη, με δυσαρέσκεια)) Ε κι απλά μας είχανεε όλους έτσι, παραπεταμένους εκεί πέρα, εε χωρίς παγκάκι, χωρίς τίποτα, όλους στην ίδια κλίμακα. ((εκνευρισμένη)) Αυτό μ' εκνεύριζε. ((εκνευρισμένη, στεναχωρημένη)) Μ' εκνεύριζε το να με θεωρούν στην ίδια κλίμακα μ' αυτούς τους ανθρώπους. Όχι ότι, όχι ότι αξίζω σ' άλλα πράμματα, αλλά σσ στο [συγκεκριμένους] κομμάτι (.) νομίζω ότι ήμουνα μια κλίμακα αν…/ ((επαναδιατυπώνει)) [ανώτερη]. (.) Λόγω βιωμάτων και χρόνων που είμαι εδώ. Αυτό.

Και, όταν επιτέλους φτάνει η σειρά τους, τους εξυπηρετούν σαν να είναι περαστικοί, με προχειρότητα και χωρίς υπευθυνότητα. Σαν να τους κάνουν κάποια χάρη και, συνεπώς, σαν να οφείλουν κάποιο χρέος σε αυτή τη χάρη. Η, αλλιώς, σαν να τους φιλοξενούν στην ίδια τους την οικεία, και σαν να οφείλουν φόρους τιμής στην «αφιλοκερδή» τους φιλοξενία.

Με αποτέλεσμα τυχόν αντιδράσεις να εκλαμβάνονται ως παράπονα και όχι ως παρατηρήσεις. Και, ως εκ τούτου, να αποδίδονται στην αχαριστία τους και όχι σε μια μορφή εναντίωσης στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των και δικών τους δικαιωμάτων. Τα οποία, καταπατώνται και, άρα, οι ίδιοι υποτιμώνται όχι μόνο λόγω της απαξίωσης που υφίστανται ως άτομα. Αλλά, κυρίως, ως άτομα που λογίζεται ότι «έχουν και το θράσος» να διεκδικούν αυτού του είδους τα δικαιώματα (του είδους τους).

Καταπάτηση, που σε ορισμένες περιπτώσεις παραμένει αφανής.

Ζ: *Απλά ξέρεις τι, π.χ. όταν έδινα το [Proficiency], _ήμουν η μόνη νομίζω, όλες δίνανε ταυτότητα κι ήμουν η μόνη που έδινα το διαβατήριό μου τότε. _(.) Εκείι, δεν ξέρω, μου 'χε κακοφανεί για έναν λόγο. Τώρα που…, σήμερα το σκέφτομαι και λέω: «Τί να σου κακοφανεί; Δεν καταλαβαίνω τον λόγο να σου κακοφανείι.», αλλά (.) τότε μου κακοφάανηκε, δεν ξέρω, θα 'θελα κι εγώ να κρατάω ταυτότητα ρε πούστη, και λέω: «Γιατί;». Τς, γιατί σου φαινόταν ο εαυτός σου λες κι είχες δύο χρόνια στην Ελλάδα, ενώ είχες όλη σου τη ζωή και… Αυτό.*

Δηλαδή δε γίνεται να μιλάς άπταιστα μια γλώσσα, να ξέρεις την ιστορία της, να 'χεις μεγαλώσει με την ιστορία της, (.) και να θεωρείσαι πάλι ξένη. Γιατί, όπως και να το κάνουμε, δενν…, ούτε τον εαυτό μου δεν τον θεωρώ Αλβανάκι, τον θεωρώ Έλληνα, όπως και να το κάνω. Αυτό.

Και σε άλλες γίνεται εμφανής ακόμη και διαμέσω της άσκησης λεκτικής ή/ και (λεκτικά) σωματικής βίας (π.χ. εργαζόμενη Διεύθυνσης Ιθαγένειας, αστυνομικός, Χρυσή Αυγή).

Ζ: *Δεν έχωω…, (δυστυχώ)…, δεν έχω υποστεί καθόλου τίποτα. Απλά, μόνο όταν πήγα να πάρω την υπηκοότητα, θυμάμαι μια τύπισσαα, που δεν είχε βγει ακόμα ((+η υπηκοότητα)) και πήγα να ρωτήσω πότε βγαίνει, και μου λέει: «Δεν έχει βγει ακόμα.» μου κάνει, εε και της λέωω: «Έλεος,» της λέω «ρε παιδί μου πιαα. Έχει περάσει τόσο καιρός. Τι;». Ή ήταν ένας άνθρωπος στο γραφείο; «Δηλαδή» λέω «δε, δεν τα τρέχετε λίγο;» της κάνω, «Μου 'χατε πει να 'ρθω τον επόμενο μήνα, κι έχουνε περάσει δυο μήνες.» της λέω, και μου λέει: ((παράλληλα, προσαρμόζει τη φωνή της σε αυτήν της γυναίκας, επιδεικτικά, με αναίδεια)) «Άμα δε σ' αρέσει, να πας στη χώρα σου!». (.) Εκεί, ειλικρινά, απλά ακούμπησα τα χέρια πάνω στο τραπέζι, την κοίταξα μες στα μάτια, της κάνω: «Άμα είναι να γυρίσω εγώ πίσω,» της λέω «θα σε πάρω μαζί μου κυρία μου.», Ειλικρινά…, και το, το βούλωσε. Δηλαδή μιλάμε τώρα σε μια υπηρεσία, πληρώνεσαι από το Δημόσιο, εε (.) δηλαδή μεγάλη γυναίκα, μιλάς σ' ένα κορίτσι δεκαεννιά ετών κατά τέτοιο τρόπο, μπροστά σε τόσο κόσμο, στο (.) χώρο εργασίας σου; Δε, δεν επιτρέπεται. Κι εγώ δουλεύω πώληση, μ' εκνευρίζει μια τύπισσα. Τι θα της πώ; ((εκνευρισμένη)) Τράβα, τράβα αγόρασε από άλλο κατάστημα; ((εκνευρισμένη)) Δεν το κάνω. Όπου…, απ' τη στιγμή που δεν επιτρέπεται. Όταν είμαι στο σπίτι σου ή όταν είμαστε για καφέ, πες το. Στον χώρο υπηρεσίας σου δε θα μου, δε θα μου μιλήσεις έτσι. Ε και την έκανα ειλικρινάα να τη…/ ((επαναδιατυπώνει)) να μην ξαναμιλήσει. Δεν, δεν έχεις δικαίωμα να μου [μιλάς έτσι]. [Αυτό. ((εκνευρισμένη)) Αλλάα] αυτό το θυμάμαι έντονα, μ' έχει [εκνευρίσει πάρα πολύ].*

Η οποία, ακόμη και όταν παρουσιάζεται ως μια μορφή καταστολής στο όνομα της συμμόρφωσης με τον νόμο (π.χ. αστυνομικός), βλέπουμε ότι ασκείται με έναν τρόπο αναντίστοιχο του τρόπου διακύβευσης της τήρησής του. Πόσο μάλλον από συγκεκριμένα άτομα. Γεγονός, που επιβεβαιώνεται και μέσα από τον τρόπο (π.χ. με κλωτσιές) και τα σωματικά σημεία (π.χ. στο κεφάλι) άσκησής της. Τα οποία, λόγω της κοινωνικής σημασίας που

φέρουν, καταδεικνύουν και πάλι ότι ασκείται στα πλαίσια μιας βίαιης υποτίμησης των ατόμων αυτών.

> ***Ζ:*** *(.) Ναι, αλλά οι γονείς μου τράβηξαν πολλά. Δηλαδή ο πατέρας μου, άμα δεις το κεφάλι*[113] *του, έχει ένα μικρό σημάδι, από τα σύνορα, όταν πέρναγε (σ)τις αρχές τα σύνορα, τον κλώτσησε αστυνομικός, πολύ άσχημα. Τς, που νομίζω ρε παιδί μου, ότι και να 'ναι ο άλλος, απ' τη στιγμή που δεν έχει κάνει κάτι εγκληματ…/ ((επαναδιατυπώνει)) εγγκληματικό… Δηλαδή, είτε περνάει τα σύνορα, ή οτιδήποτε, ή στείλτονα πίσω, αλλά (.) δεν έχεις…, δεν έχεις ρε παιδί μου το δικαίωμα να του ασκείς βία. Κατάλαβες; [Δηλαδή], αυτό θέλω να σου πω, ότι αυτοί οι άνθ… ((-ρωποι)), επειδή οι γονείς μου ήταν αμόρφωτοι, επειδή τράβηξαν, ή οτιδήποτε, δεν είχανε εκείνη την περίοδο το δικαίωμα να πούνε τίποτα. Εγώ, μεγαλώνοντας, ξέρω ότι θα προασπιστώ (.) τέτοια δικαιώματα. [Κατάλαβες];*

Βέβαια, η ισχύς των πρακτικών αυτών φαίνεται να επικυρώνεται και επίσημα διαμέσω της σιωπηρής ανοχής τους και της ευρύτερης απουσίας κάποιας κρατικής – κοινωνικής πρόνοιας αναφορικά με τα προαναφερθέντα.

Πρακτικές, οι οποίες μέσω των «τελετουργιών αυτών εξομοίωσης της άσκησής τους», στοχεύουν να (εξ)ασκήσουν και να ενσωματώσουν μια κατώτερη κουλτούρα και την αίσθηση μιας κουλτούρας της κατωτερότητας, η οποία διακρίνεται πλήρως από αυτήν της ανωτερότητας. Μια κουλτούρα της προσωρινότητας, της παραίτησης και της ματαιότητας. Συνοδευόμενη από μια αίσθηση εφησυχασμού και ησυχασμού. Ώστε όχι μόνο να γίνει αλλά και να είναι αποδεκτή[114] από τα άτομα. Τα οποία, εξαναγκαζόμενα από την ίδια την ανάγκη που τις αναγκαιοποιεί, τις επιτελούν.

Με συνέπεια, επενδυμένες όπως είναι με τον μανδύα των σωμάτων, να έρχονται σε σύγκρουση με τις ήδη ενσωματωμένες πρακτικές. Αφού, «μιλώντας και οι μεν και οι δε την ίδια γλώσσα, μπορούν και διαφωνούν». Η αναντιστοιχία υποδηλώνεται μέσα από τα παρεπόμενα αισθήματα (π.χ. μένει έκπληκτη, απορεί, δυσανασχετεί, εκνευρίζεται, νιώθει θλίψη, απογοητεύεται κ.ά.) της βίωσής της. Με αποτέλεσμα τα άτομα να βιώνουν μια απαξίωση και υποτίμηση της δικής τους κυρίαρχης κουλτούρας και, επομένως, της ίδιας της κοινωνικής τους υπόστασης.

---

[113] Τα εξωτερικά γνωρίσματα (π.χ. αναφορά σε χαρακτηριστικά στοιχεία των μερών του σώματος, στο ύψος κ.ά.) των φυσικών προσώπων της έρευνας έχουν αντικατασταθεί από άλλα περισσότερο γενικά ή έχουν αλλοιωθεί ελαφρώς έτσι ώστε να αποτρέπεται η αναγνώρισή τους, αλλά να διατηρείται η κοινωνιολογική τους σημασία.

[114] Η αλλιώς, ώστε να γίνει για να είναι αποδεκτή.

Αν και προ της ιθαγένειας έχει μιλιά, δεν έχει φωνή. Παρόλο που με την κτήση της της δίνεται η φωνή (εκλογικό δικαίωμα), κάνει οικονομία στη μιλιά της. Όχι απαραίτητα επειδή συνήθισε εξαναγκαζόμενη στο να μην την ασκεί. Αλλά επειδή ανέκαθεν προσπαθεί να μιλήσει και ακόμη υφίσταται στο σώμα τη βία της αναντιστοιχίας αυτού του εξαναγκασμού. Προσπάθεια, που αντιλαμβάνεται και ως μια μη αποδοτική επένδυση του κόπου και του χρόνου της. Και, άρα, ως σπατάλη ενέργειας. Γιατί, συν τοις άλλοις, συνειδητοποιεί αυτόματα για άλλη μια φορά ότι ο χώρος (π.χ. πολιτικός) στον οποίο θα ακουστεί η φωνή της δεν είναι και πάλι έτοιμος να ακούσει τη μιλιά της. Δεν μπορεί να ακουστεί καθαρά (δυνατά) από τη στιγμή που στο χώρο βρίσκονται ανέτοιμα ή λιγότερα έτοιμα (π.χ. περιορισμένες πολιτικές επιλογές) κοινωνικά προδιατεθειμένα στο να την ακούσουν σώματα. Ακόμα κι αν με δική της σπατάλη επενδύσει και βρει, εν τέλει, τα κατάλληλα λόγια για να μιλήσει σε μια γλώσσα την οποία η ίδια μπορεί και διακρίνει, εμπειρικά τουλάχιστον, ως αντικείμενο.

> ***Ζ:*** *Αναμφισβήτητα είναιι ουσιώδες* (το δικαίωμα της ψήφου)*, γιατίι μένεις σε μια χώρα ρε παιδί μου και οφείλεις κι εσύ ναα (.) συνδράμεις ξέρω 'γω στο πολιτικό σύστημα κι όλα αυτά. Αυτοί που κυβερνάνε, κυβερνάνε και σένα. Εεε απλώς, επειδή μιλάμε για την Ελλάδα, νομίζω ότι είναι ανούσιο το να πάω να ψηφίσω, γιατίι τα ίδια σκατά θα βγούνε, που ήτανε και θα είναι, οπότεε (.) μόνο γι' αυτό τον λόγο. Άμα ήταν σ' άλλη χώρα, ναι, θα 'λεγα: «Ουάου! Απέκτησα ένα σημαντικόο προπύργιο.» _Εε δεν έχουν γίνει και εκλογές βέβαια, οπότεε [ώσπου να γίνουν δεν πάω], κι άμα ((_)) πάω πάλι τοον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. θα ψηφίσω ((γέλια)). _Εεε, τς, δεν ξέρω, για μένα αυτή η χώρα…, την αγαπάω, [γιατί] έχω μεγαλώσει εδώ, [αλλά] (.) ξέρω ότι [δεν θα 'ναι] η χώρα που θα κάνω το μέλλον μου. Οπότεε το ότι είμαι φέτος, δεν πάει να πει ότι θα 'μαι αύριο, οπότε [δε] μ' απασχολούν καθόλου, ούτε τα πολιτικά δρώμενα, ούτεε…, τίποτα, τίποτα, μου περνάνε αδιάφορα.*

Με άλλα λόγια, για άλλη μια φορά στην ιστορία της συνειδητοποιεί ότι το δικαίωμα δεν συμβαδίζει με τη δυνατότητα αξιοποίησης της δυνατότητας άσκησής του. Όχι επειδή στο εξής της απαγορεύεται να το (εξ-)ασκήσει αλλά επειδή τα νοήματά της δεν εκπροσωπούνται η εκπροσωπούνται μονομερώς από αυτά της άσκησής του. Και, επομένως, αποκλείεται εκ των προτέρων δια μέσω του ίδιου της του αποκλεισμού. Δηλαδή, χωρίς αυτή τη φορά να έχει επίσημα αποκλειστεί.

Πιο απλά, όπως δεν μπορείς να αξιοποιήσεις ένα έγγραφο σε έναν χώρο που δεν αναγνωρίζεται, έτσι δεν μπορείς να ασκήσεις ένα δικαίωμα χωρίς να έχεις εξασκηθεί στις πρακτικές της άσκησής του. Και, πολύ περισσότερο, στα κοινά νοήματα των πρακτικών αυτών. Δηλαδή, χωρίς να έχεις εξασκηθεί σ' αυτές συντροφιά με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Και,

ιδίως, με τα μέλη εκείνα που εξασκώντας τες στον χώρο και στον χρόνο τις αποδέχονται και αποδεχόμενοι (και αυτές και τα νοήματά τους) τις εξασκούν. Δίχως αυτό να συνεπάγεται πως δύνανται και πάλι να τις αξιοποιούν προς το κοινωνικό τους όφελος.

Αναστοχαζόμενη, λοιπόν, το παρόν του παρελθόντος και το παρελθόν του μέλλοντος στο παρόν, σχεδιάζει να αποφοιτήσει και να φύγει άμεσα από την Ελλάδα για να ζήσει στο εξωτερικό. Παρόλο που μια τέτοια απόφαση κάθε άλλο παρά ευχάριστη της είναι. Και παρόλο που θα χρειαστεί, παρά τους όποιους ενδοιασμούς της, να συμμετάσχει σε ετήσιο πρόγραμμα απασχόλησης και εκπαίδευσης του εξωτερικού με κίνητρο την εκμάθηση της τοπικής γλώσσας.

> ***Ζ:*** *[Είμαι λίγο demi να πάω], γιατί θα 'μαι με δύο παιδάκια*[115] *(.) βέβαια ,αλλάα σκέφτομαι ότι θα [μάθω] τη γλώσσα. Αυτόο, αυτό μεε καίει [πάρα] πολύ μάλλον. _Θέλω να μείνω στο εξωτερικό, δε θέλω να ξαναγυρίσω Ελλάδα. Οπότεε (.) θέλω να 'χω ένα πτυχίο, να [ξέρω] (.) ότι τη γλώσσα μου την ξέρω απίστευτα, και να χτυπάω πόρτες και να μπορώ [ναααα]…* (π.χ. να βρω δουλειά) *Αυτό.*

Καθώς, δεν αντέχει άλλο ούτε το γεγονός ότι καταπατώνται βασικά δικαιώματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων αλλά ούτε και το γεγονός ότι την «ενοχλεί» κάθε φορά που αυτά καταπατώνται. Από τη στιγμή που και η ίδια επηρεάζεται κοινωνικά. Άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα. Με συνέπεια να νιώθει ότι την «πνίγουν». Ότι επενδύει περίσσιο κόπο και χρόνο, μη δυνάμενη να τα λύσει. Και ότι «σηκώνει ένα περίσσιο βάρος, που την εμποδίζει κάθε φορά να κουνηθεί».

> ***Ζ:*** *Εε θέλω να φύγω απ' την Ελλάδα, όπως και [δήποτε], <u>δεν αντέχω άλλο αυτή τηη βλαχιά</u>, <u>που επικρατεί σ' αυτή τη χώρα</u>, <u>δυστυχώς</u>. Εεε δηλαδή, βλέπεις, <u>να</u>, ((παράλληλα, γυρίζει προς τα πίσω και δείχνει το αντίστοιχο σημείο του δρόμου, κάτω στο έδαφος)) <u>εδώ πέρα</u>, (τ)<u>ράμπες γι' αναπήρους ξέρω 'γω</u>, <u>και παρκάρουν αυτοκίνητα</u>. <u>Εμένα αυτά [μεε]…</u> ((παράλληλα, το βιώνει)) <u>Νιώθω</u>, <u>ότι χάνω το αέρα μου εδώ [πέρα]</u>, [<u>το σάλιο μου δηλαδή</u>]. ((με στεναχώρια, θλίψη, φαίνεται κάπως εξουθενωμένη και αδύναμη να μιλήσει με την ίδια δύναμική που μιλούσε προηγουμένως, σαν να κουβαλάει κάποιο βάρος, το οποίο, ενώ προσπάθησε και νωρίτερα να βγάλει προς τα έξω, παραμένει ακόμη εκεί και τη βαραίνει)) Αυτό, οπότεε (.) ναι, τονν επόμενο χρόνο θαα…, θέλω να 'χω κατασταλάξει, να 'χω…, [σίγουρα να 'μαι έξω]. [Αυτό].*

Με άλλα λόγια, σκοπεύει να μην επιτρέψει άλλο σε εκείνους που λογαριάζουν (μετράνε) τον κόπο και τον χρόνο της να μην την λογαριάζουν (υπολογίζουν). Δηλαδή, να τα μετράνε ως κάτι όχι μόνο εκ των προτέρων υποτιμημένο αλλά και εκ των υστέρων χαμένο.

[115] Αναφέρεται στο πρόγραμμα απασχόλησης – εκπαίδευσης.

Δηλαδή, ως κάτι εκ των πραγμάτων υποτιμημένο και χαμένο από και για τα πράγματα. Η, αλλιώς, «ως εκείνο το κάτι του κάτι άλλο, ως το κάτι του τίποτα».

Ενώ, είναι το τίποτα του «Τι έχεις; Τίποτα!». Που σημαίνει, «Τα πάντα!». Δηλαδή, είναι ένα ουσιαστικό τίποτα που επηρεάζεται από τα πράγματα της ουσίας και την ουσία του πραγμάτων. Από αυτά που έχουν αντικειμενοποιηθεί και εμφανίζονται αποκομμένα από την ουσία του χώρου και του χρόνου της δράσης των υποκειμένων. Εκείνων που τα έχουν αντικειμενοποιήσει με το να έχουν και οι ίδιοι αντικειμενοποιηθεί και υποστεί πρώτοι τις συνέπειες της διαδικασίας της αντικειμενοποίησης.

Στην ίδια λογική εκφράζεται και η επιθυμία συγκεκριμενοποίησης των επαγγελματικών της επιλογών της. Τόσο μέσω της συνέχισης των σπουδών της σε μεταπτυχιακό επίπεδο όσο και μέσω της παρακολούθησης ενός καλού προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών. Όπως και αυτή της μελλοντικής της ενασχόλησης με σχετικά με το αντικείμενο των σπουδών της επαγγέλματα. Ενδεχομένως, μέσω της εργασιακής της θέσης σε κάποια πολυεθνική εταιρία. Καθώς και η επιθυμία ο λόγος της να αποκτήσει δύναμη, ώστε να μπορέσει η φωνή της να ακουστεί σε πολύ κόσμο.

> ***Ζ:*** *Εεε θέλω ν' ασχοληθώ πολύ με φιλανθρωπικάα, με κοινωνιολογικάα, [με επικοινωνιακάα], τέτοια πράγματα κυρίως. Εεε και θέλω, τς, (.) μπορεί ν' ακούγεται πολύυυ ναρ[κισσιστικό ρε παιδί μου], δε θέλω [να κάνω κάτιι] καθημερινό, θέλω να κάνω κά(ποια) πράγματα ν' ακουστεί η φωνή μου. Κατάλαβες; [Δηλαδήη, τς], είτε μέσω από τα άρθρα μου, εί[τε μέσω απ' τη δουλειά μου] ή ότι[δήποτε], ν' ακουστεί σε πολύ κόσμο.*

Το βασικό κίνητρο της διαφυγής της, επομένως, είναι η επιθυμία της ανάγκης και η ανάγκη της επιθυμίας της για (πλήρη) αναγνώριση (στις δομές και στα σώματα) της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής της αξίας. Δηλ. του πολιτισμικού της/ τους κεφαλαίου. Το οποίο όχι μόνο αναγκαιοποιεί τη διαφυγή της αλλά και συνιστά την κινητήρια δύναμη της αντίστασης στην υποτίμηση που βιώνει.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

> ***Ζ:*** *Συνέχεια κυνηγάς τον ήλιο, δηλαδή (αν θες) να σου πω, αλλά (.) δεν ξεχνάς ούτε τις ρίζες σου, (.) αλλά μέρος των ριζών μου είναι και η Ελλάδα, όπως και να το κάνουμε, δεν έχω μεγαλώσει στην Αλβανία. _Και όταν [μεγαλώσω] αύριο και πάω στο εξωτερικό και μου πεις: «Αχ! Θέλω να γυρίσω στην πατρίδα μου.», το πρώτο πράγμα που θα σκεφτώ θα 'ναι η Ελλάδα. Δεν ξέρωω πώς γίνεται; Έτσι πάει.*

Παραγνωρίζοντας και η ίδια το γεγονός ότι η μόνη ρίζα των πραγμάτων είναι αυτή που τα αναγκαιοποιεί ή αλλιώς που τα καθιστά αναγκαία.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

5.1 Τα συμπεράσματα της αναγνώρισης

Η ανάλυση της περίπτωσης της Ζ. μας δίνει τη δυνατότητα να προβούμε σε επαναλαμβανόμενες, επαληθεύσιμες (π.χ. κοινωνικο-ιστορικά, θεσμικά) και διαχρονικές (στα πλαίσια της ίδιας περίπτωσης) παρατηρήσεις αναφορικά με το υπό μελέτη αντικείμενο της εν εξελίξει εμπειρικής κοινωνικής μας έρευνας. Αυτές, με τη σειρά τους, μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε κάποιους πρώτους λογικούς συλλογισμούς και να καταλήξουμε σε βασικά για την έρευνά μας συμπεράσματα.

Με τη μετάβαση της Ζ. και της οικογένειάς της από την Αλβανία στην Ελλάδα, λοιπόν, έρχεται αντιμέτωπη με μια γενική παραγνώριση της υποκειμενικά ενσωματωμένης κοινωνικής της αξίας. Αυτή ασκείται σε επίπεδο δομών (αντικειμενικών συνθηκών) και πρακτικών (νοημάτων - προοπτικών) σε στέγη, παιδεία, υγεία, εργασία, πολιτεία, θρησκεία κ.ά. και βιώνεται ως μια γενική υποτίμηση και απαξίωση της εθνικής κοινωνικο-πολιτισμικής τους καταγωγής και κουλτούρας σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο με κόστος στο ηθικο-προσωπικό και πρακτικό επίπεδο.

Η άσκηση της βίας (συμβολικής και μη) επιδεινώνεται με το πέρασμα των χρόνων. Και, λόγω των αναντιστοιχιών που βιώνει μεταξύ των υποκειμενικών της προδιαθέσεων και των αντικειμενικών της δυνατοτήτων, το αίσθημα της βίωσής της γίνεται εντονότερο. Αν και η επαναλαμβανόμενη υπό διαφορετικούς τρόπους - μορφές και σε βάθος χρόνου άσκησή της στον χώρο, στον χρόνο και στα πράγματα την καθιστούν ολοένα και λιγότερο αντιληπτή. Ή αλλιώς, παρόλο που η διαχρονικότητα της διαδικασίας της ενσωμάτωσής της στο και από το άτομο, κάνουν ακόμη και το ίδιο το κοινωνικό του σώμα να μην την αναγνωρίζει ως τέτοια. Δηλαδή, ως ανεξάρτητη από το σώμα στο οποίο ενσωματώνεται.

Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, αν και εκτονώνει κάπως την ένταση της μεταξύ τους σχέσης, δεν μπορεί να την αποκαταστήσει. Διότι, εκτός από τις αντικειμενικές δομές (πολιτειακές κ.ά.), εκλείπουν και οι πρακτικές μέσω των οποίων υποστηρίζονται. Καθώς, και τα νοήματα και τα σώματα με τα οποία αυτές επενδύονται και στα οποία μπορούν αντίστοιχα να επενδυθούν. Επίσης, λόγω της καθυστερημένης απόδοσής της, μειώνοντας απότομα την πρακτικά αισθητή (έστω και σε διαδικαστικό - πολιτειακό επίπεδο) διαφορά μεταξύ του πριν και του μετά την υπηκοότητα, καθιστά ακόμη πιο αισθητή τη διάκρισή της κοινωνικής τους απόκλισης. Άρα, ενισχύει και το αίσθημα της οδύνης που επί χρόνια βιώνεται από το άτομο.

Από τη στιγμή, επομένως, που οι αντικειμενικές δομές είναι παντελώς απούσες ή ανεπαρκώς παρούσες, μέσω της ίδιας τους της απουσίας ή της απουσίας των σχετικών πρακτικών εφαρμογών και των εφαρμοσμένων πρακτικών, δεν δύνανται να λειτουργήσουν ως σταθερές για τα άτομα αναφορές στον χώρο και στον χρόνο. Επομένως, δεν δύνανται να

καθορίσουν τις επενδύσεις τους. Άρα, εκπαιδευτικές επενδύσεις αυτού του μεγέθους (της Ζ.) δεν μπορούν να προκύψουν άμεσα από αυτές.

Συνεπώς, τέτοιου είδους επενδύσεις μπορούν να στηριχθούν και να υποστηριχθούν μόνο μέσω των ήδη ενσωματωμένων δομών. Δηλαδή των μόνων σταθερά ανθεκτικών και ανθεκτικά σταθερών στον χώρο και στον χρόνο. Πόσο μάλλον, όταν οι ενσωματωμένες δομές αντιστοιχούν σε ικανοποιητικό βαθμό στις αντικειμενικές δομές. Δηλαδή, όταν τα κοινωνικά σώματα μιας κοινωνικής πραγματικότητας «βρίσκουν χώρο και κουμπώνουν» με τα κοινωνικά αντικείμενα και τους θεσμούς μιας άλλης πραγματικότητας. Και, κατ' επέκταση, με τα κοινωνικά σώματα που, διαμέσω των ίδιων τους των πρακτικών, εκπροσωπούν τους θεσμούς αυτούς και τα νοήματα των θεσμών αυτών με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο.

Όπως στην περίπτωση της Ζ., όπου η ενσωματωμένη κατάσταση ενός κοινωνικά ανώτερου στην περίπτωσή της πολιτισμικού κεφαλαίου κουμπώνει με τις εκπαιδευτικές πρακτικές (π.χ. διάβασμα, συστηματική μελέτη, διεκδίκηση καλών βαθμών - σχολών, επιτυχή περάτωση εξετάσεων, επιδίωξη ολοκλήρωσης ολοένα και ανώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων κ.ά.), τα αντικείμενα (π.χ. κατοχή βιβλίων, φωτογραφικής μηχανής κ.ά.) και τα κοινωνικά σώματα (π.χ. αναγνώριση δασκάλου, ετοιμότητα καθηγητών, αναγνώριση συμφοιτητών κ.ά.) που εκπροσωπούν και εξασκούν τις πρακτικές αυτές στον χώρο και στον χρόνο. Και πολύ περισσότερο, όταν αυτό κατορθώνει να επικυρωθεί θεσμικά (π.χ. πανελλαδικές εξετάσεις, πτυχίο ιδιωτικής σχολής φωτογραφίας., πανεπιστημιακό πτυχίο Τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε. κ.ά.) και να αντικειμενοποιηθεί κοινωνικά.

Με άλλα λόγια, όταν πέρα από την ενσωματωμένη του κατάσταση δύναται να αναγνωριστεί και να αναπαραχθεί στην αντικειμενοποιημένη και, πολύ περισσότερο, στην θεσμοποιημένη του κατάσταση. Και, κυρίως, όταν πια δύναται να ασκεί τη συμβολική εξουσία (το κύρος) που του αναλογεί. Δηλαδή, αυτό που η ίδια η Ζ., σε εμπειρικό τουλάχιστον επίπεδο, διαπιστώνει όταν ισχυρίζεται ότι: *«Αυτό νομίζω, ότι η μόρφωση είναι δύναμη.»*. Από τη στιγμή που η ενσωματωμένη αξία του πολιτισμικού της κεφαλαίου και, κατ' επέκταση αυτής της ίδιας καθορίζεται από την κοινωνική αξία του πανεπιστημιακού πτυχίου που επρόκειτο, εν ευθέτω χρόνο, μέσω της επικύρωσής της και επίσημα να εξαργυρώσει.

Επιπρόσθετα, η σημασία αυτής της εξουσίας αναδεικνύεται ως ακόμη πιο σημαντική λόγω της ευρύτερης υποτίμησης που υφίσταται και της δυνατότητας που της δίνει να αντισταθεί σ' αυτή. Εφόσον, και η ίδια διαπιστώνει πώς: «*[Αλλάα], τς, νομίζω με σκληραγωγήθηκα κάπως και (.) με το να με μειώνουνε, [τόσο ανέβαινα εγώ]. Έτσι το είδα, τουλάχιστον.»*.

Συνεπώς, παρατηρούμε ότι πέραν της ύπαρξης ενός ανώτερου πολιτισμικού κεφαλαίου στην οικογένεια, η Ζ. επενδύει ολοένα και περισσότερο στην εκπαίδευση λόγω και της πρακτικής της δυνατότητας να αμύνεται διαμέσω της συμβολικής εξουσίας που, η γλώσσα της

γνώσης και η γνώση της γλώσσας, ασκεί στην υποτίμηση που βιώνει. Δηλαδή, λόγω της δυνατότητας επικύρωσης της εκπαιδευτικής αυτής γνώσης και, άρα, του πολιτισμικού της κεφαλαίου όχι μόνο κατά διαστήματα σε θεσμικό επίπεδο αλλά και μέσω της διαρκούς και ολοένα μεγαλύτερης αναγνώρισης και παραδοχής της εξουσίας τους σε κοινωνικό επίπεδο.

Γεγονός, που και ερμηνευμένο εξηγείται μέσα από την περίπτωση της Ζ., και επαληθεύεται μέσα από ένα άλλο επιστημονικό γεγονός.

Εφόσον, όπως προαναφέραμε και παραπάνω, ο Bourdieu στην *Κρατική Αριστοκρατία* έχει αποδείξει πώς:

> «οι οικογένειες επενδύουν τόσο περισσότερο στη σχολική εκπαίδευση (σε χρόνο μετάδοσης, σε βοήθεια πάσης φύσεως και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε χρήμα) όσο το πολιτισμικό τους κεφάλαιο είναι σημαντικότερο και το σχετικό βάρος του πολιτισμικού τους κεφαλαίου –σε σχέση με το οικονομικό τους κεφάλαιο– μεγαλύτερο, και επίσης, όσο οι άλλες στρατηγικές αναπαραγωγής (κληρονομικές, κυρίως, που σκοπεύουν στην άμεση μεταβίβαση του οικονομικού κεφαλαίου) είναι σχετικά λιγότερο αποτελεσματικές ή αποδοτικές.» (Bourdieu και Passeron,1996[2]: 30-31).

5.2. Η αναγνώριση των συμπερασμάτων

Τα βασικά συμπεράσματα της παρούσας εν εξελίξει εμπειρικής κοινωνικής έρευνας διακρίνονται για τη σημασία τους όχι μόνο σε σχέση με το αντικείμενο μελέτης της αλλά και σε σχέση με τον τρόπο μελέτης του ερευνητικού της αντικειμένου.

Διότι, αν και προς το παρόν περιορίζονται στα πλαίσια μίας και μόνο περίπτωσης και, μάλιστα, θηλυκής, αυτό δεν μπορεί να αποδυναμώσει την αξία τους ως τέτοια. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που αυτή δύναται να καθοριστεί από το κοινωνικό (αναγκαιότητα έρευνας) και επιστημονικό (θεωρητικό, μεθοδολογικό και εμπειρικό) πλαίσιο ύπαρξής της και από τη διαχρονικότητα των προαναφερόμενων παρατηρήσεων (π.χ. επαναλαμβάνονται, παρουσιάζουν σταθερότητα, έχουν συνοχή και συνεκτικότητα) στη διάρκεια της βιογραφικής της σταδιοδρομίας.

Το γεγονός αυτό, βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί την χρησιμότητα της περαιτέρω επαλήθευσης - γενίκευσης στο μέλλον των ως άνω παρατηρήσεων – συμπερασμάτων ή/ και της κατάδειξης των πιθανών διαφοροποιήσεων που υφίστανται σε σχέση με αυτά. Τόσο μέσα από την ανάλυση και των υπόλοιπων κοινωνικών περιπτώσεων του δείγματος της έρευνας μας (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έχουν ληφθεί ήδη υπόψη) όσο και μέσα από τη διεύρυνση του αρχικού μας δείγματος (π.χ. σύνολο περιπτώσεων) και των κοινωνικών του γνωρισμάτων (π.χ. ως προς το φύλο).

Συν τοις άλλοις, στο πλαίσιο της περαιτέρω έρευνας, είναι εφικτό να επεκτείνουμε το πεδίο διεξαγωγής της (π.χ. πανεπιστήμια αναφοράς, άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες) ή να επιλέξουμε άλλες ποιοτικές ή/ και ποσοτικές μεθόδους μελέτης και ανάλυσης του συγκεκριμένου αντικειμένου στο μέτρο που λαμβάνονται υπόψη οι σχετικές δυνατότητες – περιορισμοί τους.

Παρομοίως, αν και οι ανοικτού τύπου βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις συνιστούν μια χρονοβόρα και απαιτητική μέθοδο μελέτης, κρίνονται αναγκαίες ακριβώς λόγω της πολυεπίπεδης αναφορικότητάς τους. Διότι στην προσπάθειά μας να μελετήσουμε το ερευνητικό μας αντικείμενο χρειάζεται (στο μέτρο του κοινωνικά αναγκαίου), επίσης, να (συν)διαμορφώσουμε (στον βαθμό του επιστημονικά επιτρεπτού) τον θεωρητικό, μεθοδολογικό και εμπειρικό τρόπο μελέτης του.

5.2. Η περί της αναγνώρισης συζήτηση

Σε περίπτωση, λοιπόν, που διατηρούνται ακόμη επιφυλάξεις για την αντικειμενικότητα της παρούσας εργασίας και βεβιασμένα κατηγορηθεί για μεροληψία υπέρ των μεταναστών – εφόσον η (προ-διά-)θεση υπερτερεί της (διά-)θεσης και περισσότερο της θέσης στα και, κατ' επέκταση, για τα πράγματα– να διευκρινίσουμε τα εξής.

Ότι ο τρόπος εργασίας μας στηρίζεται σε βασικές αρχές - πεποιθήσεις (π.χ. πίστη στην τάξη, πειθαρχία κ.ά.) που διέπουν το κοινωνιολογικό μας έργο ευρύτερα. Καθώς, η γένεση της κοινωνιολογίας προϋποθέτει την «τ*ριβή*» με το αντικείμενο. Δηλαδή, της σκέψης με τη δράση και της θεωρίας με την εμπειρία. Όπως, για παράδειγμα, προηγείται το ζέσταμα της γυμναστικής, η προπόνηση του αγώνα, η πρόβα της παράστασης κ.ο.κ..

Έτσι, στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε στο παρόν τα όσα «εξηγήθηκαν» από άλλους στο παρελθόν, ώστε να μπορέσουμε να εξηγήσουμε στο μέλλον τα όσα κατανοήθηκαν από εμάς στο παρελθόν, κάνουμε «κριτική»[116] σε όσους όντως το πράττουν επικαλούμενοι την επιστημονικότητα της θέσης τους.

Η οποία στηρίζεται και γίνεται αποδεκτή λόγω της θεσμικής και κοινωνικής τους αναγνώρισης ως επιστήμονες και διόλου από τις επιστημονικές τους πρακτικές. Που ως φιλάνθρωποι σωτήρες το μόνο που κάνουν είναι να διεκδικούν τη σωτηρία της δικής τους «ψυχής». Και, συνεπώς, την κοινωνική αναγνώριση και διατήρηση μιας ήδη νομιμοποιημένα αναγνωρισμένης κοινωνικής θέσης στον χώρο και στον χρόνο. Από την οποία τους δίνεται η

[116] Επρόκειτο ουσιαστικά για μια διαδικασία παρατήρησης των όρων και άρα διάκρισης των ορίων σκέψης, δράσης και αίσθησης της επιστημονικής πρακτικής από μέρους τους. Με άλλα λόγια συνιστά αντικείμενο μιας διαδικασίας αναγνώρισης της παραγνωρισμένης αναγνώρισης του πώς έχουν τα πράγματα. Και, συνεπώς, κατανόησης των ίδιων των πραγμάτων, των δυνατοτήτων και των περιορισμών τους.

δυνατότητα να ασκούν τη δική τους εξουσία. Με το να αναγορεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε χάρες και, συνεπώς, τους κανόνες σε εξαιρέσεις, «χαρίζουν» το δικαίωμα του λόγου σε εξαιρέσεις που επιβεβαιώνουν τον κανόνα, τον δικό τους κανόνα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τις καθιστούν ακόμη πιο υποτελείς. Δηλαδή, μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα (π.χ. στο φιλότιμο) και, άρα, της κοινωνικής υποχρέωσης που οφείλουν στην κοινωνική τους δοξασία.

Όπως θα έλεγε με άλλα λόγια ο Goffman (1994: 16), «η ανάδειξη της κυριαρχούμενης σκοπιάς των πραγμάτων το μόνο που επιτυγχάνει είναι, μέσω της άνισης πρόσβασης στον λόγο, να συντείνει στην ισότητα των ευκαιριών σ' αυτόν. Από τη στιγμή που μέχρι στιγμής οι περισσότερες έρευνες έχουν διεξαχθεί από και για την κυρίαρχη οπτική.».

Τέλος, οι διευκρινίσεις αυτές δεν επιδιώκουν να εξαντλήσουν τα όρια αυστηρότητας της δικής μας πρακτικής και, κατ' επέκταση στη δική μας πρακτική από άλλους, αλλά να τα θέσουν στη σωστή τους βάση. Διότι η κατανόηση του τρόπου άσκησης και επιβολής της εξουσίας απέναντι στον «ξένο» (ανοίκειο) μας καλεί να κατανοήσουμε τον τρόπο άσκησης και επιβολής της απέναντι στον «ντόπιο» (οικείο). Καθώς, όταν αναστοχαζόμαστε τη θέση του άλλου στον χώρο, στον χώρο και στα πράγματα, κατανοούμε καλύτερα τη δική μας και μας αποκαλύπτονται τα μέσα απελευθέρωσης της και από τη δική μας εξουσία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ[117]

Alheit, P. (2013). «Ταυτότητα και βιογραφία. Η συμβολή της βιογραφικής έρευνας σε μια θεωρία της ταυτότητας στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες», στο Γ. Τσιώλης και Ε. Σιούτη (επιμ.), *Βιογραφικές (ανα)κατασκευές στην ύστερη νεωτερικότητα. Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της βιογραφικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Γ. Τσιώλης και Θ. Τάσης (μτφρ.), Γ. Τσιώλης (επίμετρο), Αθήνα: Νήσος, σσ. 173 - 222.

Bourdieu, P. (2015[2]). *Η ανδρική κυριαρχία*. Ε. Γιαννοπούλου (μτφρ.), Ν. Παναγιωτόπουλος (πρόλογος). Αθήνα: Πατάκη.

Bourdieu, P. (2006). *Η αίσθηση της πρακτικής*. Θ. Παραδέλλης (μτφρ. - επιστημονική θεώρηση), Κ. Λελεδάκης (επίμετρο). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bourdieu, P. και Passeron, J.-C. (2014). *Η αναπαραγωγή. Στοιχεία για μια θεωρία του εκπαιδευτικού συστήματος*. Ν. Παναγιωτόπουλος (πρόλογος), Γ. Καράμπελας (μτφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bourdieu, P. και Passeron, J.-C. (1996[2]). *Οι Κληρονόμοι. Οι φοιτητές και η κουλτούρα*. Ν. Παναγιωτόπουλος και Μ. Βιδάλη (μτφρ.), Ν. Παναγιωτόπουλος (εισαγωγή). Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα.

Damigella, D. and Licciardello, O. (2014). «Identity Development Processes and Socio-Cultural Contexts. A Study with Second Generation Adolescents». *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Publ. Elsevier. Vol. 141, pp. 1127-1133.
Available at:
http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814036143
(date of access: 24/09/2023).

De Montlibert, C. (2003[2]). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογική συλλογιστική*. Κ. Διαμαντάκου (μτφρ.), Ν. Παναγιωτόπουλος (εισαγωγή). Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα.

Dimitri, Α., Μαρβάκης, Θ., Παρσάνογλου, Δ. και Πετράκου Η. (2006). *Ανάμεσα στον ετεροκαθορισμό και στον αυτοκαθορισμό. Βιώματα, κοινωνικές ταυτότητες και μορφές συλλογικής έκφρασης νέων μεταναστευτικής προέλευσης*.
Διαθέσιμο στο:

[117] Βλ. επίσης τις σχετικές υποσημειώσεις για το *Παράρτημα 1: Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης* και το *Παράρτημα 2: Οδηγός Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων*. Για τη δημιουργία των οποίων λήφθηκαν υπόψη και αδημοσίευτα σχετικά υποδείγματα.

https://www.academia.edu/364244/BETWEEN_HETERONOMY_AND_SELF_DETERMINATION_EXPERIENCES_SOCIAL_IDENTITIES_AND_COLLECTIVE_ARTICULATION_OF_MIGRANT_YOUTH_IN_GREECE
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/23)

Dusi, P., Messeti, G. and Gonzalez - Falcon, I. (2015). «Belonging: Growing up between two Worlds». *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Publ. Elsevier. Vol. 171, pp. 560-568.
Available at:
http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815001913
(date of access: 24/09/2023).

Goffman, E. (1994). *Άσυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*. Ξ. Κομνηνός (μτφρ.), Γρ. Αμπατζόγλου και Δημ. Ν. Πλουμπίδης (πρόλογος). Αθήνα: Ευρύαλος.

Jefferson, G. (2004). «Glossary of transcript symbols with an introduction», in: G. H. Lerner (ed.), *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*, vol. 125, pp. 13-31. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
Available at:
https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f24cc5685291a5a75b1b28d4e149b104f2ac7bef
(date of access: 24/09/2023).

Κεσίσογλου, Γ. (χ.χ.). *Ανασκόπηση της αγγλόφωνης βιβλιογραφίας για τη 2η γενιά μεταναστών*. Διαθέσιμο στο:
https://www.academia.edu/3490497/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%83%CE%BA%CF%8C%CF%80%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CF%8C%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CE%B8%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%92_%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%AC%CF%82_%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%8E%CE%BD
και στο:
https://workstory.s3.amazonaws.com/assets/771105/2d_generation.pdf
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/23)

Κοντογιάννη, Δ., Μιχελάκη, Θ. και Παπαλεξοπούλου, Ε. (2014). «Φοιτητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Βιογραφικές πορείες και αφηγήσεις του "ανήκειν"», στο Μ. Δαμανάκης, Σ. Κωνσταντινίδης και Α. Τάμης (επιμ.), *Νέα μετανάστευση από και προς την Ελλάδα*, Ε.

Γ. Στεφάνου (πρόλογος), Ρέθυμνο: Κέντρο Ερευνών και Μελετών (Κ.Ε.ΜΕ.) - Πανεπιστήμιο Κρήτης, σσ. 325-363.

Μένανδρος (2017). *Γνώμαι Μονόστιχοι*. Αθήνα: Ενδυμίων.
Διαθέσιμο στο:
https://www.openbook.gr/gnwmai-monostixoi/
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/2023).

Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. (2002[2]). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Με Σχόλια για τη Σωστή Χρήση των Λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε..
Διαθέσιμο στο:
http://users.sch.gr/galexiad/files/lexika/babiniotis.pdf
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/2023).

Μπέργκερ Π., Λ. και Λούκμαν Τ. (2003[5]). *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας. Μια πραγματεία στην κοινωνιολογία της γνώσης*. Κ. Αθανασίου (μτφρ.), Γ. Κουζέλης και Δ. Μακρυνιώτη (επιμ.), Γ. Κουζέλης (επίμετρο). Αθήνα: Νήσος.

Μπουρντιέ, Π. (1994). *Κείμενα κοινωνιολογίας*. Ν. Παναγιωτόπουλος (πρόλογος - επιμ.). Αθήνα: Δελφίνι.
Διαθέσιμο στο:
https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/181-%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%9A108/ERGASTHRIO_3-NEO-BOURDIEU.pdf
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/2023).

Ντυρκάιμ, Ε. (2000). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. Λ. Μ. Μουσούρου (μτφρ. - επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). «Εισαγωγή στην κοινωνιοανάλυση», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (διεύ/νση), *Κοινωνικές Επιστήμες: Ετήσια Τρίγλωσση Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Η Κρίση*, τχ. 2–3, σσ. 4-24. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). «Η απούσα παρουσία», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (διεύ/νση), *Κοινωνικές Επιστήμες: Ετήσια Τρίγλωσση Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Η Κρίση*, τχ. 2–3, σσ. 97-104. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (1998). *Οι απόκληροι. Τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων*. Κ. Διαμαντάκου (μτφρ. - επίμ.), C. de Montlibert (πρόλογος). Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα.

Santagati, M. (2018). «Turning Migration Disadvantage into Educational Advantage. Autobiographies of Successful Students with an Immigrant Background», in: *RASE-Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*, vol. 11 (2), pp. 1-15.
Available at:

https://www.researchgate.net/publication/325469482_Turning_Migration_Disadvantage_into_Educational_Advantage_Autobiographies_of_Successful_Students_with_an_Immigrant_Background
(date of access: 24/09/2023).

Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis I.* U.S.A/ New York.: Cambridge University Press.
Available at:
https://www.researchgate.net/profile/Emanuel_Schegloff/publication/280745816_Sequence_Organization_in_Interaction_A_Primer_in_Conversation_Analysis/links/587d571608ae4445c06b6dcb/Sequence-Organization-in-Interaction-A-Primer-in-Conversation-Analysis.pdf
(date of access: 24/09/2023).

Τριανταφυλλίδη, Μ. (χ.χ.). *Νεοελληνική Γραμματική. Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.* Μ. Στασινόπουλος, Αλ. Καρανικόλας κ.ά. (αναπροσαρμογή). Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα.* Ζ. Κασσέρη (επίμετρο). Αθήνα: Κριτική.

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα.* P. Alheit (πρόλογος). Αθήνα: Κριτική.

Vernier, B. (2001). *Η κοινωνική γένεση των αισθημάτων. Πρωτότοκοι και υστερότοκοι στην Κάρπαθο*. Ε. Τσελέντη (μτφρ.), Ε. Παπαταξιάρχης (επιστημονική θεώρηση), Ε. Καλπουρτζή (εισαγωγή). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χρυσάκης, Μ., Μπαλούρδος, Δ. και Τραμουντάνης, Α. (2012). «Συμμετοχή των μεταναστών δεύτερης γενιάς στο εκπαιδευτικό σύστημα και ένταξη στην αγορά εργασίας», στο Α. Μουρίκη, Δ. Μπαλούρδος, Ο. Παπαλιού κ.ά. (επίμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2012. Όψεις της Κρίσης*, σσ. 123-156. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
Διαθέσιμο στο:
https://www.ekke.gr/publication_files/to-kinoniko-portraito-tis-elladas-2012
(ημερομηνία πρόσβασης: 24/09/2023).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ[118]

συμμετέχοντα/-ουσας στην έρευνα:

"Επιτυχημένες[119] σταδιοδρομίες" φοιτητών/-τριών μεταναστών/-τριών δεύτερης γενιάς. Η σημασία του αισθήματος του «ανήκειν».

Σας ευχαριστούμε που δεχτήκατε να συμμετάσχετε σε αυτήν την έρευνα. Το παρόν έντυπο ενήμερης συγκατάθεσης σας παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες (υπεύθυνος έρευνας και πλαίσιο έρευνας, σπουδαιότητα έρευνας – προσδοκώμενες ωφέλειες, σκοπός έρευνας, διαδικασία έρευνας, προσωπικές πληροφορίες – προστασία προσωπικών δεδομένων, δημοσίευση έρευνας, ελευθερία συναίνεσης, απορίες – ερωτήσεις, δήλωση συναίνεσης) που χρειάζεται να έχετε στη διάθεσή σας για την εν λόγω έρευνα.

Υπεύθυνος Έρευνας και Πλαίσιο Έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιείται για τις ανάγκες της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας – Μ.Δ.Ε., με τίτλο: *"Επιτυχημένες σταδιοδρομίες" φοιτητών/ -τριών μεταναστών/ -τριών δεύτερης γενιάς. Η σημασία του αισθήματος του «ανήκειν»*, που εκπονείται από την Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Ανίλα Αλιάι (e-mail: socp163@social.soc.uoc.gr, anilaal.90@gmail.com, κιν.:

---

[118] Συντάχθηκε με αφετηρία ένα αδημοσίευτο συνοπτικό υπόδειγμα, που χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν στα πλαίσια της ερευνητικής άσκησης με τίτλο *«Σπουδάζοντας Κοινωνιολογία ή Ψυχολογία στο Ρέθυμνο»* (Μάθημα: *«Μέθοδοι και Τεχνικές της Κοινωνιολογικής Έρευνας»*, Τμήμα Κοινωνιολογίας – Πανεπιστήμιο Κρήτης), και λαμβάνοντας υπόψη τις βασικές προδιαγραφές και το περιεχόμενο ενός τέτοιου εντύπου (βλ. Τσιώλης, 2014: 253-254, 255-256· Τσιώλης, 2006: 173-174) και βασικές *αρχές ηθικής και δεοντολογίας* (βλ. ενδεικτικά Τσιώλης, 2014: 258-259). Πάντα, σύμφωνα με τις ανάγκες, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που συνοδεύουν την παρούσα έρευνα. Επιπλέον, πληροφορίες του παρόντος εντύπου όπως ο *τίτλος*, η *σπουδαιότητα*, οι *προσδοκώμενες ωφέλειες* και ο *σκοπός* της *έρευνας* συνεχίζουν να αναμορφώνονται μέχρι την ολοκλήρωσή της και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της. Γι' αυτό και παρατηρούνται διαφορές σε σχέση με την τελική εργασία.

[119] Ο όρος «επιτυχημένες» υιοθετείται μόνο σε προκαταρκτικό ερευνητικό στάδιο. Εφόσον, κύριο μέλημά μας είναι να έρθουμε σε ρήξη τόσο με την εξουσία που ασκείται στον κυριαρχούμενο από αυτήν όσο και με αντίστοιχες του όρου θεωρητικές παραδοχές (της εξουσίας) που συμβάλλουν (διαμέσω των διαδικασιών της αντικειμενοποίησης και της θεσμοποίησης) στην αναπαραγωγή της. Μέλημα, που γίνεται πράξη ήδη από τα πρώτα στάδια της έρευνάς μας. Με αποτέλεσμα να απεκδυόμαστε ακόμα και της γραπτής παρουσίας του όρου στο δικό μας κείμενο. Πολύ περισσότερο από τη στιγμή που ενδιαφερόμαστε για «τις διαχρονικές εκείνες αλλαγές που είναι βασικές και κοινές στα μέλη μιας κοινωνικής κατηγορίας» (Goffman (1994: 133), αλλά και για τις αλλαγές εκείνες που είναι διαχρονικές και βασικές της σταδιοδρομίας του μέλους της υπό μελέτη κοινωνικής κατηγορίας.

697*******) με επιβλέποντα καθηγητή τον Γιώργο Τσιώλη (Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, e-mail: tsiolisg@uoc.gr, τηλ.: 2831077497) στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών "Κοινωνιολογία" του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Σπουδαιότητα Έρευνας – Προσδοκώμενες Ωφέλειες

Η ιδιαιτερότητα της έρευνάς μας σε σχέση με άλλες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα στον ελλαδικό χώρο έγκειται κυρίως στο γεγονός της ενασχόλησής της με "επιτυχημένες σταδιοδρομίες" φοιτητών/-τριών μεταναστών/-τριών δεύτερης γενιάς, δηλ. με μια κατηγορία μεταναστών/-τριών για τους/τις οποίους/-ες δε γίνεται λόγος («σαν να μην υπάρχουν»). Ενασχόληση που αναμένεται να δώσει λόγο και φωνή σε όσους/-ες στερούνται αυτών (μετανάστες/-τριες), ως συνέπεια των πολλαπλών στερήσεων που βιώνουν στον χώρο και στον χρόνο, και να συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση του υπάρχοντος κοινωνικο-πολιτισμικού και πολιτικού πλαισίου, δηλ. επρόκειτο για μια εφαρμοσμένη έρευνα που έχει μια διπλή, θα λέγαμε, σπουδαιότητα, τόσο για τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας όσο και για τους «άλλους» στο επίπεδο των σχέσεων και των δομών που αναπτύσσουν μεταξύ τους.

Σκοπός Έρευνας

Σκοπός της έρευνάς μας είναι να κατανοήσουμε τη σημασία του αισθήματος του «ανήκειν» για τους φοιτητές/-τριες μετανάστες/-τριες δεύτερης γενιάς και την εν δυνάμει επιρροή του στις θεωρούμενες ως "επιτυχημένες σταδιοδρομίες" τους όπως προσλαμβάνεται και νοηματοδοτείται από τα ίδια τα υποκείμενα και καταδεικνύεται μέσα από τα αυτοβιογραφικά τους στοιχεία εντός των κοινωνικο-ιστορικών τους πλαισίων (της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής).

Ειδικότερα διερευνώνται:

- η σημασία του αισθήματος του «ανήκειν» για τα ίδια τα υποκείμενα,
- ο τρόπος με τον οποίο βιώνουν το αίσθημα του «ανήκειν»,
- κατά πόσο συσχετίζουν τον τρόπο βίωσής του με την προσπάθεια συγκρότησης μιας συνεκτικής ταυτότητας [ένταξη στο κοινωνικο-πολιτισμικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (π.χ. εκπαίδευση, εργασία, δικαίωμα λόγου - ψήφου, πρόσκτηση ή μη ιθαγένειας, ταυτοτικές σημάνσεις, δικαίωμα στην υγεία, θρησκεία κ.ά.],
- η επιρροή του αισθήματος του «ανήκειν» στις "επιτυχημένες σταδιοδρομίες" των φοιτητών/-τριών μεταναστών/-τριών δεύτερης γενιάς,
- κατά πόσο στα παραπάνω παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με το φύλο, το Τμήμα-Σχολή φοίτησης και την κοινωνική προέλευση.

Διαδικασία Έρευνας

Προκειμένου να κατανοήσουμε τα παραπάνω θα θέλαμε να μας παραχωρήσετε μια βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη, δηλ. να μας αφηγηθείτε απροσχεδίαστα την ιστορία της ζωής σας ανακαλώντας στη μνήμη σας τα προσωπικά σας βιώματα και τις προσωπικές σας εμπειρίες. Σε περίπτωση που συμφωνείτε η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη θα ηχογραφηθεί, θα έχετε στη διάθεσή σας όσο χρόνο θέλετε και θα διαρκέσει όσο εσείς επιθυμείτε.

Προσωπικές Πληροφορίες – Προστασία προσωπικών Δεδομένων

Οι πληροφορίες που θα μας δώσετε μέσω της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς (εκπόνηση και δημόσια υποστήριξη Μ.Δ.Ε., σχετικές/ -ά με το θέμα της έρευνας μελλοντικές/-ά εργασίες, μελέτες, άρθρα, βιβλία της ερευνήτριας). Σε κάθε περίπτωση θα τηρηθούν οι όροι της ερευνητικής δεοντολογίας (προστασία των προσωπικών δεδομένων, τήρηση της ανωνυμίας των πληροφορητών, εχεμύθεια) και όλα όσα θα μας αφηγηθείτε θα χρησιμοποιηθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αποκαλύπτεται η προσωπική σας ταυτότητα.

Με το πέρας της έρευνας τα δεδομένα θα φυλαχθούν με ασφάλεια (κωδικοποιημένα) στο προσωπικό αρχείο της ερευνήτριας. Κατόπιν ενός εύλογου χρονικού διαστήματος (2 χρόνια) τα δεδομένα ενδέχεται να καταχωρηθούν ανωνύμως στο Αρχείο Δεδομένων που τηρείται στο αποθετήριο του Τμήματος Κοινωνιολογίας (Πανεπιστημίου Κρήτης) στην Ελληνική Ερευνητική Υποδομή για τα Κοινωνικά Δεδομένα (SoDaNet)[120], έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από άλλους πιστοποιημένους ερευνητές, σύμφωνα με την ισχύουσα πρακτική ανταλλαγής δεδομένων.

Δημοσίευση Έρευνας

Η έρευνα θα δημοσιευτεί υπό μορφή Μ.Δ.Ε., η οποία κατόπιν της δημόσιας υποστήριξης και της επιτυχούς ολοκλήρωσής της, θα κατατεθεί από την Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια/ ερευνήτρια στο Ιδρυματικό Καταθετήριο E-Locus – Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Κρήτης και θα αναρτηθεί στη ηλεκτρονική του σελίδα (https://elocus.lib.uoc.gr).

Ελευθερία Συναίνεσης

[120] Πληροφορίες για το αποθετήριο του Τμήματος Κοινωνιολογίας (Πανεπιστημίου Κρήτης) στην Ελληνική Ερευνητική Υποδομή για τα Κοινωνικά Δεδομένα (SoDaNet) μπορείτε να δείτε στο http://sodanet.gr/ ή επικοινωνώντας με την Α. Αλιάι, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Π.Μ.Σ. "Κοινωνιολογία" Τμήματος Κοινωνιολογίας Π.Κ., e-mail: socp163@social.soc.uoc.gr, anilaal.90@gmail.com, κιν: 697*******

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Είστε ελεύθερος/-η να μην συναινέσετε ή να διακόψετε τη συμμετοχή σας όποτε το επιθυμείτε.

Απορίες – Ερωτήσεις

Μη διστάσετε να μας θέσετε ερωτήσεις σχετικά με τα όσα διαβάσατε στο παρόν Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης, ώστε να μπορέσουμε να σας λύσουμε τυχόν απορίες που μπορεί ενδεχομένως να έχετε.

Δήλωση Συναίνεσης

Παρακαλώ απαντήστε στα παρακάτω πεδία:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Διάβασα και κατανόησα τις παραπάνω πληροφορίες		
Μου δόθηκε η δυνατότητα να θέσω ερωτήσεις		
Δέχομαι να μετάσχω στην έρευνα, δίνοντας βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη		
Δέχομαι η βιογραφική αφηγηματική μου συνέντευξη να ηχογραφηθεί		
Έχω κατανοήσει ότι η συμμετοχή μου στη συγκεκριμένη έρευνα είναι εθελοντική και μπορώ να διακόψω τη συμμετοχή μου σε αυτήν όποτε το θελήσω.		
Έχω κατανοήσει ότι τα προσωπικά μου δεδομένα δεν θα γίνουν γνωστά σε τρίτα πρόσωπα και στοιχεία, δηλωτικά της ταυτότητάς μου, που ενδεχομένως θα αναφερθούν στη συνέντευξη, θα παραλλαχθούν κατά τη μετεγγραφή (απομαγνητοφώνησή) της και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς (εκπόνηση και δημόσια υποστήριξη Μ.Δ.Ε., σχετικές/ -ά με το θέμα της έρευνας μελλοντικές/-ά εργασίες, μελέτες, άρθρα, βιβλία της ερευνήτριας).		
Συμφωνώ η συνέντευξη μου να περιληφθεί ανωνύμως στο Αρχείο Δεδομένων, που τηρείται στο αποθετήριο του Τμήματος Κοινωνιολογίας στο πλαίσιο της Ελληνικής Ερευνητικής Υποδομής για τα Κοινωνικά Δεδομένα (SoDaNet).		
Συμφωνώ άλλοι πιστοποιημένοι χρήστες του αρχείου, που τηρείται στο αποθετήριο του Τμήματος Κοινωνιολογίας να αξιοποιήσουν τη συνέντευξη που παραχωρώ, μόνον όμως εφόσον αυτοί συμφωνούν να εφαρμόσουν τους κανόνες της ερευνητικής ηθικής και δεοντολογίας και μόνον για ερευνητικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς		
Συμφωνώ η βιογραφική αφηγηματική μου συνέντευξή να χρησιμοποιηθεί ανώνυμα για τις ανάγκες της Μ.Δ.Ε., η οποία στη συνέχεια θα κατατεθεί και θα		

δημοσιευτεί σε ηλεκτρονική μορφή στο Ιδρυματικό Καταθετήριο E-Locus – Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Κρήτης.		

Ημερομηνία: …/…/…

Ονοματεπώνυμο και υπογραφή συμμετέχοντα/-ουσας

……

Ονοματεπώνυμο και υπογραφή ερευνήτριας

Ανίλα Αλιάι

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΟΔΗΓΟΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ[121]

Διερευνητικές περίοδοι, περιοχές και πρακτικές

1) ΚΥΡΙΑ ΑΦΗΓΗΣΗ

Εναρκτήριο έναυσμα

Θα ήθελα, σε παρακαλώ, να μου διηγηθείς την ιστορία σου. Με ενδιαφέρει όλη η ζωή σου. Όλα όσα σου έχουν συμβεί. Θέλω να καταλάβω μέσα από τη δική σου αφήγηση πώς είναι να ζει ένα παιδί στην Ελλάδα, να μεγαλώνει, να πηγαίνει σχολείο όταν προέρχεται το ίδιο ή οι γονείς του από μια άλλη χώρα. Έχεις στη διάθεσή σου όσο χρόνο επιθυμείς. Δε θα σου κάνω ερωτήσεις προς το παρόν. Θα κρατήσω απλώς μερικές σημειώσεις σχετικά με αυτά που θα ήθελα να σε ρωτήσω αργότερα.

Ενθαρρυντικές χειρονομίες – μη λεκτικά μηνύματα

Εξωγλωσσικά (π.χ.: κινήσεις κεφαλιού, χεριών, έκφραση ενδιαφέροντος) και παραγλωσσικά επικοινωνιακά στοιχεία (π.χ.: μχ-μχ, ααχά), τα οποία υποδηλώνουν το απρόσκοπτο ενδιαφέρον του συνεντευκτή στα λεγόμενα του αφηγητή και τον ωθούν να συνεχίσει.

2) ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Π.χ.: Μου μίλησες πριν για… [π.χ. την απόφασή σου να… (χρονική αλληλουχία γεγονότων)]. Τι έγινε στη συνέχεια;
- Π.χ.: Αναφέρθηκες πριν στην… [π.χ. περίοδο του δημοτικού (προσδιορισμένες βιογραφικές περιόδους)]. Μπορείς να θυμηθείς κάποια σημαντικά για σένα περιστατικά από εκείνα τα χρόνια;
- Π.χ.: Αναφέρθηκες προηγουμένως στη… [π.χ. συμπλήρωση του μηχανογραφικού (καταστάσεις που μνημονεύτηκαν)]. Μπορείς να μου διηγηθείς επακριβώς τη διαδικασία που ακολούθησες για τη συμπλήρωσή του;

---

[121] Δημιουργήθηκε σύμφωνα με ένα αδημοσίευτο σχετικό υπόδειγμα του Τσιώλη, αναφορικά με το θέμα της διαφορετικότητας, και τα όσα προτείνονται από τον ίδιο (Τσιώλης, 2014: 250-253, 260-264· Τσιώλης, 2006: 170-172, 174-176) για το *θεματικό εύρος* (κατά Gabriele Rosenthal), τη *γνωστική προετοιμασία*, τον *σχεδιασμό* και τη *διαδικασία* (κατά Fritz Schütze) τους. Βάσει κάποιων θεματικών (συμβουλές) και δομικών στοιχείων χρονικής ακολουθίας (π.χ. εισαγωγική παρουσίαση, παρελθόν, παρόν, μέλλον, δημογραφικά στοιχεία), που υιοθετούνται με άλλο τρόπο από την Santagati (2018: 6-7). Όπως και βάσει της δικής μας προσωπικής εμπειρίας.

- Π.χ.: Ανέφερες πριν ότι… [π.χ. η προσπάθειά σου στα μαθήματα δεν εκτιμάται όπως πρέπει (απόψεις, επιχειρήματα, αξιολογήσεις)]. Θα ήθελες να μου αναφέρεις ένα παράδειγμα από την προσωπική σου εμπειρία (αφηγηματική τεκμηρίωση);

3) ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Η μετανάστευση των γονιών και του/ της ιδίου/ ιδίας

- Πότε ήρθαν οι γονείς σου στην Ελλάδα; Ήρθες μαζί τους ή γεννήθηκες εδώ; Πώς ήρθαν/ ήρθατε (διαδικασία, τρόπος); Ήρθαν/ ήρθατε εξαρχής μαζί όλα τα μέλη της οικογένειας; Ήρθαν πρώτα οι γονείς σου ή ο ένας από τους δυο γονείς και μετά ακολούθησαν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας;
- Πώς αποφάσισαν οι γονείς σου να έρθουν/ έρθετε στην Ελλάδα; Ποιοι ήταν οι λόγοι που τους έκαναν να πάρουν μια τέτοια είδους απόφαση; Υπήρχαν συγκεκριμένα κίνητρα (π.χ. πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά) που τους ώθησαν σ' αυτή τους την απόφαση; Τι περίμεναν με την κίνηση του ερχομού τους στην Ελλάδα;
- Υπήρχαν άλλα άτομα του οικογενειακού, φιλικού ή ευρύτερου περιβάλλοντος (π.χ. συγγενείς, φίλοι, γνωστοί) που είχαν μεταναστεύσει ήδη στην Ελλάδα ή σε κάποια άλλη χώρα; Τα άτομα αυτά αποτέλεσαν ένα επιπλέον κίνητρο για τους γονείς σου; Στηρίχθηκαν στα άτομα αυτά για να πάρουν την απόφαση να έρθουν στην Ελλάδα ή/ και για τα πρώτα τους βήματα στην Ελλάδα; Με ποιον τρόπο;
- Πώς βιώσαν/ βιώσατε τον ερχομό τους/ σας και τα πρώτα τους/ σας χρόνια στην Ελλάδα; Τι σου έχουν διηγηθεί; Τι θυμάσαι; Γνώριζαν/ γνωρίζατε πράγματα για την Ελλάδα, την καθημερινή ζωή στην Ελλάδα, την ελληνική γλώσσα πριν έρθουν/ έρθετε εδώ; Πώς τους/ σας φάνηκε όταν ήρθαν/ ήρθατε στην Ελλάδα; Αυτά που πιθανότατα γνώριζαν/ γνωρίζατε ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα; Αντιμετώπισαν/ αντιμετωπίσατε προβλήματα όταν ήρθαν/ ήρθατε εδώ (π.χ. ως προς τις συνθήκες διαβίωσης, τις σχέσεις με τους γηγενείς, τα χαρτιά); Τί είδους προβλήματα αντιμετώπισαν/ αντιμετωπίσατε; Θα μπορούσες να μου διηγηθείς κάποια συγκεκριμένα περιστατικά; Με ποιον τρόπο φρόντισαν/ φροντίσατε να τα αντιμετωπίσετε;
- Συνηθίζετε να συζητάτε τα βιώματά τους/ σας αυτά με την οικογένειά σου ή τυχόν με άλλους συγγενείς και φίλους, είτε στην Ελλάδα είτε στη χώρα καταγωγής/ προέλευσής τους/ σας; Με ποιους τα συζητάτε; Μπορούν να σας καταλάβουν; Πώς νιώθετε όταν τα συζητάτε;
- Κατά την διάρκεια της παραμονής και διαβίωσής σας στην Ελλάδα μένετε από την αρχή στο ίδιο μέρος/ σπίτι ή έχετε αλλάξει μέρος/ σπίτια; Για ποιους λόγους μετακομίζατε συνήθως; Πώς σας έκαναν/ κάνουν να νιώθετε όλες αυτές οι μετακομίσεις;

- Ανήκουν οι γονείς σου, εσύ ή τυχόν άλλα μέλη της οικογένειάς σας σε κάποιο σύλλογο ή κοινότητα ανθρώπων από τη χώρα καταγωγής ή την Ελλάδα;
- Υπάρχουν άλλα μέλη της οικογένειας/ συγγενείς που ζουν στην Ελλάδα (π.χ. παππούδες, γιαγιάδες, θείοι, θείες, ξαδέρφια κ.ά.); Πόσο συχνά τους βλέπεις (είτε ζουν στην Ελλάδα είτε όχι);

Σχέσεις με τη χώρα καταγωγής/ προέλευσης

- Ποια είναι η σχέση σου με τη χώρα καταγωγής/ προέλευσης; Πότε πήγες για πρώτη φορά (αν γεννήθηκες στην Ελλάδα ή μετά τον ερχομό σου στην Ελλάδα); Πόσο συχνά πηγαίνεις; Πώς σου φαίνεται όταν πηγαίνεις εκεί; Πώς νιώθεις; Έχεις διατηρήσει/ δημιουργήσει σχέσεις με συγγενείς ή άλλα άτομα εκεί (π.χ. παρέες); Με ποιους; Πώς επικοινωνείτε (γλώσσα); Πώς βλέπεις τους γύρω σου και πώς βιώνεις τις μεταξύ σας σχέσεις όταν πηγαίνεις εκεί; Πώς σε βλέπουν εκείνοι και πώς φαίνεται να βιώνουν τις μεταξύ σας σχέσεις από τη μεριά τους; Οι σχέσεις σας εκτυλίσσονται ομαλά; Νιώθεις άνετα να συζητάς μαζί τους; Μπορείς να συζητάς τα πάντα μαζί τους ή αποφεύγεις να συζητάς πράγματα που ενδέχεται να σας φέρουν σε ρήξη; Τι είδους πράγματα αποφεύγεις να συζητάς; Έχει τύχει να έρθετε σε σύγκρουση; Μπορείς να θυμηθείς κάποιο/-α περιστατικό/-ά;
- Παρατηρείς ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες (π.χ. νοοτροπία, καθημερινές συνήθειες, τρόπος διατροφής, τρόπος ντυσίματος, θρησκευτική πίστη κ.ά.). Σε ποια από τις δύο χώρες αισθάνεσαι πιο άνετα (σαν το σπίτι σου); Που οφείλεται αυτό; Με ποια από τις δύο χώρες βλέπεις να έχεις περισσότερα κοινά και με ποια τις περισσότερες διαφορές; Αυτό ίσχυε εξ αρχής ή άλλαξε όσο περνούσαν τα χρόνια της παραμονής σου στην Ελλάδα;

Παιδικά χρόνια

- Πού έζησες τα παιδικά σου χρόνια; Τι θυμάσαι από εκείνη την περίοδο της ζωής σου;
- Οι γονείς σου εργάζονταν; Εργάζονταν πολλές ώρες; Ποιος/ ποιοι σε κρατούσε/-αν; Με ποιον/ ποιους μεγάλωσες; Με ποιον/ ποιους περνούσες τον περισσότερο χρόνο σου;
- Έχεις αδέλφια; Πόσα; Είναι αγόρια ή κορίτσια; Είναι μικρότερα ή μεγαλύτερα από εσένα; Τι ηλικίες έχουν; Με τι ασχολούνται;
- Υπήρχαν άλλα άτομα που ζούσαν μαζί σας (π.χ. παππούδες, γιαγιάδες);
- Πήγες σε παιδικό σταθμό ή νηπιαγωγείο; Τι θυμάσαι από τότε;
- Πώς έμαθες τα ελληνικά; Σου είχαν φανεί δύσκολα; Τι γλώσσα μιλάτε συνήθως στο σπίτι; Για ποιους λόγους προτιμάτε να μιλάτε τη/ τις συγκεκριμένη/-ες γλώσσα/-ες

- Πώς περνούσες τον ελεύθερο χρόνο σου; Είχες κάποια δραστηριότητα (μαθησιακή, αθλητική, καλλιτεχνική, ψυχαγωγική κ.ά.); Καθόσουν με τους μεγάλους; Έπαιζες με άλλα παιδιά της ηλικίας σου; Ποιες ήταν οι παρέες σου; Πώς περνούσες με τις παρέες σου; Έχεις κρατήσει φίλους/-ες από τότε;
- Τις Κυριακές πώς περνούσες τις μέρες σου; Έκανες διαφορετικά πράγματα από τις άλλες μέρες; Τις περνούσες μαζί με τους γονείς σου; (Πήγαινες στην εκκλησία; Είναι οι γονείς σου θρήσκοι;)

Εκπαίδευση

Δημοτικό σχολείο

- Σε ποιο δημοτικό σχολείο πήγες; Ήταν το σχολείο της γειτονιάς σου; Πήγαινες όλα τα χρόνια στο ίδιο δημοτικό σχολείο; Για ποιους λόγους άλλαξες σχολείο;
- Θυμήσου την πρώτη μέρα που πήγες στο δημοτικό σχολείο. Πώς ένιωσες;
- Θυμήσου την περίοδο που ήσουν στο δημοτικό σχολείο; Πώς θα την χαρακτήριζες; Ήταν μια ευχάριστη ή δυσάρεστη περίοδος για σένα; Για ποιους λόγους;
- Πώς ήταν οι σχέσεις σου με τους δασκάλους, τους συμμαθητές και τα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου; Πώς ήταν η στάση τους απέναντί σου; Πώς ήταν η δική σου στάση απέναντί τους;
- Αντιμετώπιζες προβλήματα (π.χ. με τα μαθήματα, τους δασκάλους, τους συμμαθητές κ.ά.); Τί είδους προβλήματα; Πώς τα διαχειριζόσουν; Τα μοιραζόσουν με την οικογένειά σου; Σε βοηθούσε κάποιος δικός σου να τα διαχειριστείς; Με ποιόν τρόπο (π.χ. προσφέροντας βοήθεια στα μαθήματα, συμβουλές κ.ά.);
- Υπήρχε στο σχολείο σου ή εκτός σχολείου κάποιο πρόγραμμα ενίσχυσης (ενισχυτική διδασκαλία, τάξεις ένταξης, μαθήματα ελληνικής γλώσσας); Συμμετείχες σε κάτι παρόμοιο;
- Βίωσες τυχόν διακρίσεις όσον αφορά την καταγωγή σου στο σχολείο; Με ποιόν τρόπο; Θυμάσαι τι ακριβώς μπορεί να συνέβη ή κάποιο περιστατικό;
- Η διαφορετική πολιτισμική σου καταγωγή/ προέλευση λειτούργησε σαν προτέρημα ή σαν μειονέκτημα για σένα; Στάθηκε αφορμή για να συζητηθούν ειδικότερα ή ευρύτερα θέματα μέσα στην τάξη (π.χ. για τη διαπολιτισμικότητα – πολιτισμική διαφορά). Πώς αισθάνθηκες; Περήφανα ή άβολα;
- Υπήρχαν άλλα παιδιά με διαφορετική εθνοτική καταγωγή στο σχολείο; Έβλεπες να αντιμετωπίζετε παρόμοια θέματα; Έκανες παρέα μ' αυτά τα παιδιά; Αισθανόσουν καλύτερα και πιο άνετα μαζί τους ή με τα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου; Για ποιους λόγους;

- Ποιες προσδοκίες είχαν οι γονείς σου από εσένα σε σχέση με το σχολείο; (Συνέδεαν ρητώς αυτές τις προσδοκίες με το αίτημα της ένταξης σου στην ελληνική κοινωνία;). Υπήρχαν πράγματα/ καταστάσεις στο σχολείο που τους έβρισκαν σύμφωνους ή αντίθετους, που τους ευχαριστούσαν ή τους δυσαρεστούσαν;

Γυμνάσιο

- Πώς βίωσες τη μετάβασή σου στο γυμνάσιο;
- Θυμήσου εκείνη την περίοδο της ζωής σου.
- Πώς τα πήγαινες με τα μαθήματα; Τα κατάφερνες; Αντιμετώπιζες δυσκολίες; Πώς τις ξεπερνούσες; Ποιος σε βοηθούσε; Πήγαινες φροντιστήριο; Μήπως παρακολουθούσες κάποιο πρόγραμμα ενισχυτικής διδασκαλίας;
- Ήσουν καλός μαθητής/-τρια; Πώς αισθανόσουν γι' αυτό; Ήταν σημαντικό για σένα και για τους γονείς σου; Σε ενθάρρυναν οι γονείς σου;
- Υπήρχε κάποιος/ -α καθηγητής/-τρια που έπαιξε σημαντικό ρόλο για σένα (π.χ. να λειτούργησε ως πρότυπο); Ποιος/-α; Τι μάθημα παρέδιδε; Με ποιον τρόπο; (Υπήρχε μήπως τα προηγούμενα ή επόμενα χρόνια της εκπαιδευτικής σου σταδιοδρομίας);
- Πώς ήταν οι σχέσεις σου με τους δασκάλους και τους συμμαθητές σου; Υπήρχαν άτομα που ενδέχεται να σε αποδοκίμαζαν ή να σε ενθάρρυναν με τη στάση τους απέναντί σου όσον αφορά την καταγωγή σου και τους εκπαιδευτικούς σου στόχους. Ποια ήταν αυτά τα άτομα. Με ποιους τρόπους σε αποδοκίμαζαν ή σε ενθάρρυναν. Πώς ένιωθες;

Λύκειο

- Πώς βίωσες τη μετάβασή σου στο λύκειο;
- Σε ποιο λύκειο πήγες; Επέλεξες κατευθείαν το λύκειο που πήγες ή σκεφτόσουν να πας ενδεχομένως και σε κάποιο άλλο;
- Μίλησέ μου για την περίοδο του λυκείου.
- Πώς ήταν η καθημερινότητά σου; Διάβαζες αρκετές ώρες; Έκανες κι άλλες δραστηριότητες; Ήσουν καλός/-ή μαθητής/-τρια;
- Ήσουν ικανοποιημένος/ -η με το λύκειο στο οποίο πήγαινες; Τα μαθήματα ήταν καλά οργανωμένα; Οι καθηγητές έκαναν καλό μάθημα; Πώς σου συμπεριφέρονταν οι καθηγητές και οι συμμαθητές σου; Ήσουν ευχαριστημένος από τη συμπεριφορά τους; Παρατηρούσες αλλαγές στη συμπεριφορά των συμμαθητών σου κατά τη διάρκεια του Λυκείου; Η στάση τους όσο πλησίαζαν οι πανελλαδικές εξετάσεις παρέμεινε ίδια ή άλλαξε; Που αποδίδεις την αλλαγή αυτή;

- Πότε άρχισες να σκέφτεσαι σοβαρά το ενδεχόμενο να σπουδάσεις; Ποιοι άνθρωποι σε παρακίνησαν να σπουδάσεις; Για ποιους λόγους; Με ποιον τρόπο; Είχες κάποιον ως πρότυπο;
- Πότε επέλεξες κατεύθυνση και αντικείμενο σπουδών; Πώς; Με ποια κριτήρια;
- Πότε άρχισες να προετοιμάζεσαι εντατικά για τις πανελλαδικές εξετάσεις (π.χ. φροντιστήρια, ιδιαίτερα μαθήματα, ενισχυτική διδασκαλία);
- Υπήρχαν αλλαγές στα σχέδιά σου; Για ποιους λόγους;
- Θυμήσου την περίοδο των πανελλαδικών εξετάσεων. Τι θυμάσαι; Είχες άγχος; Για ποιους λόγους; Πώς το διαχειριζόσουν; Πώς έγραψες; Περίμενες ότι θα γράψεις καλύτερα ή χειρότερα; Γιατί;
- Διηγήσου μου τη στιγμή που έμαθες τα αποτελέσματα. Πώς ένιωσες. Ήσουν ευχαριστημένος ή ένιωσες κάποια απογοήτευση; Τι σε έκανε να νιώθεις ευχαριστημένος/-η ή απογοητευμένος/-η;

Συμπλήρωση μηχανογραφικού

- Θυμήσου την περίοδο που σε απασχολούσε η συμπλήρωση του μηχανογραφικού.
- Με ποια κριτήρια το συμπλήρωσες; Έκανες κάποια αναζήτηση (π.χ. ηλεκτρονική, ρωτώντας άλλα άτομα κ.ά.) όσον αφορά τις σχολές που σ' ενδιέφεραν; Συζήτησες τις επιλογές σου με τους γονείς σου ή με κάποιο/-α άλλο/-α άτομο/-α (π.χ. καθηγητές, φίλοι); Επέλεξες τμήματα στηριζόμενος/-η σε άλλα κριτήρια πέραν του αντικειμένου των σπουδών;
- Υπήρχαν διαφορές ανάμεσα στα δικά σου σχέδια και τις προσδοκίες των γονιών σου; Τί είδους διαφορές; Για ποιους λόγους; Τίνος άποψη επικράτησε τελικά;
- Έπαιξε ρόλο η απόσταση του τόπου διαμονής από τον τόπο των σπουδών στην επιλογή σου; Θα προτιμούσες να σπούδαζες στον τόπο διαμονής της οικογένειάς σου (αν υπήρχαν οι δυνατότητες); Γιατί;
- Το τμήμα στο οποίο σπουδάζεις ήταν η πρώτη σου επιλογή; Σκέφτηκες να ξαναδώσεις εξετάσεις, όταν έμαθες πως έχεις μπει στο συγκεκριμένο τμήμα; Γιατί; Σκέφτηκες ή επιχείρησες να πάρεις μεταγραφή σε άλλο πανεπιστήμιο; Για ποιους λόγους;

Πανεπιστήμιο, μέρος σπουδών και φοιτητική ζωή

- Πώς βίωσες την μετάβασή σου στο πανεπιστήμιο/ σε άλλη πόλη/ σε άλλη περιοχή;
- Πώς σου φάνηκε/ φάνηκαν το πανεπιστήμιο/ μέρος όπου σπουδάζεις; Ήταν αντάξιο/ α των προσδοκιών σου και της εικόνας που είχες σχηματίσει ενδεχομένως νωρίτερα;

- Πώς βίωσες το προηγούμενο χρονικό διάστημα των σπουδών σου και της διαμονής σου στο μέρος όπου σπουδάζεις; Αντιμετώπισες δυσκολίες (π.χ. όσον αφορά τα μαθήματα, τον ακαδημαϊκό τρόπο εργασίας την εγκατάσταση, τις σχέσεις, οικονομικά προβλήματα κ.ά.) Πώς τις διαχειρίστηκες; Συνήθιζες να τα συζητάς με άλλα άτομα (π.χ. γονείς, φίλους, καθηγητές); Με ποια;
- Πώς καλύπτεις τις οικονομικές σου ανάγκες ως φοιτητής/-τρια; Σε βοηθάνε οι γονείς σου;
- Σας παρέχει το πανεπιστήμιο δωρεάν στέγαση – σίτιση; Έχεις αξιοποιήσει αυτές τις δυνατότητες; Για ποιους λόγους; Σε έχουν ωφελήσει; Με ποιον τρόπο; Σε έχουν δυσκολέψει; Ως προς τι; Με ποιον τρόπο; Θεωρείς ότι η στέγαση στις φοιτητικές εστίες είναι/ θα είναι ανασταλτικός παράγοντας στις σπουδές σου και στις επιδόσεις σου στα μαθήματα;
- Μένεις μόνος/ -η σου, με κάποιον/-α συγκάτοικο, με τους γονείς σου; Νοικιάζεις/ νοικιάζετε; Μένεις/ μένετε στις φοιτητικές εστίες του πανεπιστημίου; Έχεις/ έχετε δικό σου/ σας σπίτι; Θεωρείς τη συγκατοίκησή με άλλο άτομο/ άτομα ανασταλτικό παράγοντα στις σπουδές σου;
- Έκανες παρέες με άλλους φοιτητές/-τριες ή άτομα εκτός πανεπιστημίου; Ποιες ήταν οι πρώτες σου παρέες; Με ποια κριτήρια συγκροτήθηκαν (π.χ. έτος, τόπος καταγωγής κ.α.). Οι παρέες σου άλλαξαν στη συνέχεια; Για ποιους λόγους; Πώς θα προσδιόριζες τις σχέσεις σου με την τοπική κοινωνία; Μπορείς να μου αναφέρεις κάποιο περιστατικό που να σου έχει συμβεί και να υποδηλώνει αυτές τις σχέσεις;
- Τι σημαίνει για σένα φοιτητική ζωή; Πώς επενδύεις τον χρόνο σου; Ασχολήθηκες με άλλες δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο σου; Τί είδους; Μπορείς να μου περιγράψεις μια τυπική καθημερινή σου ημέρα; Συμμετέχεις σε κάποια μορφή συλλογικής δράσης (π.χ. φοιτητικές παρατάξεις, συλλόγους, αθλητικές ομάδες κ.ά.);
- Γνωρίζεις για τη δυνατότητα ανταλλαγής φοιτητών μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων (Erasmus); Θα σε ενδιέφερε μια τέτοια δυνατότητα; Γιατί; Την έχεις αξιοποιήσει;
- Σε ποιο έτος/ ακαδημαϊκό εξάμηνο είσαι τώρα; Έχεις επιλέξει τομέα; Είσαι καλός φοιτητής/-τρια; Σου έχουν μείνει πολλά μαθήματα; Σε πόσο πρ. καιρό υπολογίζεις ότι θα ολοκληρώσεις τις σπουδές σου;

Μελλοντικά σχέδια

- Ποια είναι τα σχέδιά σου για το μέλλον;
- Τί σκέφτεσαι να κάνεις; Με τι σκέφτεσαι να ασχοληθείς;

- Σκέφτεσαι να συνεχίσεις τις σπουδές σου σε μεταπτυχιακό επίπεδο; Για ποιους λόγους; Στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό; Γιατί;
- Πού θα ήθελες να ζήσεις; Σκέφτεσαι το ενδεχόμενο να ζήσεις μόνιμα στην Ελλάδα; Γιατί; Ποια εμπόδια συναντάς σε μια τέτοια προοπτική;
- Σκέφτεσαι να ζήσεις στη χώρα καταγωγής/ προέλευσης ή σε κάποια άλλη χώρα; Για ποιους λόγους;
- Τι δουλειά θα ήθελες να κάνεις μελλοντικά; Που θα σ' ενδιέφερε να εργαστείς; Σε ποιο μέρος;

Κοινωνικά, οικονομικά, γραφειοκρατικά, πολιτικά, θρησκευτικά και ηθικά ζητήματα

- Έχεις εργαστεί κατά τη διάρκεια των σπουδών σου ή στο παρελθόν; Για ποιους λόγους; Τι δουλειά έκανες; Για πόσο καιρό; Είσαι/ ήσουν ευχαριστημένος/ -η από τη δουλειά σου και από τις σχέσεις σου με τους εργοδότες σου; Η δουλειά σου ανταποκρίνεται/ ανταποκρινόταν στις προσδοκίες σου και στις στοχεύσεις σου για το μέλλον. Με ποιον τρόπο; Θεωρείς την εργασία ανασταλτικό παράγοντα στις σπουδές σου και στις στοχεύσεις σου για το μέλλον; Με ποιον τρόπο;
- Η Οικονομική Κρίση έχει επηρεάσει τη ζωή σου και των γονιών σου; Με ποιους τρόπους;
- Έχεις αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια; Θα σε ενδιέφερε να αποκτήσεις την ελληνική ιθαγένεια; Για ποιους λόγους; Θεωρείς ότι έχει/ θα αλλάξει η ζωή σου; Ότι έχει/ θα αλλάξει κάτι ως προς τον εαυτό σου ή τις σχέσεις σου με τους άλλους; Άλλαξες στάση απέναντι στους άλλους; Οι άλλοι άλλαξαν στάση απέναντί σου; Μπορείς να μου διηγηθείς κάποιο περιστατικό; Θεωρείς ότι η απόκτησή της έχει πρακτικό, οικονομικό, συναισθηματικό, ηθικό χαρακτήρα; Υπό ποια άποψη;
- Τι χαρτιά είχες πριν την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας (π.χ. διαβατήριο); Είχες άδεια παραμονής; Κάθε πότε την ανανέωνες; Πριν τα 18 σου ανανέωνες τα χαρτιά σου μέσω των γονιών σου (ως μέλος οικογένειας); Μετά τα 18 σου αντιμετώπισες κάποιο πρόβλημα; Ήσουν ήδη στο Πανεπιστήμιο και μπορούσες να τα ανανεώνεις (λόγω σπουδών); Πώς σου συμπεριφέρονταν στις διάφορες υπηρεσίες (π.χ. στο Τμήμα Αλλοδαπών) όταν πήγαινες όλα αυτά τα χρόνια για να ανανεώσεις τα χαρτιά σου; Πώς ήταν η στάση τους απέναντί σου; Με ποιον τρόπο σου μιλούσαν; Με τι ύφος; Πώς σε κοιτούσαν; Πώς σε έκαναν να νιώθεις; Θυμάσαι κάποιο/-α συγκεκριμένο/-α περιστατικό/-ά; Μπορείς να μου το/ τα διηγηθείς; Τι άλλαξε ως προς τη συμπεριφορά-στάση τους απ' όταν απέκτησες την ελληνική ιθαγένεια;
- Τα χαρτιά σου έχουν σταθεί εμπόδιο όσον αφορά τα δικαιώματά σου στο ελληνικό κράτος ευρύτερα και κατά τη διάρκεια των σπουδών σου ειδικότερα;

- Αντιμετώπισες προβλήματα στον τομέα της υγείας (υγειονομική ασφάλιση-περίθαλψη, βιβλιάρια υγείας, φοιτητικά βιβλιάρια;); Μπορείς να μου διηγηθείς συγκεκριμένα περιστατικά; Πώς τα διαχειρίστηκες;
- Δικαιούσουν κάποιο επίδομα όλα αυτά τα χρόνια (π.χ. φοιτητικό - στεγαστικό επίδομα; Το πήρες ή το έχασες; Για ποιον λόγο το έχασες (π.χ. εξαιτίας της ιθαγένειας); Θεωρείς ότι το έχασες δίκαια ή άδικα; Για ποιους λόγους; Πώς ένιωσες;
- Έχεις λάβει κάποιον/-α έπαινο-επιβράβευση όλα αυτά τα χρόνια (π.χ. έπαινοι αριστείας, συμμετοχή σε μαθητικές παρελάσεις – σημαιοφόρος); Τι είδους; Στάθηκε ποτέ εμπόδιο η καταγωγή σου; Με ποιον τρόπο; Πώς ένιωσες;
- Τα προηγούμενα χρόνια στην Ελλάδα είχαν σημειωθεί διάφορες αντιδράσεις από γηγενείς, οι οποίοι αντιτίθονταν στο δικαίωμα των μεταναστών να σηκώνουν την ελληνική σημαία στις μαθητικές παρελάσεις. Θεωρείς ότι τα παιδιά αυτά θα έπρεπε να μπορούν να γίνονται σημαιοφόροι; Για ποιους λόγους συμφωνείς ή διαφωνείς; Εσένα θα σ' ενδιέφερε, σε περίπτωση που μπορούσες, να γίνεις σημαιοφόρος; Γιατί; Πώς θα ένιωθες;
- Έχεις δικαίωμα ψήφου στο ελληνικό κράτος; Πότε το απέκτησες; Για ποιον λόγο δεν έχεις; Η δυνατότητα να ψηφίζεις στο ελληνικό κράτος είναι σημαντική για σένα; Για ποιους λόγους; Με ποιον τρόπο;
- Στην Ελλάδα έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια μια μεγάλη άνοδος της δύναμης ακροδεξιών οργανώσεων, όπως η Χρυσή Αυγή; Θεωρείς ότι κάτι τέτοιο σ' επηρεάζει; Ότι έχει επιπτώσεις στη ζωή σου ή στις ζωές άλλων ανθρώπων; Πώς νιώθεις αναφορικά μ' αυτό το φαινόμενο; Πώς νιώθεις όσον αφορά άλλες ομάδες ή ανθρώπους που υιοθετούν παρόμοιες στάσεις/ αντιλήψεις; Τι κάνεις για να αντιμετωπίσεις αυτό το αίσθημα; Πώς διαχειρίζεσαι παρόμοια φαινόμενα/ καταστάσεις; Αντιδράς; Πώς; Με ποιον τρόπο;
- Ποια είναι η σχέση σου με τη θρησκεία; Σου έχουν προτείνει να σε βαφτίσουν; Έχεις βαφτιστεί; Για ποιον λόγο δέχτηκες ή αρνήθηκες αντίστοιχα να βαφτιστείς; Θεωρείς τη θρησκεία σημαντικό στοιχείο για την προσωπική σου ταυτότητα; Για ποιους λόγους;

Ελεύθερες ερωτήσεις: αποφάσεις στο παρόν και συμβουλές για το μέλλον

- Μια τραγουδίστρια, η Ε. Φ. {Ελληνίδα διεθνής τραγουδίστρια αλβανικής καταγωγής}, εκπροσώπησε την Κύπρο στο διαγωνισμό τραγουδιού της Eurovision. Αν ήταν φίλη σου και σε ρωτούσε ποια χώρα να εκπροσωπήσει (Ελλάδα, Αλβανία, Κύπρο), τι θα της πρότεινες; Γιατί; Εσύ τι θα έκανες στη θέση της;
- Σε περίπτωση που είχες φίλο σου έναν ποδοσφαιριστή… (π.χ. μαροκινής καταγωγής), που έχει ζήσει από μικρός με την οικογένειά του στην Ελλάδα και τώρα είναι παίκτης

σε μια ομάδα της Ισπανίας, και σε ρωτούσε σε ποια εθνική ομάδα να παίξει (π.χ. Μαρόκου, Ελλάδας, Ισπανίας), τι θα του πρότεινες να κάνει; Για ποιον λόγο; Εσύ τι θα έκανες στη θέση του;

- Αν συμβούλευες κάποιο παιδί, είτε από τη δική σου χώρα είτε από μια άλλη χωρά, αναφορικά με το πώς να διαχειριστεί τη μεταναστευτική του καταγωγή/ προέλευση στη χώρα διαμονής και τις διάφορες αντιξοότητες και ανισότητες που ενδέχεται να βιώσει κατά τη διάρκεια της ζωής του ευρύτερα και της εκπαιδευτικής του σταδιοδρομίας ειδικότερα; Τι θα τον συμβούλευες; Πώς θα μπορούσε να διαχειριστεί τα παραπάνω και να καταφέρει να ενταχθεί "επιτυχώς"; Τι συμβουλές θα του έδινες όσον αφορά τον χώρο της εκπαίδευσης και τις σπουδές;

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ[122]

Ο/ η ίδιος/-α

- Φύλο:
- Ηλικία:
- Τόπος γέννησης;
- Τόπος διαμονής:

Αδέλφια

- Πόσα
- Αγόρια:
- Κορίτσια:
- Ηλικίες:
- Σειρά γέννησης:
- Ενασχόληση (π.χ. εκπαίδευση, εργασία):

Πατέρας:

- Τόπος γέννησης:
- Ημερομηνία γέννησης ή ηλικία:
- Επάγγελμα (εδώ/ εκεί):
- Γραμματικές γνώσεις:

Μητέρα

- Τόπος γέννησης:

[122] Μετά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και με την ολοκλήρωση της συνολικής ηχογραφημένης διαδικασίας, ζητείται η γνώμη της συμμετοχής του/ της στη συνέντευξη – έρευνα και προνοείται το ενδεχόμενο μιας άλλης πιθανής συνάντησης ή επικοινωνίας. Εκτός και αν υπάρξει προγενέστερος σχετικός σχολιασμός από τον/ την αφηγητή/-τρια.

- Ημερομηνία γέννησης ή ηλικία:
- Επάγγελμα (εδώ/ εκεί):
- Γραμματικές γνώσεις

Παππούς – πατέρα:

- Επάγγελμα:
- Γραμματικές γνώσεις:

Παππούς – μητέρα:

- Επάγγελμα:
- Γραμματικές γνώσεις:

Γιαγιά – πατέρα:

- Επάγγελμα:
- Γραμματικές γνώσεις:

Γιαγιά – μητέρα:

- Επάγγελμα:
- Γραμματικές γνώσεις:

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ[123]

Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)

Η γνωριμία μας με τη Ζ.

Κατά τη διάρκεια της αναζήτησης των κατάλληλων για το δείγμα της έρευνάς μας ατομικών περιπτώσεων, απευθυνθήκαμε (Α. = εγώ) μεταξύ άλλων, μέσω μιας ομάδας γνωστών - συνεργατών (Β. + Γ.), σ' έναν καθηγητή (Δ.) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.).

Κατόπιν μιας πρώτης μεταξύ τους συνεννόησης (Β. + Δ., Β. + Γ.), μας έφεραν (διαμέσου της Γ.) σε τηλεφωνική επικοινωνία με μια προπτυχιακή φοιτήτρια (Ε.) του ιδρύματος. Η εν λόγω φοιτήτρια, αν και δεν πληρούσε τα απαιτούμενα γι' αυτό κοινωνικά χαρακτηριστικά (ο ένας εκ των γονέων της ήταν μετανάστης), προθυμοποιήθηκε να μας φέρει σ' επαφή με συγκεκριμένα άτομα, που είχε υπόψη της (συμφοιτητές - μέλη παρέας) και ανταποκρίνονταν πλήρως σ' αυτά.

Ένα εξ αυτών ήταν και η Ζ. με την οποία γνωριστήκαμε από κοντά την ημέρα διενέργειας της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης. Νωρίτερα, επικοινωνήσαμε μόνο ορισμένες φορές τηλεφωνικά για τις ανάγκες της έρευνας.

Η τηλεφωνική μας επικοινωνία και η προθυμία της συμμετοχής της στην έρευνα

Αρχικά, αφ' ότου ενημερώθηκε επιγραμματικά για την έρευνα από την Ε. και εκδήλωσε ένα πρώτο ενδιαφέρον συμμετοχής, επικοινώνησα μαζί της προκειμένου να της δώσω περισσότερες σχετικές πληροφορίες, να τη διαβεβαιώσω για την ανωνυμία της έρευνας, να λύσω τυχόν απορίες της, να συζητήσουμε το ενδεχόμενο μιας από κοινού συνάντησης και να επιβεβαιώσω την προθυμία της συμμετοχής της σ' αυτή.

Στη συνέχεια, λόγω του προγράμματός της (ευέλικτο ωράριο εργασίας) και του δικού μου, χρειάστηκε να επικοινωνήσουμε τρεις με τέσσερις ακόμη φορές μέχρι να καταφέρουμε να κλείσουμε οριστική ημερομηνία, ώρα και μέρος συνάντησης.

Όταν κάποια στιγμή, στα πλαίσια της μεταξύ μας συνεννόησης, της ανέφερα ότι μερικές από τις ημέρες της παραμονής μου στην Αθήνα (όπου ταξίδεψα γι' αυτή και γι' άλλες συνεντεύξεις) θα διέμενα σε ξενοδοχείο, με προσκάλεσε αντ' αυτού να μείνω στο σπίτι της. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, δεν είχε απολύτως κανένα πρόβλημα να με φιλοξενήσει. Οι

[123] Για αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο ενός τέτοιου εντύπου βλ. Τσιώλης (2014: 267-268), *Η τεκμηρίωση της συνέντευξης*.

γονείς της έλειπαν εκείνες τις ημέρες από το σπίτι και η ίδια είναι γενικά ανοιχτή κι άνετη σαν άνθρωπος. Πόσο μάλλον στη δική μου περίπτωση: φοιτήτρια κ.ο.κ. (ενν. ότι είναι αντίστοιχη με τη δική της). Της είπα με τη σειρά μου ότι ήμουν εντάξει, ότι δεν είχα κάποιο θέμα να μείνω σε ξενοδοχείο και ότι σε περίπτωση που στην πορεία χρειαζόμουν κάτι θα της το έλεγα. Επίσης, την ευχαρίστησα και της είπα ότι εκτιμώ την κίνησή της (δηλ. ότι, ενώ με γνώριζε ελάχιστα, μπήκε στη διαδικασία να αναλογιστεί τη δική μου θέση και εκδήλωσε την προθυμία να με φιλοξενήσει στην «οικία» της –με ότι αυτό συνεπάγεται).

Επιπλέον, σε επικοινωνία που είχα μαζί της λίγες ώρες πριν τη συνάντησή μας και έπειτα από μήνυμα που είχα λάβει, αργά, το προηγούμενο βράδυ στο κινητό μου τηλέφωνο, με ρώτησε πόσες ώρες θα χρειαστούμε για τη συνέντευξη. Με το πέρας της ήθελε να εντάξει και κάτι άλλο στο πρόγραμμά της. Γι' αυτό και μου ζήτησε, αν γινόταν, να συναντηθούμε νωρίτερα απ' ότι είχαμε ήδη κανονίσει. Την ενημέρωσα εκ νέου ότι στις βιογραφικές αφηγηματικές συνεντεύξεις είναι καλό να έχουμε αρκετό χρόνο στη διάθεσή μας, ότι η χρονική τους διάρκεια διαφέρει ανά περίπτωση και ότι δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Προκειμένου, όμως, να μπορέσει να διαμορφώσει το προσωπικό της πρόγραμμα την πληροφόρησα ότι, βάσει των απαιτήσεων του θέματος και της προγενέστερης εμπειρίας μου, υπολόγιζα πως θα χρειαστούμε τουλάχιστον δύο ώρες συν τον χρόνο που θα χρειαστούμε για το πρακτικό (π.χ. μέρος συνάντησης - συνέντευξης) και ενημερωτικό (π.χ. *Έντυπο Ενήμερης Συγκατάθεσης*: ανάγνωση, επίλυση απορριών - δισταγμών, ενυπόγραφη δήλωση συναίνεσης ως προϋπόθεση συμμετοχής κ.ά.) κομμάτι της έρευνας. Ακολούθως, συμφώνησα να μεταφέρουμε πιο νωρίς τη συνάντησή μας. Με τη σειρά της, με καθησύχασε ότι προέχει η συνέντευξη, ότι σε περίπτωση που χρειαστούμε περισσότερο χρόνο θα ακύρωνε αυτό το οποίο κανόνιζε γι' αργότερα –αν και υπέθετε ότι θα μας έφτανε, γιατί γενικά «μιλάει» σαν άνθρωπος (ενν. ότι συνήθως είναι κοινωνική κι ότι δεν έχει θέμα, από τη στιγμή που το αποφασίζει «συνειδητά», να «ανοιχτεί»)– και μου ζήτησε συγνώμη για την αναστάτωση που μπορεί ενδεχομένως να μου προξένησε. Προτού κλείσουμε, της είπα ότι δεν υπάρχει πρόβλημα κι ότι θα τα πούμε από κοντά.

Η συνάντησή μας για τη διενέργεια της συνέντευξης: πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία

Η συνάντησή μας πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 2018, ημέρα Κυριακή και ώρα 11:30 π.μ. περίπου, έξω από έναν συνοικιακό σταθμό του μετρό στην Αθήνα. Μόλις έφτασα, την ενημέρωσα τηλεφωνικά, ώστε να κανονίσουμε το ακριβές σημείο. Μετά από λίγο, ήρθε και η ίδια.

Καθώς πλησίαζε προς το μέρος μου, την αναγνώρισα και της απηύθυνα πρώτη τον λόγο («Η Ζ.;»), ώστε να βεβαιωθώ ότι επρόκειτο για το άτομο που περίμενα. Αφ' ότου απάντησε καταφατικά («Ναι.»), ρωτήσαμε η μία την άλλη πώς είναι και, με δική της παρακίνηση, φιληθήκαμε σταυρωτά στο μάγουλο.

Για τη διενέργεια της συνέντευξης συμφωνήσαμε, από κοντά αυτή τη φορά, να βρούμε μια κοντινή καφετέρια, όσο το δυνατόν πιο ήσυχη, ώστε να έχουμε, βάσει των δυνατών σε μας επιλογών, τον καταλληλότερο χώρο στη διάθεσή μας.

Στον δρόμο προς την καφετέρια αναφερθήκαμε στην αναχώρησή μου, το βράδυ της ίδιας μέρας, από την Αθήνα (την είχα ενημερώσει σχετικά και είχα μαζί μου ένα σακίδιο με τα πράγματά μου), στο ταξίδι μου στην Αθήνα για τις ανάγκες της έρευνας της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής μου Εργασίας (Μ.Δ.Ε.), στην αναζήτηση περιπτώσεων και στην κοπέλα που μας έφερε σ' επαφή, στην παραμονή μου στο σπίτι μιας φίλης μου και αργότερα σε ξενοδοχείο, στην πρόσκληση που μου έκανε για να μείνω στο σπίτι της και στ' ότι δεν είχε θέμα να με φιλοξενήσει, στο τηλεφώνημα που είχαμε εκείνο το πρωί και στη συνάντηση που είχε κανονίσει για μετά τη συνέντευξη.

Όπως μου είπε, επειδή είχε ρεπό από τη δουλειά της τη συγκεκριμένη ημέρα, βρήκε την ευκαιρία να εντάξει κι άλλα πράγματα στο πρόγραμμά της. Της είπα με τη σειρά μου ότι, αν κι η «εξέλιξη» της συνέντευξης εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, είναι πολύ πιθανό να έχουμε ολοκληρώσει την όλη διαδικασία μέχρι την επόμενη συνάντησή της κι ότι λογικά θα προλάβει. Είπε «ωραία» (παράλληλα, έδειξε να χαίρεται), ανέφερε πάλι ότι γενικά «μιλάει» σαν άνθρωπος κι ότι θα το διαπιστώσω και μόνη μου κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Την προέτρεψα να βρούμε πρώτα την καφετέρια που θα καθίσουμε, ώστε να τα πούμε με την ησυχία μας για την έρευνα και την όλη διαδικασία της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης.

Το πλαίσιο της συνέντευξης (μέρος, άνθρωποι και συνθήκες)

Έπειτα από μια μικρή αναζήτηση, επιλέξαμε να καθίσουμε σ' ένα από τα εξωτερικά (στα εσωτερικά ακουγόταν μουσική) και τέρμα ακριανά τραπέζια μιας σχετικά ήσυχης καφετέριας με λίγους πελάτες. Στο διπλανό τραπέζι καθόταν ένας κύριος, ο οποίος διάβαζε την εφημερίδα του. Κατ' αυτόν τον τρόπο είχαμε μεγαλύτερη απόσταση από άλλους πελάτες που κάθονταν ανά δυάδες και συνομιλούσαν μεταξύ τους. Η ησυχία διακοπτόταν μόνο όταν τύχαινε να περάσει στον διπλανό και χωρίς πολύ κίνηση δρόμο κάποιο θορυβώδες όχημα. Τριγύρω, στις άλλες πλευρές, είχε κτήρια στο ισόγειο των οποίων στεγάζονταν παρόμοιες καφετέριες.

Ενημέρωση για την έρευνα, δήλωση συναίνεσης και ενδοιασμοί

Αφ' ότου παραγγείλαμε, την ενημέρωσα αναλυτικά σχετικά με το περιεχόμενο του *Εντύπου Ενήμερης Συγκατάθεσης* (βλ. *Παράρτημα 1*). Το οποίο και της έδωσα να διαβάσει. Τη ρώτησα αν κατανόησε τα όσα αναγράφονται σ' αυτό κι αν έχει να μου θέσει κάποια ερώτηση. Μου απάντησε ότι τα κατανόησε, συμπλήρωσε και υπέγραψε το έντυπο.

Παρόλο που της άφηνα ανοιχτό το περιθώριο της αποχώρησής της από αυτή (*ελευθερία συναίνεσης*), επέμενε πως ήθελε να συνεχίσουμε και πως δεν είχε κανένα θέμα να συμμετάσχει.

Ειδικά, από τη στιγμή που τη διαβεβαίωνα για την ανωνυμία της. Με άλλα λόγια, η διασφάλιση της προστασίας των προσωπικών της δεδομένων καταρρίπτει τον μοναδικό ενδοιασμό της Ζ. όσον αφορά τη συμμετοχή της στην έρευνα.

Λόγοι συναίνεσης

Όπου ως βασικά κίνητρα συναίνεσης λογίζονται τα εξής.

- Η προτροπή της Ε. να ενημερωθεί για την έρευνα και, εφόσον το επιθυμεί, να συμμετάσχει σ' αυτή.
- Η αντιστοιχία του *θέματος*, του *σκοπού*, της *σπουδαιότητας* και των *προσδοκώμενων ωφελειών* της έρευνας με τα βιώματα και τις προσωπικές της επιδιώξεις (π.χ.: *θέλω να κάνω κά(ποια) πράγματα ν' ακουστεί η φωνή μου*).
- Η αντιστοιχία της δικής της περίπτωσης με αυτήν της ερευνήτριας (π.χ. κοπέλες, φοιτήτριες, μικρής ηλικιακής απόκλισης, μετανάστριες δεύτερης γενιάς, αλβανικής προέλευσης).
- Και, η αξία που προσδίδει σε θέματα σπουδών, μελλοντικών στοχεύσεων και προοπτικών (π.χ.: *Αυτό νομίζω, ότι η μόρφωση είναι δύναμη.*). Την οποία φαίνεται να αναγνωρίζει, μόλις ενημερώνεται για το *πλαίσιο* της έρευνας, και στο πρόσωπο της ερευνήτριας. Και, επικυρώνει μέσω της συμβολής της σ' αυτή (π.χ.: *να, όπως τώρα ήρθαμε για τη δικιά σου τη διπλωματική, τς, θέλω να με καταλαβαίνει κάποιος*). Με άλλα λόγια, συμμετέχει όχι μόνο γιατί μπορεί να αναλογιστεί τη θέση της ερευνήτριας αλλά κι επειδή κατ' αυτόν τον τρόπο δύναται να νομιμοποιήσει τους λόγους και να αναπαράγει τους όρους της ίδιας της της ύπαρξης. Δηλ. να μετασχηματίσει σε αντικειμενική μέρος της ως άνω επενδυμένης αξίας.

Έναρξη βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης, επικοινωνιακό κλίμα, ανταπόκριση ερευνώμενης - αφηγήτριας και ύφος έκφρασης

Αφότου δέχτηκε και επίσημα, της είπα πως, όταν είναι έτοιμη, μπορούμε να ξεκινήσουμε. Εφόσον απάντησε καταφατικά, ενεργοποίησα το δημοσιογραφικό μαγνητόφωνο και αρχίσαμε τη συνέντευξη.

Εξαρχής, εναποθέσαμε όλη μας την προσοχή στη μεταξύ μας επικοινωνία. Ήταν έκδηλο ότι, από πολύ νωρίς, είχε αναπτυχθεί ένα κλίμα αμοιβαίας οικειότητας, σεβασμού και εμπιστοσύνης. Το οποίο επικρατούσε καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Βασικό χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η ενεργή ομιλία και ακρόαση των συμμετεχόντων σ' αυτή. Αφού, λόγω των κοινών μας βιωμάτων, η μία κατανοούσε τα λεγόμενα της άλλης σαν να γνωριζόμασταν από καιρό.

Η Ζ. ανταποκρινόταν με προθυμία στα διάφορα στάδια της συνέντευξης. Ήταν δεκτική στο να αναφερθεί σε αρκετά από τα βιώματά της. Πράγμα, που όντως έκανε. Ακόμη κι όταν αυτά αφορούσαν πολύ προσωπικά και κοινωνικά ευαίσθητα θέματα. Και, τόσο από τις κινήσεις όσο και από τις εκφράσεις (λεκτικές και μη) της φαινόταν ότι λειτουργούσε αυθόρμητα.

Παράλληλα, φρόντιζε να είναι εύστοχη στα όσα αφηγείται, χωρίς να «πολυλογεί». Και μόνο όταν το έκρινε ή της ζητούταν, έμμεσα ή άμεσα, γινόταν περισσότερο λεπτομερής και αναλυτική. Δηλαδή, οι όποιες «παρεμβάσεις» είχαν και ενθαρρυντικό χαρακτήρα με στόχο την έκταση των αφηγούμενων πληροφοριών και διευκρινιστικό - επεξηγηματικό χαρακτήρα με ζητούμενο τη σαφήνεια αυτών.

Κατά βάση, το ύφος της ήταν απλό, λιτό και ανεπιτήδευτο. Όπως και άμεσο, οικείο και χαλαρό. Αλλά, συνάμα, στοχαστικό και παραστατικό. Άλλοτε γινόταν περισσότερο σοβαρό, εμφαντικό και φορτισμένο και άλλοτε σαρκαστικό και ειρωνικό. Ανάλογα με τον τρόπο (ανα-)βίωσης του βιώματος και της σημασίας που έλαβε και συνεχίζει να λαμβάνει στον χώρο και στον χρόνο (δηλ. σε παρελθόν, παρόν και μέλλον).

Ροή, αξιοπρόσεκτα περιστατικά και διακυμάνσεις

Η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη, με εξαίρεση συγκεκριμένα σημεία και περιστατικά (βλ. Παράρτημα 4: *Απομαγνητοφωνήσεις Βιογραφικών Αφηγηματικών Συνεντεύξεων. Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)*), είχε μια εύρυθμη ροή και κυλούσε ομαλά.

Για παράδειγμα, αξιοπρόσεκτο ήταν πως:

- δεν της ήταν καθόλου ευχάριστο να αναφέρεται στο θέμα του αλκοολισμού του πατέρα της (π.χ.: *είχεε, δυστυχώς, αρχίσει τον αλκοολισμό*) και στο γεγονός ότι για ένα διάστημα δεν του μιλούσε (π.χ.: *υπήρχαν περι-όδοι που δε μίλαγα με τον πατέρα μου*).
- είχε μια έντονη συναισθηματική φόρτιση όταν αναφέρθηκε στο πρόβλημα υγείας (π.χ.: *Δυστυχώς, πέρασε ένα εγκεφαλικό*) που αντιμετώπισε και παραλίγο να του στοιχίσει τη ζωή.
- φαινόταν σαν να το ‘χει ακόμη παράπονο από τη μητέρα της και σαν να είναι ακόμη «θυμωμένη» μαζί της που δεν την απέτρεψε να εργαστεί, ώστε να αφοσιωθεί εξολοκλήρου στις σπουδές της, σε μια περίοδο που δεν ήταν βιοτικά αναγκαίο για την οικογένεια (π.χ.: *Εκεί έπρεπε πάλι να μου πει η μάνα μου ότι: «Δεν πας πουθενά μωρή. Που πας; Αφήνεις το πανεπιστήμιό σου;»*).
- ακόμη την «ενοχλούσαν» (τη θύμωναν, τη νευρίαζαν κ.ά.) συγκεκριμένα περιστατικά που είχαν συμβεί (π.χ. στα σύνορα, στην πολυκατοικία, στο λεωφορεία κ.ά.) στην ίδια και σε μέλη της οικογένειάς της και αφορούν διάφορα μεταναστευτικά ζητήματα. Με κορύφωση τα όσα συνέβησαν στα Τμήματα Αλλοδαπών (π.χ.: *ΚΑΙ ΣΑΣ ΕΧΟΥΝ*

ΟΛΟΥΣ… ΠΑΡΑΠΕΤΑΜΕΝΟΥΣ, ΕΤΣΙ;) και Ιθαγένειας (π.χ.: *«Άμα δε σ' αρέσει, να πας στη χώρα σου!»*).

- έδειχνε μια ιδιαίτερη ευαισθησία σε σχετικά με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών ζητήματα (π.χ.: *Εμένα αυτά [μεε]… ((παράλληλα, το βιώνει)) Νιώθω, ότι χάνω το αέρα μου εδώ [πέρα], [το σάλιο μου δηλαδή].*). Και, ακόμη κι όταν δεν την αφορούσαν άμεσα, τα βίωνε έμμεσα.

Επίσης, η ροή της διακόπηκε ελάχιστα - επιβραδύνθηκε τέσσερις φορές εξαιτίας του θορύβου που προκαλούσε η διέλευση ορισμένων οχημάτων (απορριμματοφόρου, μηχανής και παλιατζή) στον διπλανό από την καφετέρια δρόμο.

Όμως, βάσει του χώρου που επελέγη για τη διεξαγωγή της, ανέμενα παρόμοιες δυσκολίες. Γι' αυτό και από την αρχή είχα ζητήσει από τη Ζ. να μιλάει πιο δυνατά (π.χ.: *Αν μπορείς μόνο να μιλάς λίγο πιο δυνατά.*) για να ακούγεται ευκρινώς στην ηχογραφημένη εκδοχή της.

Επίσης, προτού ξεκινήσουμε, της είχα πει: *«Μια στιγμή! Να κλείσω το κινητό μου (τηλέφωνο).»*, ώστε να παροτρύνω και την ίδια να πράξει αντίστοιχα για να αποφύγουμε ενδεχόμενες διακοπές από τρίτα άτομα.

Ενδεικτικό είναι ότι, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, πέρασε περίπου δύο φορές από το τραπέζι μας η σερβιτόρα της καφετέριας. Ήρθε, άδειασε το τασάκι κι έφυγε δίχως να μας διακόψει. Καθώς ήμασταν ήδη απορροφημένες, δε δώσαμε σημασία και συνεχίσαμε απρόσκοπτα τη συνέντευξη.

Η παρουσία της Ζ. στον χώρο

Η Ζ. ήταν άνετη και δυναμική. Αρκετά εκφραστική και χαμογελαστή, με θετική διάθεση. Φαινόταν σίγουρη για τον εαυτό της και γεμάτη αυτοπεποίθηση.

Αντίστοιχος ήταν και ο αέρας που απέπνεε το κατά τ' άλλα απλό και καθημερινό της ντύσιμο (μαύρο ολόσωμο σορτς και σανδάλια).

Σε γενικές γραμμές, είχε μια προσεγμένη αλλά, ταυτόχρονα, ανεπιτήδευτη παρουσία.

Παρατηρήσεις, σκέψεις και συναισθήματα ερευνήτριας

Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, παρατηρούσα ότι με τη Ζ. είχαμε αρκετά παρεμφερή βιώματα. Παρόμοια ήταν και αρκετά από τα βιώματα των κοντινών μας ανθρώπων αντίστοιχα. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρχαν και σημαντικές διαφορές όσον αφορά τον χώρο, τον χρόνο, τη σειρά και τον τρόπο βίωσης αυτών.

Επίσης, πιο πολύ ένιωθα ότι ταιριάζουμε στον ρεαλισμό με τον οποίο βλέπουμε πολλά πράγματα. Όπως και στη δύναμη που επιδεικνύουμε για να τα αντιμετωπίσουμε.

Ακόμη κι όταν μπορεί να μη συμφωνούσα με τον τρόπο σκέψης της κατανοούσα τον τρόπο θέασης των πραγμάτων από μέρους της. Και, πόσο μάλλον, τους λόγους του δικού μου τρόπου θέασης αυτών. Αφού, δεν ευθυνόταν η ίδια γι' αυτό που ενδεχομένως εγώ σκέφτηκα ή ένιωσα. Είτε ήταν θετικό είτε αρνητικό.

Αντίστοιχες αντιδράσεις προκλήθηκαν και λόγω της κοινωνικής ευαισθησίας που περικλείει συγκεκριμένα θέματα.

Όπως, για παράδειγμα, όταν αναφέρθηκε στο ζήτημα του αλκοολισμού του πατέρα της, όπου ένιωσα αμήχανα. Γιατί, ενώ ήθελα να μου πει παραπάνω πράγματα, δεν ήθελα με κανέναν τρόπο να τη φέρω σε δύσκολη θέση. Έτσι, προσπάθησα να αποκομίσω κάποια επαρκή για την έρευνα στοιχεία (π.χ.: *Δε χρειάζεται,(.) να θυμηθείς παραπάνω.*) και να μην υπεισέλθω σε ενδεχομένως «επιβλαβείς» για την ίδια λεπτομέρειες (π.χ.: *[Δε θέλω να τη θυμάμαι πολύ η αλήθεια είναι]*).

Η μετά τη συνέντευξη επικοινωνία

Με την ολοκλήρωση της συνέντευξης, τη ρώτησα αν θα μπορούσα πάλι να επικοινωνήσω (τηλεφωνικά ή μέσω μηνύματος) μαζί της σε περίπτωση που χρειαστώ κάτι σχετικό (π.χ. επιπρόσθετα στοιχεία, διευκρινίσεις κ.ά.). Μου είπε ότι «φυσικά» και μπορώ. Με τη σειρά μου της είπα πως και η ίδια αντίστοιχα μπορεί να με υπολογίζει. Όσον αφορά, όχι μόνο τη `συνέντευξη, αλλά και ευρύτερα τις σπουδές της.

Με δική μου πρωτοβουλία και αφ' ότου προηγήθηκε συζήτηση πλήρωσα την παραγγελία. Αφού με ευχαρίστησε και σηκωθήκαμε από το τραπέζι, με συνόδευσε στον κοντινότερο σταθμό του μετρό. Ο οποίος απείχε ελάχιστα από την καφετέρια.

Με αφορμή τα βιώματα που επεσήμανε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, την πληροφόρησα, εν τάχει, για δύο – τρία παρεμφερή δικά μου (π.χ. πωλήτρια σε κατάστημα με αναμνηστικά είδη κ.ά.).

Προτού χωριστούμε, την ευχαρίστησα για όλα. Το ίδιο έπραξε κι εκείνη. Φιληθήκαμε σταυρωτά στο μάγουλο και έφυγε, βιαστικά, για να προλάβει την επόμενη συνάντησή της.

Η χρονική διάρκεια της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης

Η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη, βάσει του ηχογραφημένου της υλικού, διήρκησε δύο ώρες, οχτώ λεπτά και δεκατέσσερα δευτερόλεπτα (02:08:14)[124]. Όμως, συνολικά, η μεταξύ μας επικοινωνία, από τη στιγμή της συνάντησης μέχρι και τη στιγμή του αποχαιρετισμού, διήρκησε περίπου δύο ώρες και σαράντα λεπτά.

[124] Όπως και αυτόματα υπολογίζεται βάσει της συνολικής χρονικής διάρκειας των αρχείων ήχου της συνέντευξης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4
ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΕΙΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Η περίπτωση της Ζέττας (Ζ.)[125]

Α: *Ωραία, ((+το μαγνητόφωνο)) γράφει κανονικά. Λοιπόν, εε αρχικά, ουσιαστικά αυτό που θέλω εγώ από 'σένα είναι να μου διηγηθείς ε την ιστορία της ζωής σου. (2) Μπορείς να μου… ((+τη διηγηθείς)) όπως ακ… ((-ριβώς)), όπως…, με τον τρόπο ας πούμε που θες εσύ.*

Ζ: *Μμχ.*

Α: *Δηλαδή να μου πεις εεε απροσχεδίαστα. Μ' ενδιαφέρουν ας πούμε όλα όσα έχεις ζήσει. Εε δηλαδ… ((-ή)), ουσιαστικά θέλω να δω μέσα απ' τη δική σου αφήγηση αυτό, πώς είναι να ζει, πώς είναι ουσιαστικάα… τς[126], ενδεχομένως αν έχει έρθει κάποιος εδώ πέρα με τους γονείς του ή το οτιδήποτεε, ή αν έχει γεννηθεί εδώ πέρα και τα λοιπά, τέλος πάντων, ουσιαστικά εμένα αυτό που μ' ενδιαφέρει είναι να δω, τς, πώς είναι να ζει, να μεγαλώνει και να πηγαίνει σχολείο ας πούμε ένα παιδί το οποίο προέρχεται, είτε το ίδιο είτε οι γονείς του ας πούμε, από μια άλλη χώρα.*

Ζ: *Μμχ.*

Α: *Αυτό. Ότι έχεις… Άνετα, με την άνεσή σου ξεκινάς.*

Ζ: *Α, ωραία.*

Α: *Ντάξει; Αυτό.*

Ζ: *Μμχ.*

Α: *Κι ότιι…, κι αργότερα…, σε πρώτη φάση εγώ απλά θα κρατήσω κάποιες σημειώσεις (.) καιι…, ενδεχομένως για να μπορέσω αργότερα ας πούμε να σου κάνω, σε πρώτη φάση ας πούμε, κάποιες ερωτήσεις με βάση αυτά που μου έχεις πει κι αργότερα, στη συνέχεια ας πούμεε,*

Ζ: *Ωραία.*

Α: *να το συγκεκριμενοποιήσουμε κάπως.*

Ζ: *Τέλεια.*

Α: *Απλά, αυτό. Αν μπορείς μόνο να μιλάς <u>λίιγο</u> πιο δυνατά.*

Ζ: *Ναι, ναι, ναι. Ναι, ναι.*

---

[125] Ζέττα (Ζ.): χρησιμοποιείται ως ψευδώνυμο για την αφηγήτρια. Ψευδώνυμα χρησιμοποιούνται και για όλα εκείνα τα ονοματεπώνυμα των φυσικών προσώπων (π.χ. συγγενείς, φίλοι, κοινωνικός περίγυρος κ.ά.), που αναφέρονται κατά τη διάρκεια της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης και των οποίων η γνωστοποίηση θα μπορούσε να τα (εκ)θέσει σε οποιαδήποτε ενδεχόμενη βλάβη. Συγκεκριμένα, αντικαθιστούμε τα ονοματεπώνυμα με άλλα παρεμφερή, καταδεικτικά της προέλευσης (π.χ. ελληνικά ή μη) και του τρόπου εκφοράς τους (π.χ. με υποκοριστικό ή όχι).

[126] Ήχος του ομιλητή που ακούγεται σαν παύση. Όταν έχει τη σημασία του όχι στο κείμενο, αυτό διευκρινίζεται δίπλα του και εντός διπλών παρενθέσεων –π.χ.: τς ((ενν. όχι)).

Α: *Βασικά, θα στο βάλω εγώ και λίγο πιο κοντά ((παράλληλα, μετακινεί το μαγνητόφωνο προς το μέρος της)).*

Ζ: *Ναι, ναι. Εννοείται.*

Α: *Ντάξει; Απλά έχουμε και τους εξωγενείς παράγοντες, γι' αυτό.*

Ζ: *Βέβαια. Εε τίποτα, εγώ ήρθα οχτώ μηνών*[127]*–*

Α: *Κάτσε να στο [βάλω]*

Ζ: *[Ναι].*

Α: *πιο κοντά ((παράλληλα, μετακινεί κι άλλο λίγο το μαγνητόφωνο προς το μέρος της)).*

Ζ: *Μιλάαω αθόρυβα ε;*

Ήρθα οχτώ μηνών. Εεε ντάξει, είμαστε εδώ πέραα όλη μου τη ζωή. Είκοσιι…, τώρα είμαι είκοσι ένα.

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Όλη, όλη τη ζωή.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Ντάξει, δεν ήτανε ρόδινα στην αρχή, καθόλου.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Εε ντάξει, τώρα είμαστεε…, τελείως, έχουμεε αφομοιωθεί με το πλήθος ρε παιδί μου,*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[έχουμε] γίνει ένα. Εε κυρίως οι γονείς μου, ρε παιδί μου, τι τράβηξαν. Εμείς δεν τα πολύ-νιώσαμε.*

Α: *Ναι.*

Ζ: *Δηλαδή κι οι παρέες μας ήταν Ελληνάκια ήη Αλβανάκια,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *ή οτιδήποτε. Α! είμαι από Αλβανία. Δεν τοο [είπαμε]*

Α: *[Ναι].*

Ζ: *στοο συγκεκριμένο. Αλλά, βέβαια, ΕΖΗΣΑ και με τις ιστορίες των γονιών μου, του πώς ήρθανε. Επίσης, όταν ήμουναα πέντε ετών, με είχανε στείλει για μισό χρόνο πάλι πάνω–*

((ακούγεται ένας ήχος ειδοποίησης μηνύματος από το κινητό της)) Συγνώμη, τς ((παράλληλα, βάζει το κινητό της σε αθόρυβο προφίλ)).

Πάλι πάνω για ναα… (.), τς, για να δουλέψουν αυτοί, γιατί δεν μπορούσαν να με στέλνουνε κι εμένα στο νήπιο.

Α: *Στα πέντε σου.*

---

[127] Τα αριθμητικά δεδομένα (π.χ. ηλικίες, χρονολογίες, ημερομηνίες κ.ά.) έχουν παραλλαχθεί ελαφρώς στα σημεία εκείνα όπου κρίνεται απαραίτητο για λόγους ανωνυμοποίησης της έρευνας. Παράλληλα, όμως, διατηρούνται τα ιστορικά γνωρίσματα των φυσικών προσώπων της έρευνας.

Ζ: *Δεν είχανε χρόνο (.) να με βλέπουνε*

Α: *Αοχά.*

Ζ: *και να μεε… Αλλάα… Κι ήταν να μείνω μόνιμα εγώ πάνω, κι αυτοί ήτανεε απλά να μαζέψουν κάποια χρήματα*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[και] να ξανάρθουν.*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[Δεν] έγινε έτσι. Στα μισά της χρονιάς έλειψα πολύ στη μητέρα μου και μ' έφερε πάλι εδώ, με στείλανε νήπιο. Τα μόνα που θυμάμαι απ' το νήπιο χαρακτηριστικά είναι ότιι (.) δεν είχε χρόνο να με πάρει η μαμά μου. Δηλαδή υπήρχανε και φορές πουυ (.) αργούσε ((με δυσαρέσκεια, απορία)) δύο ώρες.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Δηλαδή καθόταν ηη*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *δασκάλα στο νηπιαγωγείο καιι ((με δυσαρέσκεια, άβολα)) περίμενε εμένα, και*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[ε]κνευριζόταν η γυναίκα τις περισσότερες φορές κι έλεγε στη μάνα μου: ((με αγανάκτηση, άβολα)) «Δε γίνεται να περιμένω συνέχεια [εσάς]»*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *«για να πάρετε το παιδί σας!».*

Α: *Ναι.*

Ζ: *Εεε τις περισσότερες φορές ερχόταν, βέβαια, μια ξαδερφούλα μου, δεκατριών κι αυτή, όχι μεγάαλη,*

Α: *[((ξεροβήχει))].*

Ζ: *[κι ερχόταν] με 'παιρνε απ' το νήπιο, φαντάσου. Σε…, στο δημοτικό επίσης πηγαίναμε μόνα μας, δεν πήγαμε ποτέ με τους γονείς μας. Δηλαδή, έξι χρονών παιδί, σκέψου, πήγαινε στο δημοτικό μόνο του πάντα, δεν εε… Ντάξειι, αυτό νομίζω ότιι μας ενοχλεί κυρίως τα παιδιά μεταναστών αυτής της γενιάς, ότιι δεν τους είχαμε…, γιατί λόγωω…, ε, η βιοπάλη γενικότερα, το βιοποριστικό κομμάτι έπαιξε μεγάλο ρόλο.*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[Δηλαδή], ειδικά αν οι γονείς σουυ δεν έχουνε τελειώσει κάποιο πανεπιστήμιο ή οτιδήποτε κι αναγκάζονται να κάνουν χειρωνακτικές εργασίες,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *λείπουν πολλές ώρες απ' το σπίτι. Εε οπότε σε γιορτές, σε παρελάσεις και τέτοια, δεν ήτανε ποτέ, ποτέ κανένας απ' τους γονείς. Επίσης, σε βαθμούς, ή ερχόταν η ξαδέρφη μου να τους πάαρει, ή κάποια θεία. Δηλαδή, τς, μετά το γυμνάσιο ξεκίνησε να 'ρχεται η μάνα [μου],*

Α: *[Ααχά].*

Ζ: *που έγινε και το δικό της πρόγραμμα πιο ευέλικτο.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Εε (.) ντάξειι, (.) υπήρχε μια στεναχώρια, που μου 'χει μείνει κι ακόμα. Δηλαδή έβλεπες τη μάνα σου να κάνει και τρεις δουλειές ξέρω 'γω, και να κοιμάται τρεις ώρες.*

Α: *Ααχά.*

Ζ: *Και μετά λέει, άκουγες τ' άλλα τα παιδάκια, ξέρεις, να λένε: ((ειρωνικά, περιπαικτικά)) «Ααχ, η μάνα μου δουλεύει τόσες ώρες και κουράαζεταιι!» ή… Α! Ειδικά στο γυμνάσιο που αρχί…, αα εκεί που άρχισε η Κρίση, ακούγαμε για τους μισθούς και, τς… (.) Ξέρεις, εμείς είχαμε μάθει (.) ήδη, από μικρά, να δδ…/ ((επαναδιατυπώνει)) να ζούμε μ' ένα μισθό των πεντακοσίων του πατέρα κι ένα μισόο ανάλογο της μητέρας. Τα περισσότερα παιδάκια εδώ είχανε μάθει να παίρνει η μητέρα ένα χίλια διακόσια κι άλλο ένα τόσο ο πατέρας.*

Α: *[Ναι].*

Ζ: *[Τς], οπότε εμάς, αυ…, δε μας έπληξε η Κρίση, δηλαδή αυτό. Δηλαδή δεν άλλαξε κάτι εμένα στη ζωή μου ουσιαστικά, όπως άλλαξε πολλών ανθρώπων.*

Α: *Ναι.*

Ζ: *Που σε καμίια περίπτωση δεν το κατακρίνω. Εννοείται πώς αν οι άνθρωποι είχαν μάθει έτσι*

Α: *Ναι, ναι.*

Ζ: *κι είχανε κι άλλα έξοδα…*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Αλλά σου λέω ότι (.) πλέον εμένα μου ακουγόντουσαν παράλογα [πολλά]*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *που άκουγα, και μου ακούγονται κιόλας, κι έφτασα και σε σημείο να με εκνευρίζουν κι [ώρες]*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *ώρες. Εεε αυτό, ντάξει. Δεν μου ζητήθηκε ποτέ να εργαστώ. Δηλαδήη, η μάνα μου μέχρι σήμερα μου λέει να μην εργάζομαι.*

Α: *Ναι.*

Ζ: *Δηλαδή, και γι' αυτόο εννοείται πως νιώθω πολύ περήφανη,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *κι ότιι, τς, μένουμε στο σπίτι κανονικά, κι ότιι θέλει να τελειώσω τη σχολή μου κι ούτω καθεξής. Από μόνη μου εγώ στα δεκαεφτά μου αποφάσισα με το που τελεί…/ ((επαναδιατυπώνει)) μπήκα στη σχολή μου ναα εργαστώ.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Εεε αυτά. Επίισης, δεν είχαμε φροντιστήρια καιι…, εεε φροντιστήρια στο σχολείο θέλω να πω.*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *Είχα κι εγώ τις δυσκολίες μου, αλλά υπήρχε πολύς κόσμος που με βοήθαγε. Δηλαδή, τς,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *νομίζω ότι είχαμε ένα περιβάλλον ανθρώπων που σε βοήθησε πάρα πολύ από την αρχή. [Εεε]*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *αυτό. Ε τ' Αγγλικά μου, τα Γερμανικά μου. Μου άρεσαν πολύ οι γλώσσες,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *κι ασχολήθηκα με Αγγλικά, Γερμανικά. Εε τρίτη λυκείου πήγα, επιτέλους, κι εγώ ένα φροντιστήριο (.) γιαα να [μπω]*

Α: *[((ξεροβήχει))]*

Ζ: *σεε ένα πανεπιστήμιο. Δεν ήμουνα…/ ((επαναδιατυπώνει)) μελετηρό παιδί ήμουνα, αλλά όχι του δεκαεννιά ρε παιδί μου, ποτέ δεν είχα στόχους να τρελ…/ ((επαναδιατυπώνει)) να διαβάζω τρελά. Τρίτη λυκείου αποφάσισα να στρωθώ,*

Α: *Μμχ.*

Ζ: *έγραψα δεκαοχτώμισι χιλιάδες, κάτι τέτοιο,*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *[μπήκα] επιτέλους στη σχολή πουυ ήθελα πολύ. Τς, εε αμφιταλα…/ ((επαναδιατυπώνει)) αμφιταλαντεύομαι άμα [θα]*

Α: *[Μμχ].*

Ζ: *πήγαιναα Κέρκυρα ή αν θα 'μενα Αθήνα, γιατί ήθελα πολύ την Ιόνιο Σχολή ((ενν. το Ιόνιο Πανεπιστήμιο)), το Μεταφραστικό.*

Α: *Ναι.*

Ζ: *Αλλάα τελικά είπα να μην τοο κάνω,*

Α: *Ναι.*

Ζ: *γιατί ήτανε τέσσερα χρόνια και λέω: «<u>Θα βρω δουλειά</u>; Ίσα ίσα θα επιβαρύνω τους δικούς μου…»,*

Α: *Ναι, ναι, ναι. Ναι.*

Ζ: *τέτοια πράματα. (.) <u>Αυτά</u> κατά κύριο λόγο, δεν ξέρω άμαα θες να σου [πωω],*

Α: *[Μμχ]. [Ωραία].*

Ζ: *[με ρωτάς].*

Α: *Μμχ. Εεε πριν ουσιαστικάα μου ανέφερες ότιι μμ, τς, ε έχουνε συμβ…/ ((επαναδιατυπώνει)) εε για πράγματα ας πούμε πουυ σου έχουνε πει οι άλλοι ας πούμε καιι, τς, σ' εκνευρίζουνε.*

Ζ: *Ναι.*

Α: *Μπορείς ας πούμε πάνω σ' αυτό να μου πεις κάποιο συγκεκριμένο περιστατικό, κάατι συγκεκριμένο;*

Ζ: *Ναι, ναι. Εννοείται. ((παράλληλα, σκέφτεται)) Εεε τι μου λέγανε ρε παιδί μου;*